

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

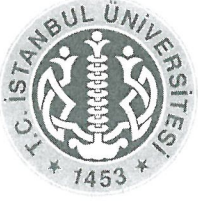
**SEYYİD MİR HAMZA NİGÂRÎ'NİN
HEŞT BİHİŞTNÂME ADLI MESNEVİSİ
(İNCELEME-METİN-ÇEVİRİ)**

YAĞMUR KÜÇÜK

2501120164

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ALİ GÜZELYÜZ**

İSTANBUL - 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : YAĞMUR KÜÇÜK Numarası : 2501120164
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : FARS DİLİ VE EDEBİYATI Danışmanı : PROF.DR.ALİ GÜZELYÜZ
Tez Savunma Tarihi : 14.06.2017 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Heşt Bihişt-nâme Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin-Çeviri)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / **OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.ALİ GÜZELYÜZ		Kabul
2-PROF.DR.MEHMET ATALAY		Kabul
3-PROF.DR.MUSTAFA KAÇAR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-YRD.DOÇ.DR.GÜLLER NUHOĞLU		
2-YRD.DOÇ.DR.ÜMRAN AY		

ÖZ

SEYYİD MİR HAMZA NİGÂRÎ’NİN HEŞT BİHİŞTNÂME ADLI ESERİ

(İNCELEME-METİN-ÇEVİRİ)

YAĞMUR KÜÇÜK

Bu çalışmamızda XIX. yüzyıl şairlerinden Nakşibendi tarikatı şeyhi Seyyid Mir Hamza Nigârî’nin Heşt Bihiştnâme adlı mesnevisi incelenip tercümesi yapılmıştır. Sekiz bölümden oluşan bu eserde Nigârî, tasavvufi aşkı işlemiştir. Eserin metni hazırlanırken Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan bölümünde bulunan tek yazma nüshadan yararlanılmıştır.

Çalışmamız bir giriş ile dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Seyyid Mir Hamza Nigârî’nin yaşadığı dönemde Osmanlı’da ve Azerbaycan’da siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel durum; ikinci bölüm, Seyyid Mir Hamza Nigârî’nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği; üçüncü bölüm, inceleme ve tercüme bölümünden; dördüncü bölüm, Seyyid Mir Hamza Nigârî’nin Heşt Bihiştnâme adlı mesnevisinin metin bölümünden ibarettir.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Mir Hamza Nigârî, Heşt Bihiştnâme, Mesnevi, Türk Edebiyatı, Azerbaycan Edebiyatı

ABSTRACT

SEYYİD MİR HAMZA NİĞÂRÎ'S MATHNAWI CALLED HEŞT BİHİŞTNÂME

(ANALYSIS-TEXT-TRANSLATION)

YAĞMUR KÜÇÜK

In this study, XIX. century poem Nakşibendi sect sheikh Mir Hamza Nigârî's work Heşt Bihiştname is examined and translated. In this work which is composed of eight sections, Nigârî devle into mystic love. While preparing the text of this work, single remaining manuscript that located in the Ali Nihat Tarlan section of Süleymaniye Library was benefitted from.

Our thesis consists of introduction and four other sections. First section explains the political, social, economic and cultural status of Ottoman and Azerbaijan during the time while Seyyid had lived. Second section includes life and literary personality of Seyyid Mir Hamza Nigârî. While third section covers the examination and translation of the work, final section consists of Bihiştname mathnawis of Seyyid

Key Words: Seyyid Mir Hamza Nigârî, Heşt Bihiştname, Mathnawi, Turkish Literature, Azerbaijan Literature

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl Türk ve Azerbaycan edebiyatlarında mühim bir yere sahip olan dini-tasavvufi edebiyat, bu yüzyılın başlarından itibaren birçok alanda başlayan batılılaşmayla birlikte batıyı örnek alarak eserler veren şairlerin yanında geleneği sürdürmeye çalışan şairler tarafından daha derin ve yoğun bir şekilde işlenmeye devam etmiştir. Bu geleneği sürdüren edip ve şairlerin içinde bulunan Seyyid Mir Hamza Nigârî de edebiyat tarihi içindeki yerini almıştır.

Bu çalışmamızda Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan bölümünde bulunan ve tek yazma nüsha olan Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Heşt Bihiştname adlı mesnevisi hazırlanıp, incelenelerek tercümesi yapılmıştır. Hazırladığımız bu tezle eserin daha iyi anlaşılması için dönemin edebi ve siyasi durumu hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş olup, Seyyid Mir Hamza Nigârî ve Heşt Bihiştname tanıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışma sırasında yardım ve desteğini esirgemeyen pek değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Ali Güzelyüz'e teşekkür eder, minnet ve şükran duygularımı sunarım. Ayrıca kendilerinden yardım gördüğüm değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Atalay, Prof. Dr. Kavoos Hassanli, Doç. Dr. Mohammad Hasan Hassanzadeh Niri, Yrd. Doç. Dr. Güller Nuhoglu, Yrd. Doç. Dr. Kadir Turgut ve Arş. Gör. Esra Çakar'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yağmur Küçük

İÇİNDEKİLER

ÖZ	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD MİR HAMZA NİGÂRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE OSMANLI'NIN SİYÂSÎ, SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUM

A. SİYASÎ DURUM	6
B. SOSYO-EKONOMİK DURUM.....	9
C. KÜLTÜREL DURUM	12

SEYYİD MİR HAMZA NİGÂRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE AZERBAYCAN'NIN SİYÂSÎ, SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUM

A. SİYASÎ DURUM	22
B. SOSYO-EKONOMİK DURUM.....	25
C. KÜLTÜREL DURUM	27

İKİNCİ BÖLÜM

NİGÂRÎ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

A. NİGÂRÎ'NİN HAYATI	36
----------------------------	----

B. NİGÂRÎ'NİN ESERLERİ.....	43
1. Divan (Türkçe).....	43
2. Divan (Farsça).....	45
3. Nigâr-nâme	46
4. Çay-nâme	47
5. Sâkî-nâme	48
6. Menâkıb-ı Seyyid Nigârî.....	49
7. Fütûhât-ı Mekkiyye'ye Tavzihat.....	50
8. Heşt Bihişt-nâme	50
C. NİGÂRÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYYİD MİR HAMZA NİGÂRÎ'NİN HEŞT BİHİŞTNÂME ADLI MESNEVİSİNİN İNCELEME VE ÇEVİRİSİ

A. İNCELEME.....	56
1. Vezni	56
2. Kâfiye düzeni	58
3. Muhtevası.....	59
4. Eserde Kullanılan Edebî Sanatlar	63
5. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri.....	81
6. Eserin İmlâ Özellikleri	91
7. Eserde Kullanılan Türkçe Kelimeler	95
8. Eserin Yazma Nüshası	96
9. Sunulan Metnin Bazı İmlâ Özellikleri	97
10. Matbu Eser	100
11. Matbu Eserde Yer Alan Bazı Yazım ve İmlâ Hataları	101
12. Heşt Bihişt-nâme'nin İlk Bölümü Olan Şahnâme'de Geçen Hükümdarlar ve Kahramanlar	106
B. HEŞT BİHİŞTNÂME (ÇEVİRİ).....	122
HEŞT BİHİŞTNÂME	123

HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN SEBEBİ HAKKINDA	124
HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN İLKİ: ŞAHNÂME.....	125
HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN İKİNCİSİ: SAKİNÂME	132
HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN ÜÇÜNCÜSÜ: CAMNÂME	139
HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN DÖRDÜNCÜSÜ: ŞARÂPNÂME	144
HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN BEŞİNCİSİ: BAHÂRNÂME	151
HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN ALTINCISI: MUGANNÎNÂME	157
HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN YEDİNCİSİ: AŞKNÂME	161
HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN SEKİZİNCİSİ: HÜSNNÂME	164

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEŞT BİHİŞTNÂME (METİN)

هشت بهشتنامه سید نگاری.....	169
در بیان سبب هشت بهشتنامه.....	170
الاول ز هشت بهشتنامه شاهنامه.....	171
الثانی ز هشت بهشتنامه ساقی نامه.....	178
الثالث ز هشت بهشتنامه جامنامه.....	184
الرابع ز هشت بهشتنامه شرابنامه.....	189
پنجم از هشت بهشتنامه بهارنامه.....	196
ششم از هشت بهشتنامه مغنی نامه.....	202
هفتم از هشت بهشتنامه عشقنامه.....	205

هشتتیم از هشت بهشتنامه حسننامه.....	209
SONUÇ	215
EKLER	213
KAYNAKÇA	217

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.m.	: Aynı makale
be.	: Beyit
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
hş.	: Hicri-Şemsî
Hz.	: Hazreti
Metin	: Heşt Bihiştname (Bu çalışmada dördüncü bölüm)
no.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa numarası
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

XIX. yüzyıl Anadolu ve Azerbaycan sahası Türk edebiyatının ortak şairlerinden olan, hem klasik tarzda aruzla hem de halk şiiri tarzında hece ölçüsüyle şiirler yazan Seyyid Mir Hamza Nigârî dinî-tasavvuf edebiyatının son temsilcilerindendir.

Türkçe ve Farsça olmak üzere iki divanı ve mesnevileri bulunan mutasavvıf şair Nigârî'nin divan tertibindeki orijinal buluşları ve nazım şekillerine getirdiği önemli yenilikler onu her iki edebiyat tarihinde de müstesna yerini alması için yeterli sebep olmuştur.

Çalışmamıza konu olan Heşt Bihişt-nâme adlı eserin tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan bölümünde 188-2 numarada kayıtlı olarak bulunmaktadır. Tek nüsha üzerinden bir metin oluşturularak hazırlanan bu çalışma, bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin yaşadığı dönemin iki ayrı coğrafyasının siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel durumu hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği ayrıntılı olarak incelenmiş ve üzerinde çalışma yapılan eserleri hakkında da bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde çalışma konumuz olan Heşt Bihişt-nâme'nin vezni, kafiye düzeni, muhtevası, edebi sanatları, eserde kullanılan Türkçe kelimeler, dil ve imlâ özellikleri, üslubu hakkında bilgi verilmiştir. Yazma nüshanın özellikleri tanıtılmış, sunulan metnin bazı imlâ özellikleri açıklanmıştır. Eserin matbusu bulunmasına rağmen matbu eserde yer alan hatalardan dolayı yazım aşamasında dikkate alınmamış, müellif veya müstensih'in yapmış olduğu hatalar matbu eserde yer alan bazı yazım ve imlâ hataları kısmında gösterilmiş ve

matbu eser hakkında bilgi verilmiştir. Eserde adı geçen hükümdarlar ve kahramanlar hakkında kısaca bilgi verilmiş ve metnin tercümesi eklenmiştir. Tercüme hazırlanırken her beyte ait numara sol tarafta yazılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Heşt Bihişt-nâme'nin metni verilmiştir. Eser, şairin Farsça divanının arkasında yer alması sebebiyle varak numarası 1^a'dan başlatılarak verilmiştir. Metnin sağ tarafında beyit numaraları, sol tarafında ise varak numaraları verilmiştir. Eserin yazma nüshasında gerekli görülen yerlerde yapılan düzeltmeler de dipnotlarda gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD MİR HAMZA NİGÂRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE OSMANLI'NIN SİYÂSÎ, SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUM

Türklerin XIX. yüzyıldaki genel durumuna tam hakim olabilmek için kısaca bu döneme kadar olan devlet anlayışına değinmemiz gerekir.

Tarihin kaydettiği en eski insan topluluklarının biri olan, gerek anayurtları olan Orta Asya'da, gerek göçlerle yayıldıkları çeşitli bölgelerde türlü türlü uygarlıklar kuran Türklerin tarihine, çok eski çağlardan itibaren bakmaya başlamak gerekir. Bu sebeple Türk tarihi Türklerin ilk yeryüzüne ayak bastığı, Türk edebiyatı tarihi de Türkçe ilk yazının yazıldığı tarihten başlar.¹

Türkler binlerce yıllık tarihleri süresince Orta Asya'dan Çin'e, Hint'e, İran'a, Mezopotamya ve Suriye'ye kadar ilerleyip, medeniyetlerini götürmüş ve anayurtlarından getirdikleri tesirleri bu topraklara bırakarak çekilmişlerdir.² Tarihi rollerini Orta Asya'dan Küçük Asya'ya ve de Avrupa içlerine kadar da taşımış olan Türkler, birbirini izleyen iki imparatorluğun bünyesinde vücut bulmuştur. Bunlardan biri Selçuklu İmparatorluğu bir diğeri ise Osmanlı İmparatorluğudur. Selçuklu imparatorluğu Türk ırkının Anadolu'daki gelecek çatısını örmüş, Osmanlı imparatorluğu ise Selçukluların yıkılmasından sonra, devletçiklere ayrılmış olan Türk birliğini kurup, onu yeni bir düzen ve saf bir iman ile yoğurarak yeryüzünün en muhteşem imparatorluğunu meydana getirmiştir.³

¹ Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973, s.17.

² Sâmîha Ayverdi, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, C. 3, İstanbul, Damla Yayınevi, 1981, s. 197.

³ Ayverdi, **a.g.e.**, s. 199-200.

Türkler İslamiyet'e geçmeden önce Gök Tanrı inancına sahiplerdi ve Türk topluluğunun asıl dini bu dindi.⁴ Çeşitli Türk toplulukları tarihte, bulundukları çevreye göre farklı dinlere de girmişlerdi. Bir kısmı Budizm, Maniheizm'e girerken bir kısmı da Musevilik ve Hıristiyanlığa girmişti. Aslında bu dinlerin Türk kültüründeki inanç sistemine hiç de uymadığı, mahalli nitelikte kalmalarından belliydi. Sadece İslam dini, Türklerin eski inançları ile birçok bakımdan uygunluk göstermesi dolayısıyla Türkler arasında yaygınlaşıp, Türklüğü takviye eden bir din kurumu olmuştur⁵ ve Türklerin benliklerini korumalarında, İslam dininin etkisi büyüktür. Fakat Türkler İslamiyet'le daha ilk fetihler esnasında tanışmalarına rağmen ancak üç asır kadar sonra X. yüzyılın ortalarında büyük kitleler halinde kabul ederek kısa zaman sonra bu dini, Türklerin milli dini haline getirmişlerdir.⁶ İlk temas Hz. Ömer (ö. 644)⁷ zamanında gerçekleşerek Hz. Osman (ö. 656)⁸ zamanında Müslümanlığa⁹ yani İslam dinine geçişler başlamıştır. Türklerin toplu halde İslamiyet'i benimsemesi, X. yüzyılda Karahanlı devletinin resmi dini olmasıyla olmuştur.¹⁰ Karahanlıların Türk-İslam dünyasını koruması, Oğuzların da Müslümanlaşarak gittikçe güçlenmesi bu büyük muhacerete katılarak İslam ülkelerine gelmelerini sağlamıştır.¹¹ Elbette Türklerin İslam dünyasına hakimiyeti, İslamiyet'i kabulleri ile aynı zamanda başlayan bu büyük muhaceretin tabii bir sonucudur.¹² Ayrıca Araplar, İslam medeniyetinin temelini atıp da üç asır sonra idareyi ve

⁴ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2010, s. 295.

⁵ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 301-303.

⁶ Hakkı Dursun Yıldız, **İslâmiyet ve Türkler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976, s. 11-12.

⁷ Bkz. Mustafa Fayda, "Ömer", **DİA**, C. 34, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2007, s. 44.

⁸ Bkz. İsmail Yiğit, "Osman", **DİA**, C. 33, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2007, s. 438.

⁹ Hikmet Tanyu, **Türklerin Dinî Tarihçesi**, İstanbul, Türk Kültür Yayıncı, 1978, s. 115.

¹⁰ **A.e.**, s.120.

¹¹ Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizâmının Milli İslâmi ve İnsânî Esasları**, C. I, İstanbul, Nakışlar Yayınevi, 1978, s. 252.

¹² **A.e.**, s. 247.

inisiyatifi bir başka kavme bırakmak durumunda kaldıklarında ayrı ayrı devletler halinde de olsa bu göreve her zaman namzet bir millet olan Türkler,¹³ diğer birçok ulustan farklı olarak, İslam dinine girmeye hiçbir zaman zorlanmamışlardır ve onların İslamlığı, hiçbir zorlama ya da tabiiyet belirtisi de taşımamıştır.¹⁴

İslam, Türk toplumunun ve kurumlarının bütün yapısını derinden etkilemiştir.¹⁵ Türklerin siyasi hakimiyete oldukça alışkın olmaları ve çok eski bir devlet geleneğine sahip olmaları dolayısıyla bu gelenek ve tutumlarını İslam medeniyeti içine girdikleri zamanda kolayca sürdürmüşlerdir, çünkü İslam'a girdiklerinde hükmetme gücünü gittikleri yerlerde İslam'ın devlet anlayışıyla onların devlet anlayışı çatışmadığından güçlerini hiç kaybetmemişlerdir.¹⁶ Türkler daha ilk Müslüman oldukları yıllardan itibaren dinle devlet işleri arasında tam İslamiyet'e uygun bir ayırım yapmışlardır. Türklerde devlet reisinin, aynı zamanda dinin de reisi olması mümkün değildi. Böylece siyasi bir mevkide bulunan insanlar dini istedikleri gibi yorumlamayıp, istedikleri uygulamayı yapamamışlardır. Dini konularda hüküm vermeyi devlete değil, siyasetle hiç ilgisi olmayan âlimlere bırakmışlardır. Bu durumda devlet idaresinde bulunanlar dini istedikleri gibi değil, âlimlerin yorumladıkları şekilde uygulamak zorunda kalmışlar. Böylelikle devlet idaresi objektif ölçütlerle yönetilmiştir.¹⁷

İslamiyetten önceki Türk devletlerinin ayrı bir asker sınıfı olmadığından savaşabilecek durumda olan her erkek seferberlik zamanında derhal orduya katılır, savaş sona erdiği vakit ise yine kendi

¹³ M. Mete Taşlıova, “**Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevisi (İnceleme-Metin)**”, Çanakkale, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 1998, s. 3.

¹⁴ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kırıatlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s. 11.

¹⁵ **A.e.**, s. 13.

¹⁶ Erol Güngör, **Tarihte Türkler**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1986, s. 163.

¹⁷ **A.e.**, s. 171.

obasına dönerek eski işlerini yapmayı sürdürürdü. Müslüman Türklerde önceleri bu usule devam edildi fakat Karahanlılar'dan sonra en büyük İslam devletini kuran Gazneli Mahmud (ö. 1030)¹⁸ devamlılığı olan bir hassa ordusu kurmak zorunda kaldı ve bunu da nüfusu Türklerden fazla olan yerli halktan topladı. Ve böylelikle Türk tarihinde ilk devşirme usulü o zaman başladı.¹⁹

Türklerde devletin en büyük ve en yüce görevi halkını korumak, adaleti yerine getirmek, asayiş ve sükûneti en iyi şekilde sağlamaktır. Törenin hükümleri karşısında sultanın bile boynu kılda inceydi. İslamiyet'in kabulünden sonra ise örfün yanı sıra şeriatın hükümleri de aynı titizlikle uygulanır olmuştur. Bu sayede herkes canından ve malından emin bir şekilde yaşamaya devam etmekteydi. Fakat zaman zaman devlet otoritesinin gerek siyasi, gerek sosyal ve iktisadi açıdan zaafa düşmesi çok acı sonuçlar doğurmuştur.²⁰

Türklerin zaman içinde değişen yaşam tarzı, yaşadıkları göçler, yeni dinin kabulü, devlet süreci, fethettiği ve aldığı topraklar ile binlerce yıllık tarihi süreciyle birlikte geçirdiği bu büyük değişim ve dönüşümden sonra XIX. yüzyıla gelinmiştir.

A. SİYASİ DURUM

XIX. yüzyıl, Osmanlı Türklerinin varlıklarını sürdürebilmeleri için Avrupa medeniyetine girmeye mecbur kaldıkları bir yüzyıldır.²¹ Aynı zamanda Osmanlı devletinin Avrupa'dan adım adım ve kanlı bir

¹⁸ Bkz. Erdoğan Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", **DİA**, C. 27, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2003, s. 362.

¹⁹ Güngör, **a.g.e.**, s. 167.

²⁰ **A.e.**, s.165.

²¹ Nihad Sâmî Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Târîhi**, C. II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1976, s. 804.

biçimde çekildiği, yorgun ve çileli bir geri dönüşün olduğu bu yüzyıl Türk dünyası için zorlukların yaşandığı bir dönemdir.²²

Yine bu yüzyıl, yeryüzündeki bütün Türkler için oldukça hazin ve amansız bir yüzyıl olmuştur. Önceden beri, aralarındaki kavim ve kabile anlaşmazlıklarından dolayı, her türlü birlik ve beraberliklerini kaybeden Asya Türkleri; Osmanlı devletinin 1783'te Rusya'ya bırakmak zorunda olduğu, özgürlüğünü ve geleceğini korumak için her türlü fedakarlığa başvurmuş olan Kırım ve diğer bir Türk yurdu olan Azerbaycan da bu yüzyılda hepten Rusların hakimiyeti ve baskısı altına girmiştir. Balkan toprakları üzerindeki politikaları sebebiyle gerek Rusların, gerek Balkan kavimlerinin Türklere yaptığı zulüm ve vahşet, insanlık tarihinin kara bir lekesidir. Asırlardan beri, Balkan Yarımadası'nı Anadolu gibi, tam bir Türk vatanı haline getirmiş olan Rumeli Türkleri vatanlarını terk etmeye zorlanmış ve 1912 Balkan Savaşı hatta Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı sonlarına kadar devam eden göçler yaşamışlardır.²³

Hristiyan devletler ise gelişmelere göre Osmanlı devletine farklı yüzler göstermekte, korumakta ve yahut yalnız bırakmaktaydılar. Osmanlı devletiyse yabancı devletlerin bu oynak politikalarına henüz uyabilmiş değildi. Çünkü savaşmak için fetva almak zorunda olan siyasi iktidarın, gerektiğinde günlük menfaatlerine göre tavır değiştirmesi kolay değildi. Böylece yabancı devletlerin Osmanlı reayasında çıkarmaya çalıştıkları ilk fitne, dini ayrılıklara ve mezhep farklılıklarına dayanmaktaydı.²⁴ XIX. yüzyıla kadar Türkler kendilerini her şeyden önce Müslüman olarak kabul ediyorlardı, bağlılıkları da İslama, Osmanlı Hanedanına ve devleteydi. Bir

²² **Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri: Tarih-Antoloji-Ansiklopedi**, C. 8, İstanbul, Ötüken Neşriyat- Söğüt Yayıncılık, 1988, s. 13.

²³ Banarlı, **a.g.e.**, s. 804-805.

²⁴ **Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri: Tarih-Antoloji-Ansiklopedi**, C. 8, s. 13.

kimsenin konuştuğu dilin, üzerinde yaşadığı toprağın, geldiğini iddia ettiği ırkın kişisel, duygusal veya toplumsal bir ehemmiyeti olabilirdi, ama siyasal hiçbir önemi bulunmamaktaydı. Türkler, Türk milliyetçiliğiyle İslam'ı bir görüyorlardı fakat yapılan dini tahrikler sonucunda modern anlamda Türk milleti fikri, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında ortaya çıktı.²⁵

XVIII. yüzyılın sonlarında tahta çıkan III. Selim'den (ö. 1808)²⁶ XIX. yüzyılın sonlarında tahta çıkan II. Abdülhamid'e (ö. 1909)²⁷ kadar geçen sürede devletteki gerileme durdurulamamakla birlikte dağılma dönemine giren imparatorluk Avrupalılaşma yolundaki en kati hareketleri yapmış ise de istenilen sonuçlara ulaşamamıştır, başka bir yolda bulunamadığından yine ıslahatlara devam edilmiştir.²⁸ Önce 3 Kasım 1839'da siyasi, adli, içtimai ve medeni alanlarda yapılan bir devlet hamlesi olan ve Tanzimat Fermanı olarak bilinen Gülhane Hatt-ı Hümayun ve Tanzimat Fermanının devamı niteliğinde sayılabilecek olan 18 Şubat 1856'da Islahat Fermanı yayımlanır.²⁹ Her alanda da eski ve yeninin yan yana olduğu, zorunlu bir geçiş ve ikiliğin bulunduğu bir dönemdir.³⁰

Yüzyılın yarısından itibaren, Osmanlı aydınları kurtuluşu Meşrutiyet fikrinde ararlar, bütün Osmanlı toplumu kardeş olacak, meşrutiyetin getirdiği hürriyet bütün dertlerin çaresi olacaktır, düşüncesiyle 23 Kasım 1876'da Birinci Meşrutiyet'i tesis ederek Kanun-i Esasi çıkarıldı. Bu hayaller Batılıların etkisi kadar, Osmanlı

²⁵ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 2.

²⁶ Bkz. Kemal Beydilli, "Selim III", **DİA**, C. 36, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2009, s. 420.

²⁷ Bkz. Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", **DİA**, C. 1, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1988, s. 216.

²⁸ **Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri: Tarih-Antoloji-Ansiklopedi**, C. 8, s. 14.

²⁹ Önder Göçgün, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C. VII, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 3.

³⁰ Kenan Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923) I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1979, s. 13-14.

aydını için de adeta bir kaçış mahiyetindeydi.³¹ Maalesef ki yapılan bu düzenlemeler, yenilikler ve ıslahatlar millet esas alınarak değil de devlet ölçüsünde ve devletin çöküşünü önlemek amacıyla yapılmıştır.

İmparatorluğun kuruluşundan çöküşüne kadar, İslam dininin gücünün ve inancının ilerlemesine, yayılmasına ve korunmasına kendisini adanmış olan Osmanlı devleti'nin idaresinin ve yapısının bozulması, devlet adamlarının yetersizliği, Batılıların iç kışkırtmaları sonucu devletin himayesinde olan milletlerin isyanları, Batılı devletlerin Osmanlı devleti üzerindeki politikaları, Osmanlı aydınlarının ihtirasları bir bütün olarak ele alınıp incelendiğinde bu yüzyılda yaşanan durumlar çok daha iyi anlaşılmaktadır.³² Özetle Osmanlı en uzun yüzyılını, bu yüzyılda yaşamıştır. Tam anlamıyla çözülme ve dağılma sürecine girmiştir. Bu yüzyılda denge politikası izleyerek, zaman zaman Rusya ile zaman zaman da İngiltere ile işbirliği yapmıştır. Milliyetçilik hareketlerini önleyebilmek, dağılmayı engelleyebilmek için sürekli hak ve özgürlükleri düzenleme yoluna gitmiş, fermanlar yayınlamış, üstelik rejimini değiştirip Meşrutiyeti getirmiştir. Yine de bütün bu çabalar devleti kurtarmaya yetmemiştir.

B. SOSYO-EKONOMİK DURUM

II. Mahmud (ö. 1839)³³ ıslahatlarını kendinden önceki padişahların dönemlerine göre çok daha cesur ve esaslı bir devlet hareketi olarak yapmayı sürdürerek³⁴ devlet kurumlarının hemen hemen hepsinde Batılılaşma yönünde yenilikler gerçekleştirmiştir. Bu XIX. yüzyıl hükümdarı yenilik hareketlerini her ne kadar devleti

³¹ Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri: Tarih-Antoloji-Ansiklopedi, C. 8, s. 14.

³² Taşlıova, “Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevisi (İnceleme-Metin)”, s. 6.

³³ Bkz. Kemal Beydilli, “Mahmud II”, DİA, C. 27, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2003, s. 352.

³⁴ Banarlı, a.g.e., s. 808.

içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya yönelik olarak yapsa da bu yenilikler devleti kurtarmaya yetmemiştir.

Tanzimat hareketinin de sarsılmasıyla Rusların etkisi artarak devam etmiştir. Mali bunalımlar yüzünden binlerce memurun aylık alamaması, dükkanların iş yapamaması, kırsal bölgelerde meydana gelen kuraklık ve kıtlık, Balkan halklarının dış ajanlar tarafından kışkırtılması II. Abdülhamid rejimine karşı bir iç muhalefeti başlattı. Mithat Paşa ve arkadaşlarının başlattıkları anayasa, parlamento ve Osmanlıcılık gibi fikirlerden gazete ve dergilerde bahsedildi. Bu durum Namık Kemal'ın 1873 başlarında sergilenen *Vatan Yahut Silistre* adlı oyunu ile elle tutulur hale geldi.

Bir diğer taraftan da ulemanın başını çektiği tutucular safında da başka türlü bir muhalefet belirmeye başladı. Kırım Savaşından sonra getirilen mali, adli ve kültürel reformlardan sonra ulema Tanzimat'ın bu laik politikasını tehdit edecek bir güce sahip değildi. Fakat 1871'den sonra imparatorluğun güç duruma düşmesiyle Tanzimat'ın getirdiği laiklik, yabancı etkisi, yabancı temsilcilerin müdahaleleri ve son olarak Müslüman olmayanlara verilen eşitlik ileri sürülerek geniş halk kitlelerinin desteğini almayı başardılar. Böylelikle yeni bir İslamcılık hareketinin canlanmasına sebep oldular. Bir de Ruslar tarafından Orta Asya Türklerine karşı girişilen kıyım ve Müslüman topraklarının ele geçirilmesiyle imparatorluğa akın akın gelen göçmenler halkın dikkatini imparatorluk dışında yaşayan Türk ve Müslümanlara çevirmişti. Bu da Ali Suavi ile arkadaşlarının Osmanlı liderliğinde dünyanın bütün Türklerinin politik ve kültürel birliğini amaçlayan ve ulemanın diğer Müslümanlarla birleşme öğretisine de uygun olan bir milliyetçi Türk hareketini ortaya çıkardı.³⁵

Bu hızlı politik değişikliklerin yanı sıra Tanzimatçıların iyi birer ekonomist ya da maliyeci olamaması, tarım ve sanayinin hiçbir

³⁵ Stanford J. Shaw- Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 2, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, E Yayınları, 1982, s. 199-200.

zaman devlete tüm reformların bedelini ödeyecek bir vergi temeli oluşturacak kadar geliştirilememesi, yeni vergi yapısı gelirlerinin artırılmasına rağmen giderlerde de artışın olması ve giderek kötüleşen mali durum reform çalışmalarının yıpranmasına neden oldu.³⁶ Kırım Savaşı esnasında Avrupa mali nüfuzunda yeni bir dönem açtı. Osmanlı hükümetleri de XVIII. yüzyıl sonlarında ve XIX. yüzyıl başlarında iç borçla para sağlama girişiminde bulundu. Kırım Savaşı'nın ihtiyaçları ve fırsatları devleti Avrupa para pazarlarından borç almaya yöneltti. Böylelikle de 1854 ile 1874 yılları arasında hemen hemen her yıl dış borç alındı.³⁷ Bu mali buhran, hükümetin iflasa gidişi, kıtlığın baş göstermesi ve Türk-Rus savaşı 1870'lerde refah devrini sona erdirerek, ekonomide durgunluğu başlatıp dış ticareti yavaşlattı.³⁸ 1871'den sonra ise saray iktidarı döneminde mali sorunlar daha da arttı. Gelire göre giderler çok daha fazla artmıştı. Asıl sorun hazinenin bütçede belirtilen gelirleri toplayamamasıydı. Bu da çok yüksek faizlerle dış borçlanmaya götürüyordu. Vergi toplama düzenindeki bozukluklar, çeşitli nedenlerden dolayı vergi gelirlerinin düşmesi bütçe açığına sebep olmuştu. Ayrıca yabancı devletlerin temsilcileri de elde olan paranın yabancı alacaklılara ödenmesi için ellerinden gelen çabayı gösteriyorlardı ancak bu miktardan artan para memurlara ve askerlere verilebiliyordu. Sonuç olarak yanlış bir vergi toplama düzeni, bütçe tahminlerine erişememe ve vadesi gelen çok büyük dış borçlarla Osmanlıların kendi idaresizlikleri yabancıların mali müdahalesini olan Düyun-u Umumiye'yi (1881) kaçınılmaz bir hale getiriyordu.³⁹ Böylelikle sadece siyasi durumun değil, devletin ekonomisinin de çöküşte olduğunu gözler önüne seriyordu.

³⁶ Shaw, **a.g.e.**, 197.

³⁷ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Yeni Binyıl Yayınları, 1996, s. 232-233.

³⁸ Halil İnalcık- Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 2, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2004, s. 947.

³⁹ Shaw, **a.g.e.**, s. 197-198.

C. KÜLTÜREL DURUM

Bütün bu sosyal, siyasi, askeri ve iktisadi hadiselerin karşısında Türk milletini meydana gelen olaylar hakkında bilgilendirecek, haberdar edecek yepyeni bir edebiyata ihtiyaç vardı. Batı kültürünün sosyal, siyasi ve askeri hayata etkisiyle Tanzimat'ın bu yeni kültür ve toplum hayatına paralel olarak Türk edebiyatında da batılılaşma etkisini başlattı.⁴⁰ Böylece bu yüzyılda toplumun her kurumunda ortaya çıkan yenilik hareketi, Türk edebiyatının modernleşmesini sağlamıştı. Lakin Şinasi ile başlayan bu modernleşme çabaları henüz eski edebiyatın ortadan kalkmamasından dolayı ilerde kurulacak olan yeni edebiyata sadece zemin hazırlamıştır.

Tanzimat dönemi edebiyatı üç safhaya ayrılır. İlki aşağı yukarı XIX. yüzyılın başından 1860'a kadar sürer. Tanzimat dönemi edebiyatının nazım ve nesri, bu safhada gerek düşünce, gerek üslup yönünden hazırlanmıştır. Sözlük ve nesir alanında Mütercim Âsım Efendi (ö. 1819),⁴¹ seyahatnâme ve makale türünde Sâdık Rıfat Paşa (ö. 1857)⁴² ve Mustafa Âsım Efendi (ö. 1846),⁴³ tercümede Münif Efendi (ö. 1910) ve Yusuf Kâmil Paşa (ö. 1876),⁴⁴ şiir ve sade nesirde Âkif Paşa (ö. 1845)⁴⁵ ile Ethem Pertev Paşa (ö. 1872) bu hazırlık döneminin başlıca sanatçılarıdır. Birinci Tanzimat Dönemi safhası ise, aşağı yukarı 1860-1880 yılları arasındadır ve Tanzimat Edebiyatının esas nitelikleri bu dönemde ortaya çıkar. Şinasi (ö. 1871),⁴⁶ Namık

⁴⁰ Banarlı, **a.g.e.**, s. 857.

⁴¹ Bkz. Mustafa S. Kaçalın, "Mütercim Âsım Efendi", **DİA**, C. 32, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2006, s. 200.

⁴² Bkz. Ali Akyıldız, "Sâdık Rıfat Paşa", **DİA**, C. 35, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2008, s. 400.

⁴³ Bkz. Mehmet İpşirli, "Âsım Efendi, Mekkezâde", **DİA**, C. 3, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1991, s. 478.

⁴⁴ Bkz. Süleyman Beyoğlu, "Kâmil Paşa, Yûsuf", **DİA**, C. 24, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2001, s. 283.

⁴⁵ Bkz. Abdullah Uçman, "Âkif Paşa", **DİA**, C. 2, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1989, s. 261.

⁴⁶ Bkz. Âlim Kahraman, "Şinâsi", **DİA**, C. 39, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2010, s. 166.

Kemal (ö. 1888),⁴⁷ Ziyâ Paşa (ö. 1880),⁴⁸ Ahmet Mithat Efendi (ö. 1912),⁴⁹ Şemsettin Sami (ö. 1904)⁵⁰, Ahmet Vefik Paşa (ö. 1891),⁵¹ Ali Suâvi (ö. 1878)⁵² ve Sâdullah Paşa (ö. 1891)⁵³ vb.⁵⁴ birinci dönem neslin temsilcileridir.

Bu safhanın ilk büyük şahsiyeti olan Şinasi, Tanzimat'ın getirmeye çalıştığı Batı medeniyetinin ilkelerini kavrayarak halka açıklamaya çalışır. Bu amacına ulaşmak için de bilgisizliğin ve bağnazlığın bir an önce ortadan kaldırılması gerektiğini düşünerek, halkın fikir seviyesini yükseltmeye çalışır. Bu konuda gazeteyi en önemli araç olarak görür ve halkla kolayca anlaşabilmek için yeni bir dil ihtiyacı duyar bu da yeni nesrin doğmasını sağlar.⁵⁵ Böylece başlarında büyük edebiyatçıların bulunduğu ilk Türk gazeteleri sadece siyasi ve sosyal bir havadis gazetesi olarak değil, birer fikir ve edebiyat gazetesi olarak da Türk diline ve edebiyatına hizmete bulunur.⁵⁶

Namık Kemal için de geçerli olan bu durum her şeyden önce, yine yeni bir ifade yolu, yeni bir dil zarurettir. Bu yüzden yazı dilinin düzenlenmesini, bir an önce konuşma diline yaklaştırılmasını ister. Bu konuda Namık Kemal'den sonra gelen Ziya Paşa ise, Divan edebiyatı'nın milli bir edebiyat olmadığını, modern Türk edebiyatının

⁴⁷ Bkz. Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemal", **DİA**, C. 32, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2006, s. 361.

⁴⁸ Bkz. Abdullah Uçman, "Ziyâ Paşa", **DİA**, C. 44, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2013, s. 475.

⁴⁹ Bkz. M. Orhan Okay, "Ahmed Midhat Efendi", **DİA**, C. 2, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1989, s. 100.

⁵⁰ Bkz. Abdullah Uçman, "Şemseddin Sâmî", **DİA**, C. 38, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2010, s. 519.

⁵¹ Bkz. Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa", **DİA**, C. 2, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1989, s. 143.

⁵² Bkz. Abdullah Uçman, "Ali Suâvi", **DİA**, C. 2, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1989, s. 445.

⁵³ Bkz. Ali Akyıldız, "Sâdullah Paşa", **DİA**, C. 35, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2008, s. 432.

⁵⁴ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, C. 2, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1966, s. 411.

⁵⁵ Akyüz, **a.g.e.**, s. 14.

⁵⁶ Banarlı, **a.g.e.**, s. 827.

ancak Halk edebiyatına bağlamakla kurulabileceğini ifade ederek zamanına göre çok ileri bir düşünceyle, halkın ifade şekline ve seviyesine inilmesi gerektiğini söyler.

Şinasi'nin nesrin temelini atmasıyla birlikte Namık Kemal ve kısmen Ziya Paşa üslubun çekiciğinden kendini kurtaramaz ve nesri daha yüklü ve süslü bir hale getirirler. Ahmed Mithat Efendi ise tam tersine, nesri üslup bakımından konuşma diline yaklaştırmaya çalışır. Fakat Tanzimat devrinin tanınmış yazarları dilde ve üslupta Ahmed Mithat Efendi'yi değil, Namık Kemal'ı takip ederler. Yeni şiirin ilk temaları, Şinasi de “medeniyet, hak, adalet, kanun, devletle milletin karşılıklı hak ve ödevleri” gibi sosyal konulardır. Namık Kemal ile Ziya Paşa'da, bunlara “hürriyet” ve “vatan” temalarını ekler.⁵⁷

Türk edebiyatında, batılı roman 1860'tan sonra başlar. Ünlü ve tanınmış Fransız romanlarından çevrilen örnekleri, kısa bir zaman sonra yerli romanlar izler.⁵⁸ Öğrenimini için Fransa'ya giden ve orada Fransız edebiyatını yakından tanıyan Şinasi, Batı şiiri hakkında Türk okuyucusuna ilk bilgileri veren 1858'de Fransızcadan manzum olarak yaptığı bazı şiir tercümelerini *Tercüme-i Manzûme* adı ile bastırır.⁵⁹ Böylelikle tercüme alanında ilk adımı atanlardan olur. Yusuf Kamil Paşa da François de la Monthe Fénelon'un *Les adventures de Télémaque* adlı eserini Türkçe'ye çevirerek *Tercüme-i Telemak* adıyla 1862'de yayımlayarak⁶⁰ roman dalında ilk olma özelliğini elde eder. Tanzimat edebiyatında verimli bir yazar olan Ahmed Mithat Efendi'den önce hikaye ve roman tarzını ilk deneyen Şemsettin Sâmî'dir. 1873 yılında fasikül halinde basılan *Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat* adlı roman, Ahmed Mithat Efendi'nin *Hasan Mellah* adı

⁵⁷ Akyüz, **a.g.e.**, s. 15-17.

⁵⁸ **A.e.**, s. 46.

⁵⁹ **A.e.**, s. 18.

⁶⁰ Süleyman Beyoğlu, “Kâmil Paşa, Yûsuf”, **DİA**, C. 24, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2001, s. 284.

romanından önce geldiği için Türkçe'deki ilk roman olarak düşünülebilir.⁶¹

Yine bu dönemde Batı medeniyetinin yerleşmesinde tiyatronun önemli bir rol oynadığı ve bu yeni türün çok hızlı bir gelişme gösterdiği bilinmektedir. Nâmık Kemal memlekette tiyatro kültürü ve sevgisini yaymak ve bu yolda seviyeli temsiller sahneye koymak amacıyla İstanbul'da kurulan tiyatro komitesinin üyeleri arasında bulunuyordu. Kendisinin ilk tiyatro eseri olan *Vatan yâhut Silistre*'nin 1873'te oynanmasından sonra halkı galeyana getirdiği gerekçesiyle Magosa'ya sürgüne gönderildi ve ancak V. Murat'ın tahta çıkmasıyla birlikte serbest bırakıldı.⁶²

Tanzimat Edebiyatı'nın ikinci safhası 1880-1895 yılları arasındaki dönemi kapsayan ikinci nesil, Recaizade Mahmut Ekrem ile başlar. Bu dönemde oldukça ayrı eğilimler gösteren yeni bir kuşak vardır. Bunlar hem ilk Tanzimatçıları izlerler hem de Servet-i Fünûn'daki bazı eğilimleri meydana getirirler. Abdülhak Hâmit Tarhan (ö. 1937),⁶³ Recâizâde Mahmut Ekrem (ö. 1914),⁶⁴ Muallim Nâci (ö. 1893),⁶⁵ Sâmi Paşazâde Sezâi (ö. 1936),⁶⁶ Nâbizâde Nâzım(ö. 1893)⁶⁷, Mehmet Murat, Ebüzziyâ Mehmet Tevfik (ö. 1913),⁶⁸ İsmâil Safâ (ö. 1901),⁶⁹ Âli Bey vb. dir.⁷⁰ Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ahmed

⁶¹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 56.

⁶² Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemal", **DİA**, C. 32, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2006, s. 368-369.

⁶³ Bkz. İnci Enginün, "Abdülhak Hâmid Tarhan", **DİA**, C. 1, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1988, s. 207.

⁶⁴ Bkz. Abdullah Uçman, "Recâizâde Mahmud Ekrem", **DİA**, C. 34, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2007, s. 503.

⁶⁵ Bkz. Abdullah Uçman, "Muallim Nâci", **DİA**, C. 30, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2005, s. 315.

⁶⁶ Bkz. Zeynep Kerman, "Sâmi Paşazâde Sezâi", **DİA**, C. 36, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2009, s. 77.

⁶⁷ Bkz. Abdullah Uçman, "Nâbizâde Nâzım", **DİA**, C. 32, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2006, s. 264.

⁶⁸ Bkz. Ziyad Ebüzziya, "Ebüzziyâ Mehmed Tevfik", **DİA**, C. 10, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1994, s. 374.

⁶⁹ Bkz. Alâattin Karaca, "İsmâil Safâ", **DİA**, C. 23, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2001, s. 121.

Midhat Efendi'yi kapsayan ve değişik ölçülerde Tanzimat'ın sosyal esaslarını edebiyatta yaşatmaya çalışan ilk nesilden sonra; Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid Tarhan, Sami Paşazade Sezai ve Nabizade Nazım'dan kurulu olan bu ikinci nesil, sosyal sanat anlayışını geri plana iterek, insanı ve onun şahsi macerasını değişik ölçülerde yine ön plana alır. Böylelikle Tanzimat Edebiyatı'nda yeniden bir içerik ve üslup değişikliği kendini gösterir.⁷¹

Recaizade Mahmut Ekrem'e göre şiirin tek gayesi güzellik, tabiat ve insandır. Güzel olan her şey, şiirin konusudur. Şiirleri çoğunlukla divan nazımının özelliklerini ve şekillerini taşımaktadır. Şiirlerinde bariz bir şekilde Fransız şairleri Musset ve Lamartine'nin tesirleri görülür.⁷² Türk romanında 1880'den sonra yer almaya başlamış olan realizm akıma uygun, başarılı bir eser yazan Ekrem'in, *Araba Sevdası* adlı bu eseri her ne kadar boyutları dar, basit bir roman olsa da kullanılan teknik bakımından Batı edebiyatı için bile yeni olduğu söylenebilir.⁷³

Tanzimat şiirindeki batılılaşma hareketinin asıl büyük ihtilalcisi ise, Abdülhak Hamid Tarhan'dır. Kurallarla pek ilgisi bulunmayan, batı şiirinde görüp beğendiği ve Türk şiirinde bulunmayan her özelliği şiire katan ve bu karakteri ile Türk şiirini batılılaştırma konusunda, düşünenden çok yapan bir şairi olarak bilinen Hamid, bu bakımından Ekrem ile birlikte bir bütünlük teşkil eder. *Makber* şiiriyle Tanzimat döneminin tanınmış mersiye şairi olan Hamid'in,⁷⁴ bazı şiirlerinde Arapça ve Farsçanın tamamıyla hakim olduğu bir dil ve ağıdalı bir üslup görülür. Şiirlerinde hem doğunun hem Fransız şiirinin hem de kendi icadı olan nazım şekillerini kullanan Hamid, Tanzimat şiirinin en renkli şairidir.

⁷⁰ Kabaklı, **a.g.e.**, s. 411.

⁷¹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 25-26.

⁷² **A.e.**, s. 27-28.

⁷³ Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 84.

⁷⁴ Akyüz, **a.g.e.**, s. 28-29.

Yine Tanzimat devrinde, daha çok eski şiirin temsilcisi olarak ünlenen Muallim Naci ise, batılı şiir tarzında da başarılı örnekler vermiş olan tek şahsiyettir.⁷⁵

Bu yüzyılın ilk yarısında, memleketin her tarafında çok sayıda Divan şairi yetişmiştir. Fakat her yüzyılda olduğu gibi, bu sayı çokluğu arasında, yaşamaya hak kazanmış, daha sonraya isim bırakacak şairler olmuştur. Bu bakımdan XIX. yüzyılın Tanzimat'tan önceki önemli ve tanınmış bazı simaları şunlardır:⁷⁶ Enderunlu Vâsıf (ö. 1824), Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829), Dâniş (ö. 1830), Pertev Paşa (ö. 1837), Aynî (ö. 1837), Âkif Paşa (ö. 1845), Şeyhülislâm Ârif Hikmet (ö. 1859), Lefkoşalı Gâlib (ö. 1867), Osman Nevres (ö. 1876), Yenişehirli Avnî (ö. 1884), Leylâ Hanım (ö. 1847), Şeref Hanım (ö. 1861), Âdile Sultan (ö. 1899), Hersekli Ârif Hikmet (ö. 1903), İbrahim Hâlet Bey (ö. 1878), vb.dir.⁷⁷

Kaynağını İslam medeniyetinin iki büyük edebiyatı olan Arap ve İran edebiyatlarından alan Divan edebiyatı ve sınırlı temlerin etrafında dönen eski şiir, değişen ve yenileşen insanın ihtiyaçlarına cevap vermiyordu. Yüzyıllardır aynı dilin ve içeriğin kullanılışı, yazana da okuyana da bıkkınlık getirmişti. Aşınmış hayaller, sürekli tekrarlanan aynı mazmunlar, yıpranmış şairce tavırlar artık kimseyi heyecanlandırmaya yetmiyordu.⁷⁸ Belirli redifler, belirli kafiyele, belirli nazım şekilleri arasında işlenmemiş, el sürülmemiş yeni bir şey bulmak ve yaratmak imkanı bulunmadığından divan şiiri artık tükenme noktasına gelmişti.⁷⁹ Klasik şiirin yaşanan hayatın ihtiyaçlarını karşılayamadığını gören bir grup aydın, divan şiirini geleneksel yapısı içinde çağdaştırmaya çalışmışlardır. 1861'de kurulan ve kuruluş çalışmalarını bir yıl kadar sürdüren Encümen-i Şuarâ hareketi, eskiyi

⁷⁵ Akyüz, **a.g.e.**, s. 32.

⁷⁶ Banarlı, **a.g.e.**, s. 832.

⁷⁷ Mustafa İsen- Cemal Kurnaz, "XIX. Yüzyıl Divan Şiiri", **Türk Dünyası El Kitabı Edebiyat**, C. 3, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992, s. 211.

⁷⁸ **A.m.**, s. 210.

⁷⁹ Halil Erdoğan Cengiz, **Divan Şiiri Antolojisi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1983, s. 648.

değil eskinin tematik yapısını özlemekte, fakat bunu yeni ve titiz bir biçimde ifade etmeyi denemek istemişlerdir. Hersekli Ârif Hikmet'in başını çektiği bu grup XIX. yüzyılda Divan şiiri adına en olumlu çıkış olmuştur. Buna rağmen yeni insanı tatmin edemeyen Divan edebiyatının Tanzimat edebiyatı karşısındaki yıkılışını önlenememiştir.⁸⁰

Edebiyatımızda Halk şiiri ve Divan şiiri dışında bir şiir grup daha vardır, o da Dini ve tasavvufi şiiri grubudur. Dini ve tasavvufi şiirler, vezin ve şekil bakımından her iki grupta da ortak özellikler taşımaktadırlar. Hem hece hem de aruz vezni, hem Türk hem de Arap-Fars şekillerini kullanırlar. Uslup, ahenk ve ifade tarzı bakımından da hem Halk şiirini hem de Divan şiirinin tarzını kabul ederler.⁸¹

Dini ve Tasavvufi Türk Edebiyatı, hem İslamiyet'ten önceki dönemde hem de İslami dönemde yer almaktadır. Bu edebiyat, işlediği konularla halkın dilini, dini inancını, duygu ve düşüncesini esas alarak halk ile iç içe bulunmakta ve her zümreye de hitap ederek milli birlik ve beraberliği sağlayıcı bir rol oynamaktadır.⁸² Her ne kadar dini ve tasavvufi eserler divan edebiyatının bünyesindeymiş gibi görünse de aruz vezniyle ve çoğu defa da ağdalı bir dille yazılan, sanatlı divan şiirlerden ayırmak gerekir.⁸³ Ayrıca divan şiiri ve dini tasavvufi şiir muhit bakımından da tam bir ayrılığa sahiptir. Dini ve tasavvufi şiirler tekke muhitinde doğup geliştiğinden müellifleri de genellikle bir tarikata mensup olan şeyhler ve dervişlerdir.⁸⁴

XIX. yüzyılda Kuddusî (ö. 1849),⁸⁵ Turabî, Mihrabî, Vasfî-i Melâmi, Aynî Baba gibi birçok tekke şairi vardır. Dertli (ö. 1845 [?])⁸⁶

⁸⁰ İsen- Kurnaz, **a.g.m.**, C. 3, s. 211.

⁸¹ Vasfi Mahir Kocatürk, **Tekke Şiiri Antolojisi**, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1968, s. 3-4.

⁸² Abdurrahman Güzel, "Dini ve Tasavvufi Türk Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı Edebiyat**, C. 3, s. 234.

⁸³ Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, s. 1.

⁸⁴ Kocatürk, **a.g.e.**, s. 4.

⁸⁵ Bkz. Süleyman Uludağ- Mustafa Asım Köksal, "Kuddûsî Ahmed Efendi", **DİA**, C. 26, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2002, s. 315.

ve Seyrânî (ö. 1866)⁸⁷ gibi tekke şairleri de nefesler yazdığı için Tekke Edebiyatı mensuplarından sayılır. Ancak Tekke şairleri eskileri tekrarlamakla yetindikleri için bu yüzyılda Tekke Edebiyatı'nda fazla bir gelişme görülmemiştir.⁸⁸

Türk dilinde ve düşüncesinde “Halk Edebiyatı” tabiri oldukça yeni bir kavramdır. Türkiye’de aşağı yukarı 100 yıldan beri “Divan Edebiyatı” dışında kalan saz ve tekke şiiri türünden ferdi mahsullerle, malzemesi dile dayanan atalar sözü, destanlar, masallar, hikayeler, fıkralar, bilmece, maniler, türküler, ağıtlar, ninniler vb. gibi ilk söyleyicileri genellikle tespit edilemeyen eserler, bu tabirle ifade edilmiştir.⁸⁹ Halk şiiri bu yüzyıla Divan şiirinde olduğu gibi aynı dil ve içerik yorgunluğu, aynı aşınmış hayaller ve yıpranmış şairce tavırlarla girer. Bu devrin âşıkları sanatlarını divan şiirinden alınmış kelime ve unsurlarla zenginleştirmeye ve çoğunlukla kullandıkları vezin olan aruz veznine önem vermeye çalışmışlardır.⁹⁰

XIX. yüzyılda saz çalmadığı için “kalem şuarâsı” adını alan bir kısım aşıklar nitelik bakımından XVIII. yüzyıl şairlerine göre üstünlükleri olan, divan edebiyatı tesirini bir hayli aksettiren, geniş ve devamlı şöhret kazanan Bayburtlu Zihnî (ö. 1859)⁹¹, Dertli, Seyrânî, Tokatlı Nuri ve Erzurumlu Emrah (1860[?])⁹² dışında Ruhsatî (ö. 1911 [?])⁹³, Sümmânî (ö. 1915 [?])⁹⁴, Celâlî, Muhibbî ve aşiret şairleri

⁸⁶ Bkz. Nuri Yüce, “Dertli”, **DİA**, C. 9, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1994, s. 186.

⁸⁷ Bkz. Nurettin Albayrak, “Seyrânî”, **DİA**, C. 37, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2009, s. 37.

⁸⁸ Güzel, **a.g.m.**, C. 3, s. 243.

⁸⁹ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, s. 1.

⁹⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 101-102.

⁹¹ Bkz. Abdullah Uçman, “Bayburtlu Zihnî”, **DİA**, C. 5, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1992, s. 229.

⁹² Bkz. Nurettin Albayrak, “Erzurumlu Emrah”, **DİA**, C. 11, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1995, s. 337.

⁹³ Bkz. Nurettin Albayrak, “Ruhsatî”, **DİA**, C. 35, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2008, s. 211.

⁹⁴ Bkz. Nurettin Albayrak, “Sümmânî”, **DİA**, C. 38, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2010, s. 135.

Dadaloğlu (ö. 1868 [?])⁹⁵, Deliboran, Beyoğlu, Seyyit Osman vd. bunlardan sayılabilir.⁹⁶

XIV. yüzyıldan beri gelişimini sürdüren Âşık edebiyatı ise XIX. yüzyılda daha büyük bir ehemmiyet kazanmıştır. Bu yüzyılın en dikkat çeken olaylarından biri de âşık kolu adını verdiğimiz usta-çırak ilişkileridir. Divan edebiyatında mahallileşme akımı artarken, âşık şiirinde halktan ve halk zevkinden uzaklaşma başlamıştır. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında toplumdaki değişim ve gelişime paralel olarak gerileyip divan edebiyatı gibi gelenekten uzaklaşmaya başlamıştır. Osmanlı imparatorluğunun her tarafında âşıkların sayısı artmış, âşık zümreleri oluşmuştur. Bu yüzyılda diğer yüzyıllara oranla âşıklar hakkında daha fazla bilgi mevcuttur. Âşıkların çoğu okur yazar olup çoğu tekke ve medrese kültürüyle yoğrulmuştur. İmparatorluğun parçalanması, politik ve sosyal değişimler şiirin konusunu etkilemiştir.⁹⁷

Ayrıca özellikle XIX. yüzyılda rağbet görüp yayılmış bir tiyatro çeşidi olan ve Anadolu'ya Selçuklu Türkleri tarafından Asya'dan getirildiği düşünülen Orta Oyunu, yeni bir gelişme göstererek kati adını ve kompozisyonunu bu yüzyılda almıştır.⁹⁸

Bu yüzyılın nesir türlerinden olan Şuarâ Tezkireleri de önem arzu eder. Bağdadlı Şefkat'ın tezkiresi, Sahhaflar Şeyhi-zâde Es'ad Efendi'nin *Bahçe-i Safâ-endûz* adlı tezkiresi, Şeyh'ül-islâm Ârif Hikmet Bey'in yarım kalmış *Tezkire-i Şuarâ*'sı ve bu yüzyılın başında yazılmış son mühim tezkire olan Dâvud Fatîn Efendi'nin (ö. 1866)⁹⁹ *Hâtimetü'l-Eş'âr* adlı eseridir.¹⁰⁰

⁹⁵ Bkz. Nurettin Albayrak, "Dadaloğlu", **DİA**, C. 8, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1993, s. 397.

⁹⁶ Şükrü Elçin, "Halk Edebiyatına ve Halk Şiirine Toplu Bir Bakış", **Türk Dünyası El Kitabı Edebiyat**, C. 3, s. 232.

⁹⁷ Erman Artun, **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, s. 57-58.

⁹⁸ Banarlı, **a.g.e.**, s. 844-846.

⁹⁹ Bkz. Ömer Faruk Akün, "Fatîn Efendi", **DİA**, C. 12, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1995, s. 256.

¹⁰⁰ Banarlı, **a.g.e.**, s. 843.

Özetle, yeni edebiyat tamamıyla eskiden kopmuş değildi. Yüzyıllardır devam eden bir edebiyat anlayışının birdenbire değişmesi mümkün değildi. Uzun süre klasik edebiyatın kural ve zevklerine bağlı kalarak yetişen sanatçılar, geleneğe göre eser vermekteydi. İslam'ın etkisinden sıyrılıp, birdenbire Batı düşüncesine uymak oldukça zordu. Bu yüzyılda yetişen şair ve yazarların hemen hemen hepsinde, bir tereddüttün ve kararsızlığın izlerine rastlamak mümkündür.¹⁰¹ Özellikle şiirde, içerik dışında eski ile yeni arasında çok önemli ayırıcı bir fark bulunmuyordu. Yeni edebiyatın önde gelen şahsiyetleri, eskiyi öğrenerek yetişmiş ve o yönde eserler vermişlerdir. Her alanda görülen ikilik edebiyatta da kendi göstermiştir. Ne siyasi ve idari değişiklikler gibi yeni duruma göre gelişme göstermiş ne de askeri alandaki ordu meselesinde olduğu gibi tamamıyla ortadan kalkmıştır.¹⁰² Şiirde pek fazla görülmeyen bu yenilik, nesirde ise tam tersiydi. Tanzimat nesrindeki değişiklik, daha çok resmi dilde ve gazete dilinde başlamıştı.¹⁰³ XIX. yüzyılın birinci ve özellikle ikinci yarısında meydana gelen bu değişme sonucunda ortaya çıkan yenileşme dönemi eserleri bir geçiş süreci ürünü olma özelliğini taşıyarak Türk Edebiyatındaki batılılaşma ve çağdaşlaşma süreci başlatmıştır.

SEYYİD MİR HAMZA NİGÂRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE AZERBAIJAN'IN SİYÂSÎ, SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUM

Anadolu ve Kafkasya arasında bir güzergah olmuş ve aynı zamanda toprakları yüzyıllar boyunca büyük göçlerin de kavşak

¹⁰¹ A. Ferhan Oğuzkan, *Türk Edebiyatı Tarihi (Tanzimat'a Kadar)*, İstanbul, Şaka Matbaası, 1949, s. 91.

¹⁰² Tanpınar, *a.g.e.*, s. 132-133.

¹⁰³ Banarlı, *a.g.e.*, s. 842-843.

noktası olan¹⁰⁴ Azerbaycan, tarih boyunca her zaman önem arz etmiş bir bölgedir. Son derece elverişli bir coğrafi konumu olan, Asya ile Avrupa'nın kapısında yerleşen, doğasının güzelliği, topraklarının verimliliği, doğal kaynaklarının zenginliği olması sebebiyle Azerbaycan, tarihinin çeşitli dönemlerinde kanlı savaflara sahne olmuş ve çeşitli zümre ve kavimler bu ülkenin topraklarından gelip geçmiştir. Böylece Azerbaycan Türklerinin bin yıllık tarihleri boyunca mücadelelerle ve çilelerle dolu hayatları, yaşadıkları sevinçli ve kederli dönemler¹⁰⁵ onların siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel hayatına yön vermiştir.

A. SİYASİ DURUM

Bugün, “Azerbaycan Türk Lehçesi ile Konuşan Türklerin Ülkesi” anlamına gelen Azerbaycan’a Türklerin ilk geliş tarihi MÖ VII. yüzyıldır. İlk olarak Sakalar (İskitler) bugünkü Azerbaycan topraklarında uzun yıllar ikamet etmiştir. Ardından MS VIII. yüzyılın ortalarına kadar da Azerbaycan çeşitli Türk topluluklarının yurdu olmuştur.¹⁰⁶

İslâm fütuhatında Hz. Ömer zamanında fethedilen (22-642) Azerbaycan, Hz. Osman zamanda ise, Erdebil merkez olmak üzere Azerbaycan'ın çeşitli şehirlerine asker yerleştirip İslâmiyet'in yayılması için yoğun bir çaba sarfetmiştir.¹⁰⁷ VIII. yüzyılın ortalarında Arap ordularının Kafkaslar'a gelip İslam'ı yaymasıyla birlikte burada yaşayan Türklerin önemli bir kısmı Müslüman olmuştur. Böylece Müslüman Oğuzlar'ın (Türkmenler) gelmesinden önce İslamiyet

¹⁰⁴ “Azerbaycan” **Genç Larousse Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, Meydan Yayıncılık, 1993, s. 482.

¹⁰⁵ Vilayet Muhtaroglu, “Azerbaycan Türk Edebiyatına Genel Bakış”, **Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 1: Azerbaycan Türk Edebiyatı I**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 133.

¹⁰⁶ Mehmet Saray, **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 16-17.

¹⁰⁷ Nuri Özcan, “Azerbaycan”, **DİA**, C. 4, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1991, s. 319.

Azerbaycan'a gelmiş oluyordu. Fakat MÖ ve MS meydana gelen bütün bu gelişmelere rağmen Azerbaycan'ın tam bir Türk yurdu haline gelmesi Selçuklular zamanında olmuştur.¹⁰⁸ Emevîler döneminde Azerbaycan Kafkaslar'daki fetih harekâtı için bir üs görevi görmüş, Abbâsîler zamanında ise bölgede şiddetli isyanlar çıkmış ve bu isyanlar güçlkle bastırılabilmiştir. Bu İslâmî dönemde bölgedeki ticaret gelişerek, şehirler önemli birer ticaret merkezi haline gelmiştir ama Abbâsî Devleti'nin zayıflamasıyla Azerbaycan'da çeşitli mahalli hanlıklar kurulmuştur.¹⁰⁹ Bu hanlıklar, Moğol egemenliği ve Safevî hanedanı zamanında daha da güçlenerek uzun yıllar bölgeye hakim olmuşlardır.¹¹⁰ Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerinden sonra ise, Anadolu ile bir bütün oluşturmuşlardır. Fakat bu bütünlük, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda içinde bulunduğu sıkıntılar sonucu varlığını kaybetme noktasına gelmiştir.¹¹¹

XVIII. yüzyılın sonu, Azerbaycan tarihinin en karmaşık ve en bunalımlı dönemi olmuştur. Ülkenin siyasî, ekonomik ve kültürel hayatında ardı arkası kesilmeyen buhranlar meydana gelmiştir. Türk asıllı Safevî sülalesinin çöküşünden ve 1747 yılında Avşarlar soyundan gelen Nâdir Şah'ın öldürülmesinden sonra İran'ı kasıp kavuran iç savaş Azerbaycan'ı da oldukça etkilemişti. Bunun sonucunda bu yüzyılın sonlarına doğru Azerbaycan, birçok hanlığa bölünmüştür. Bu hanlıklar belli sınırları olmayan, planlanmış ve istikrarlı politikalar yürütemeyen, zaman zaman birbirleriyle kanlı çatışmalara giren küçük feodal devletlerdi. Böylece ülkenin topraklarında Guba, Karadağ, Tebriz, Derbent, Şamahı, Bakü, Karabağ, Gence, Talış, Nahçıvan, Şeki hanlıkları, Marağa ve Urmiya Malikaneleri, Şemseddin Gazah ve İlisu Sultanlıkları, Car-Balakend

¹⁰⁸ Saray, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁰⁹ Özcan, **a.g.m.**, s. 319.

¹¹⁰ "Azerbaycan" **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, Milliyet Yayıncılık, 1986, s. 1136.

¹¹¹ Saray, **a.g.e.**, s. 20.

İcmâsı gibi küçük, mahalli devletler kurulmuştu. Bu siyasi parçalanma, iktisadi ve kültürel hayatta da bir gerilemeye sebep olmuştu.¹¹² Osmanlı Devleti'nin de bölgedeki gücünün ve etkisinin gittikçe zayıflamaya başlamasının ardından Rus kuvvetlerinin gücü Azerbaycan'da artmaya başladı.¹¹³

XIX. yüzyılın başlangıcında Kafkasya ve Azerbaycan, siyasi ve idari bakımdan tam bir karışıklık içerisindeydi. Uzun zamandan beri ülkede siyasi birlik kurulamamıştı. Bölgede Türklerin on iki tane hanlığı, Gürcülerin de bir krallığı vardı. Azerbaycan ise, iki Müslüman devlet olan Türkiye ve İran'a komşu olması sebebiyle her iki devletin de tesirlerine açıktı bu da siyasi kimliğinde ve kültür hayatında muhtelif zenginliklere sahip olmasını sağlıyordu¹¹⁴ Fakat Azerbaycan'ın tarihi bağlarla, dil ve din birliğiyle sıkı sıkıya bağlı bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu ve İran'ın zayıflamaya başladığı bu dönemde, kuzey komşu Rus İmparatorluğunun gittikçe güçlenmesi Azerbaycan'la ilgili arzu ve isteklerinde Rusya'yı, Osmanlı İmparatorluğu ve İran karşısında son derece avantajlı bir konuma getirmişti.¹¹⁵

Ruslar bu yüzyılın başlangıcından itibaren Kafkasya ve Azerbaycan'ı işgal etmeye başladı. Azerbaycan hanlıkları arasındaki çeşitli aykırılıklar, siyasi ve askeri açıdan zayıflıklar Rus işgalini kolaylaştırdı.¹¹⁶ Rusya 1801'den itibaren, Azerbaycan Hanlıkları'nı işgal etmek için silahlı müdahaleye girişti. İran'la, 1805-1812 ve 1826-1828 yıllarında girişilen savaşlar Rusların zaferiyle sonuçlandı.

¹¹² Vilayet Muhtaroglu, "XIX. yy Azerbaycan Edebiyatı", **Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım) 3: Azerbaycan Türk Edebiyatı III**, s. 175.

¹¹³ Özcan, **a.g.m.**, s. 320.

¹¹⁴ Yavuz Akpınar, "XIX. ve XX. Yüzyıllarda Azeri Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı Edebiyat**, C. 3, s. 615.

¹¹⁵ Muhtaroglu, "XIX. yy Azerbaycan Edebiyatı", III, s. 175.

¹¹⁶ Akpınar, **a.g.m.**, C. 3, s. 615.

1813'te yapılan Gülistan Antlaşması ve 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşmasıyla Kuzey Azerbaycan, Rus İmparatorluğu'na katıldı. Aras nehri, Rusya ile İran arasında sınır olarak kabul edildi. Böylece, Azerbaycan bu iki devlet arasında paylaşılarak¹¹⁷ kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu ayrılık suni daha doğrusu politik olarak meydana gelmişti ve böylece Azerbaycan'ın kuzeyi SSBC'ne, Güneyi ise İran sınırları içinde kalmıştı.¹¹⁸

B. SOSYO-EKONOMİK DURUM

Şiiliğin ortaya çıkardığı rekabet yüzünden Osmanlı ve İran ordularının yıllarca süren mücadeleleriyle karşı karşıya kalan ve son derece yıpranan Azerbaycan, Rus istilasına en büyük darbeyi alarak, Rusya ile İran arasında bölünerek parçalandı fakat Azerbaycan Türklerinin sorunu bununla da bitmedi. Yaşadıkları bölgede meydana gelen siyasi ve sosyal olaylar, merkezi bir idareye kavuşmamış olmaları, ülkenin ikiye bölünmesiyle kardeşin kardeşe hasret kalması, Rusların halktan topladığı ağır vergiler, yetiştirdikleri ürünün önemli bir kısmının ellerinden alınması ve topraklarının bir kısmının Rus köylülere verilmesi, Rus subaylarının kadınlara karşı hoş olmayan davranışları, halkın İslami duygularına karşı yapılan baskılar, ticaret hayatının Ermenilere teslim edilmesi Azerbaycan halkının hem maddi ve manevi sıkıntısı had safhaya getirmiş hem de sosyal ve ekonomik hayatlarını olumsuz yönde etkilemiştir.¹¹⁹

Bu yüzyılda eğitim hayatında da büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Eğitim hayatı diğer Türk topluluklarına göre son derece gelişmiş olan Azerbaycan Türklerinin, XI. yüzyıldan beri takip ettiği eğitim sistemi Türk-İslam âleminin klasik mektep ve medrese sistemiydi. Fakat

¹¹⁷ Muhtaroğlu, "XIX. yy Azerbaycan Edebiyatı", III, s. 175.

¹¹⁸ Nadir Devlet, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi Ek Cilt**, İstanbul, Çağ Yayınları, 1993, s. 271.

¹¹⁹ Saray, **a.g.e.**, s. 29.

tarihlerinin dramatik siyasi gelişmelerle dolu olması sebebiyle eğitim sistemlerinde bir sürerlilik sağlayamamışlardı. Şiiğin bölgeye yayılmasıyla mektep ve medreselerde bir tür Şia ve Sünni inançlarının rekabet yeri haline gelmesi Azerbaycan Türkleri arasındaki birlik ve beraberlik yapısını bozmuştu. Güney Azerbaycan'daki Türkler tamamen İran'ın Ahundlarının, Kuzey Azerbaycan Türkleri de Rus mekteplerinin esaretindeydi. Şia inancının verimli olmayan medrese sistemi Güney Azerbaycan Türklerinin cahil kalmalarına neden olurken, Kuzey Azerbaycan Türkleri ise Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma çabalarına rağmen modern ilimleri istifade eden Rus okullarında edindikleri bilgiler ile hem Azerbaycan Türklüğünün eğitimini geliştirme hem de çeşitli bilim dallarında ileriye gitme imkanını bulmuştu. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Gaspıralı İsmail Bey'in klasik mektep ve medrese eğitimini reforme ederek düzenlediği "Usûl-i Cedîd" yönteminin etkisiyle hız kazanan Azerbaycan'daki eğitim sistemi olumlu sonuçlar vermeye başladı. İslam'dan kopmadan, modern bilimlerin de izlendiği eğitim sistemi ile Azerbaycan Türkleri modern eğitimde o devir Türk dünyasının en ileri giden Türk ülkelerinden biri olmuştur. Bunun sonucunda da Türk dünyasına büyük hizmetler vermiş olan Azerbaycan aydınınının yetiştiği görülmektedir.¹²⁰

Azerbaycan ekonomisi tarıma, hayvancılığa ve petrole dayanmaktadır.¹²¹ Azerbaycan zengin toprakları yüzünden Rus işgaline uğradığı 1820'li yıllardan itibaren Rusların ekonomik yönden yararlanmak istedikleri ülkelerin başında gelmiştir.¹²² Azerbaycan dünyanın en eski ve en zengin petrol alanlarından biridir.¹²³ Yeraltı zenginliklerinden petrol ve doğal gaz birinci sırada geldiğinden petrol, doğal gaz üretimi, rafineri ve petro-kimya tesisleri de oldukça

¹²⁰ Saray, **a.g.e.**, s. 13-14.

¹²¹ Özcan, **a.g.m.**, s. 317.

¹²² Saray, **a.g.e.**, s. 55.

¹²³ Özcan, **a.g.m.**, s. 317.

önemlidir.¹²⁴ Bakü’de çıkan petrol Azerbaycan’ı Rusların nazarında vazgeçilmez sömürge ülkelerinden biri haline getirmiştir.¹²⁵

Azerbaycan geniş bir kara, deniz ve hava ulaşımına da sahiptir. Bu ulaşım ağıyla Azerbaycan’ın yeraltı ve yerüstü zenginlikleri Moskova’ya ve diğer bölgelere taşınmıştır. Azerbaycan’da ekonomiyi ve ticaretin kontrolünü ele geçiren Ruslar, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkede ekonomik üretimi artırdıkları gibi ulaşım, ticaret ve finans konularında daha ileri hamleler yaparak, Azerbaycan’ı Rus ekonomisinin önemli merkezlerinden biri haline getirmişlerdir. Bakü başta olmak üzere, Şeki-Zagatal, Gence-Kazak bölgelerinde, Karabağ ve Nahçıvan’da birtakım endüstri tesisleri kurmuşlardır. Fakat bütün bu yapılan ticari ve ekonomik faaliyetlerin tamamı Rusya’nın çıkarı ve menfaati içindir. Azerbaycan Türklerinin milli servetinin en büyük payını kendilerine ayırdıkları da büyük bir gerçektir.¹²⁶

C. KÜLTÜREL DURUM

Büyük bir tarihe ve geleneğe sahip olan Azerbaycan edebiyatı, Türk edebiyatları arasında önemli bir yere sahiptir.¹²⁷ Azerice, sadece bugünkü İran Azerbaycan’ı ve güney Kafkasya Türklerinin konuştuğu bir Türk dili değil; İran, Kafkasya hatta doğu Anadolu ve Irak Türkleri arasında da uzun asırlardan beri zengin bir edebiyat vücuda getiren edebi bir lehçedir.¹²⁸

¹²⁴ Devlet, **a.g.e.**, s. 279.

¹²⁵ Saray, **a.g.e.**, s. 56.

¹²⁶ **A.e.**, s. 55-56.

¹²⁷ Muhtaroğlu, “Azerbaycan Türk Edebiyatına Genel Bakış”, I, s. 133.

¹²⁸ M. Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları 2**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1989, s. 14.

Çok eski bir geçmişe sahip olan Azerbaycan Edebiyatı'nda¹²⁹ yazılı edebiyat XIV. yüzyılda başlayıp XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar İslam medeniyeti etkisi altında devam etti. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli şehirlerde kurulan kültür ve sanat merkezleri ile bu şehirlerde yayımlanan gazeteler Azerbaycan aydınlarının yüzünü Batı medeniyetine çevirdi.¹³⁰ Bu yüzyılın başlarında ortaya çıkan Rus istilasıyla birlikte Azerbaycan Edebiyatı iki kola ayrıldı: İlki Rus tesiri sebebiyle çağdaş hayata göre şekillenmeye başlayan Kuzey Azerbaycan'daki edebiyat, ikincisi klasik gelenekler içerisinde gittikçe sönükleşen, bir taklit ve nazire edebiyatı halini alan Güney Azerbaycan'daki edebiyattır.¹³¹

İran'da zayıf olan merkezi idare Güney Azerbaycan Türklerini, sosyal ve ekonomik bakımdan tam bir buhrana sürüklemişti. Memleketin kültürel hayatı da tam bir karışıklık içerisindeydi. Ruslar tarafından işgal edilen Kuzey Azerbaycan'ın da durumu farklı değildi, fakat ticaret hayatı canlanmış olan Kuzey Azerbaycan, Ruslar tarafından siyasi ve sosyal hayatı hızla değiştirilmiş, Güney Azerbaycan da ise eski hayat tarzı devam etmiştir. Lakin iki ayrı devlete bağlı olmalarına ve ayrı ayrı koşullarda bulunmalarına rağmen, her iki bölgenin edebi, dini ve kısmen de olsa ekonomik ilişkileri devam etmiştir. Kuzey'de gittikçe gelişen bu yeni hayat ve edebiyat anlayışı çok geçmeden Güney'e ulaşmış, burada da olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır.

Güney Azerbaycan'da yeni edebiyat anlayışı ve yenilik eğilimleri oldukça yavaş bir şekilde ortaya çıktığından klasik şiir ve

¹²⁹ Eliyar G. Serefli- Xelil H. Yusifli, "Giriş Azerbaycan Eski Türk Edebiyatı", **Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım) 2: Azerbaycan Türk Edebiyatı II**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 13.

¹³⁰ Metin Akar- Sebahat Deniz- Fahrünnisa Bilecik, **Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı**, İstanbul, Yesevî Yayıncılık, 1994, s. 19.

¹³¹ Akpınar, **a.g.m.**, C. 3, s. 619.

edebiyat anlayışı günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Şüphesiz ki bunun sosyal, siyasi hayatla ilgisi vardır. Yüzyılın başlarında en çok rağbet gören nazım şekli gazeldir. Bu devrin gazellerinde geleneksel şiir anlayışı ve konularının yanı sıra gerçek insani duyguların, ferdi his ve düşüncelerin, reel hayat anlayışının ortaya çıktığı görülür. Tasvir edilen sevgili artık hayali bir varlık değil, canlı-kanlı gerçek bir insandır. Dünyadan şikayet daha gerçekçi bir anlayışa bürünerek sosyal, siyasi bir özellik kazanır. Hemen her şairin kendi ana dili yanında Farsçayı da kullanması geçen yüzyıllarda olduğu gibi bu devirde de göze çarpan en belirgin özelliklerden biridir. Yine halk edebiyatı, Güney Azerbaycan'da eski devirlerde olduğu gibi bu yüzyılda da en ihtişamlı günlerini yaşıyordu. Gezgin âşıkların, sazla çalıp söyledikleri yüzlerce halk hikayesi mevcuttu. Âşık tarzı şiirleriyle bilinen halk şairleri ile divan şairlerinin sayısı da bir hayli çoğalmıştı. Andelip Karacadağî, Seyyid Ebulkasım Nebatî (ö. 1873), Héyran Hanım, Hacı Mirza Mehdi Şükûhî (ö. 1896) bu yüzyılın Güney Azerbaycan'daki en önemli şairleridir.¹³²

Kuzey Azerbaycan'da ise Rus istilasından sonra Rusça öğrenen Azeri aydınlar bu dilin edebiyatını ve bu dilin yardımıyla Batı Avrupa medeniyetini tanıyıp öğrendiler. Böylece bu aydınlar arasından ilk düşünürler ve ilk bilim adamları yetişti. Batı düşüncesi ile temasa geçen bu ilk Azeri kuşağı üzerinde Fransız İhtilâli'nden sonra Avrupa'da ortaya çıkmış olan hürriyetçi fikirlerin, demokrasi idealinin, halkçılık prensiplerinin etkisi büyüktü. Batı düşünce sistemi yerli, milli ve dini bilgilerle çeliştiği için Azeri aydınları bunalıma soktu. Bu sebeple bazı aydınlar Rus tesirinden dolayı batı tarzındaki düşünceleri reddederek kendi içlerine kapanıp kötümser bir hayat yaşadılar. Bir kısım aydın da tam aksine dini ve milli kültürü kısmen veya tamamen reddederek batıcı, yenilikçi bir düşünceyi benimsedi.

¹³² Yavuz Akpınar, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1994, s. 41-44.

Diğer bir kısmı da Türkiye'deki aydınları örnek alarak sentezci bir yol tuttu.

Çağdaş düşüncelerle temasa geçen, Rusların bulunduğu bölgelerde yaşayan, Rus memuriyetinde veya askeri hizmetinde bulunan birçok kişi en azından reformist düşünceleri benimsedi. Öbür taraftan çoğu medresede dini eğitim görmüş, Batı'yı ve Rus yaşam tarzını tamamıyla reddeden aydınlar özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra Türkiye, Mısır, Pakistan, Hindistan ve İran'da ortaya çıkan İslamcı ıslahat hareketlerine yöneldiler. 1850'lerden sonra bu ikinci eğilim bütün Rusya Müslümanları arasında hızlıca yayılarak oldukça taraftar topladı ve birçok din adamı İslam'ı çağın anlayışına göre yorumlamaya başladı.

Modern Azeri Edebiyatının öncü isimleri daha çok Rus hizmetine girmiş olan aydınlar ve bilim adamları arasından çıkmıştır.¹³³ Rus oryantalizminin başta gelen isimlerinden kabul edilen Mirza Mehemedeli Kasım Bey (ö. 1870) Kazan ve Petersburg üniversitelerinde, Mirza Cafer Topçubaşı (ö. 1869) Petersburg üniversitesinde Türk-İslam dünyasının tarihi, dili, edebiyatı hakkında değerli araştırmalara girişip, Türk Edebiyatının klasik örneklerini çağdaş ve ilmi metotlarla hazırlayarak yayınlamıştır. Abbaskulu Ağa Bakıhanov (ö. 1846), Mirze Adıgözel Bey (ö. 1854), Mirze Cemal Karabağî (ö. 1860), Şeyh İbrahim Gencevî (ö. 1865) vb. tarihçilerin eserlerinden ve çeşitli tarihi kaynaklardan hareketle Azerbaycan ve Kafkasya tarihinin dönemleri ayrı ayrı araştırılmıştır. Milli okullar, milli edebiyat ve tarihi eserler Azerbaycan Türkleri arasında milli şuurun yayılmasında önemli bir rola sahip olmuştur.¹³⁴ Mirza Şefi

¹³³ Akpınar, **a.g.m.**, C. 3, s. 623-624.

¹³⁴ Ali İhsan Kolcu, **Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı**, Ankara, Salkımsöğüt Yayıncılık, 2004, s. 14.

Vâzih (ö. 1852), Kasım Bey Zâkir (ö. 1857), İsmail Bey Kutkaşanlı (ö. 1869)'da Kuzey Azerbaycan'daki diğer önemli şairlerdir.¹³⁵

Özellikle Usul-i Cedid hareketinin tutulup benimsenmesiyle Kuzey Azerbaycan'da yetişen bu yepyeni aydın nesil, kültür hayatının bütün safhalarında bir ilerleme ve gelişme göstermiştir.¹³⁶ 1850'lerden sonra demokratik düşüncelerin ağır bastığı modern edebiyatta, toplumda hüküm süren gerilik ve eskilik, sosyal bozukluklar ve istibdatla mücadele gibi konular ele alınarak vatan ve millet sevgisi, hürriyet arzusu yüceltiliyordu. Modern Azerbaycan Edebiyatı'nın en büyük temsilcisi¹³⁷ ve büyük reformisti olan Mirze Fetheli Ahundzâde (ö. 1878) ile XIX. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı'nda gerçek anlamda modernleşme hareketi başlamıştır. Ahundzâde, Azeri Edebiyatını eski şiirin bin yıllık etkisinden kopararak, onu yeni mazmun ve yeni biçimlerle zenginleştirdi. Azerbaycan edebiyatına ilk defa dram türünü getirdi ve edebi tenkitin prensiplerini ortaya koyarak ilk örneklerini verdi.¹³⁸ XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan edebiyatında, toplum hayatındaki değişmelere paralel olarak yeni yeni düşünceler ve modern eserler ortaya çıkmasıyla birlikte¹³⁹ Ahundzâde yazdığı tiyatro eserleriyle modern Azerbaycan dilinin kurucusu oldu ve ilk defa Osmanlı sahasında ve Azerbaycan'da harf inkılabının gerekli olduğu fikrini ileri sürdü. *Temsilât* başlığı altında yer alan altı oyun ile *Hekâyet-i Yusuf Şah* adlı uzun hikayesi en önemli eserleridir.¹⁴⁰ Abbaskulu Ağa Bakıhanov'un *Kitab-ı Esgeriyye* eserinden sonra Ahundzade *Aldanmış Kevakib* adlı romanı yazmıştır. Bu eserinde yazar, tarihi olaylar ve şahsiyetlerin ardına gizlenerek, daha çok yaşanan devri ve bütün zamanların en önemli problemi olan

¹³⁵ Akpınar, **a.g.e.**, s. 48-49.

¹³⁶ Kolcu, **a.g.e.**, s. 14.

¹³⁷ Akpınar, **a.g.e.**, s. 50.

¹³⁸ Kolcu, **a.g.e.**, s. 14.

¹³⁹ Akpınar, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁴⁰ "Azeri Edebiyatı", **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, Şahıslar, Akımlar, Türler, Şekiller, Terimler**, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1985, s. 19-20.

hükümdar-halk çekişmesini ön plana almıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru hem dram sahasında hem de nesir de Ahundzâde'nin takipçileri yetişerek ilk eserlerini vermişlerdir. Batı dillerinden birçok şair ve yazarın eseri Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir. Ayrıca Azerbaycan edebiyatında yer alan eserler de başta Rusça olmak üzere başka dillere çevrilmiştir. Aynı zamanda bu yüzyılda Azerbaycan nesrinin ilk örnekleri de ortaya çıkmıştır.¹⁴¹ Yine bu dönemde edebi hayattan yavaş yavaş çekilmesine rağmen Divan edebiyatı da görülür en önemli temsilcisi ise Seyyid Azim Şirvanî (ö. 1888)'dir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuzey Azerbaycan'da basın faaliyetleri de canlılık kazanmıştır.¹⁴² İlk önce 1828'de Azerbaycan Türkçesi ile gazete yayınlanması girişiminde bulunuldu. Diğer taraftan, aynı yıllarda yayımlanan ve Türkçe'yi iyi bilen Ermeni ve Rus memurlarca yayına hazırlanan ve devlet politikalarına hizmet eden gazeteler "Tatar Exbârı" ve 1845'te Tiflis'te yayına başlayan "Kafkasya'nın Bu Tarafının Exbârı" halk arasında rağbet görmedi. Azeri basınının ilk gerçek örneği, ilk sayısı 22 Temmuz 1875'te Bakü'de, Hasan Bey Zerdabî'nin (ö. 1907) başyazarlığı ile çıkan "Ekinci"dir. Onun ardından Tiflis'te, "Ziya", "Ziya-yi Kafkaziyye", "Keşkül" gibi gazeteler yayınlanmaya başladı ve böylece hem gazeteye ciddi bir talep ve ilginin artması hem de gazetecilik geleneğinin doğmasına hizmet ettiler. Ayrıca "Ekinci" sadece Azerbaycan'ın değil, bütün Rusya Türklerinin ilk gazetesi olarak onların arasında milli ve dini birlik fikirlerinin doğmasında ve yaşatılmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁴³

Azerbaycan edebiyatı, halk edebiyatı ve İran edebiyatı tesirindeki divan edebiyatı olarak iki kolda meydana gelmiştir. Divan

¹⁴¹ Kolcu, a.g.e., s. 14.

¹⁴² "Azeri Edebiyatı", **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, Şahıslar, Akımlar, Türler, Şekiller, Terimler**, s. 20.

¹⁴³ Muhtaroğlu, "XIX. yy Azerbaycan Edebiyatı", III, s. 175-176.

edebiyatı yavaş yavaş yerini halk edebiyatıyla modern ve yeni bir edebiyata terk etti. Hece vezni esas alındı. Nazım şekilleri ve edebi eserlerde ele alınan konular değişti, zenginleşti. Sosyal hayatın eksik tarafları, Batılı hayata geçmenin zorunluluğu, eskiyi eleştirme, yeni hayat tarzını benimseme gibi konular üzerine eserler yazıldı.¹⁴⁴

Azerbaycan halk edebiyatı şekil ve tür açısından oldukça zengindir. Bu edebiyatın zirvesini ise, destanlar oluşturmaktadır. Azerbaycanlıların ve daha geniş anlamda ise Oğuz Türklerinin X.- XI. yüzyıldaki hayatını anlatan Kitab-ı Dede Korkut, Türk halk edebiyatının ve Türk lehçelerinin muhteşem abidesi olan ve tam olarak bin yıl önceki Azerbaycan-Türk hayatının ansiklopedisi olarak adlandırılabilir. Köroğlu destanı da Kafkasya'da ve Azerbaycan'da XVI.- XVII. yüzyılda olan tarihi olayların edebi ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Sattarhan vb. kahramanlık destanları ise, Azerbaycan Türklerinin Rus ve İran zulmüne karşı teşkilatlanarak mücadele verdikleri XIX.-XX. yüzyıl edebi ürünleridir. Şüphesiz ki kahramanlık destanlarına dahil edilen bu eserler önceki yüzyıllara ait eserler kadar mükemmel değildir. Çünkü bu yüzyılın eserlerinde yazılı edebiyatın etkisi daha fazla göze çarpmaktadır. Bunun sebebi de bir aşığın yaratıcılığının eseri olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Azerbaycan halk edebiyatının sistemli şekilde öğrenilmesi, derlenmesi ve tetkik edilmesi yolundaki ilk adımlar bu yüzyılın sonlarına doğru atılmıştır.¹⁴⁵

Azerbaycan'da XIX. yüzyılda yaşanan kültürel gelişmeler, edebiyat ve medeniyetin yenileşmesi âşık edebiyatını da etkilemiştir. Kuşkusuz, bu yüzyılda Azerbaycan aşık şiirinde büyük bir yükseliş yaşanmıştır. Bu yüzyılda âşık edebiyatı Âşık Ali, Âşık Musa,

¹⁴⁴ "Azeri Edebiyatı" **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, Şahıslar, Akımlar, Türler, Şekiller, Terimler**, s. 18-19.

¹⁴⁵ Muhtaroğlu, "Azerbaycan Türk Edebiyatına Genel Bakış", I, s. 139-142.

Mehemmed Hüseyin, Molla Cüme, Varhiyanlı Âşık Mehmed, Âşık Recep, Âşık Hasan, Âşık Cevat, Âşık Dilgam, Âşık Elesger, Zodlu Mirza Beyler, Şemkirli Âşık Hüseyin, Âşık Çoban, Âşık Ehmed, Âşık Elesger, Âşık Peri, vb. gibi tanınmış temsilciler yetişmiştir. XIX. yüzyıl aşıkları, hem aşık sanatının geleneklerini devam ettirmiş hem de aşık şiirine yeni şekiller ve yeni konular getirmiştir. Özellikle de bir musiki aleti olarak sazın tekmilleştirilmesi ve aşık havalarının inşası sahasında ileri adımlar atılması aşık edebiyatı için önemli bir gelişme olmuştur. Diğer taraftan, önceki devirlerde yaşamış âşıklardan farklı olarak bu yüzyılın aşıkları sosyal konulara daha fazla ilgi göstermişlerdir. Çarlık idaresinin eleştirisi, halka yapılan zulümler ve baskılara karşı mücadele ruhu, yenileşmeye, eğitime ve kültüre çağrı, bu devir aşık şiirinin esas konularını oluşturmaktadır.¹⁴⁶

XIX. yüzyılda mersiye edebiyatında da bir yükselmenin ve gelişmenin olduğu görülmüştür. Dini heyecanların, devrin matem hislerinin edebi ifadesi olan birçok mersiye yazılmıştır.¹⁴⁷ Bu yüzyılın mersiyeleriyle tanınmış şairleri şunlardır: Dâhil, Dilsûz, Racî, Kumrî, Mukbil, Pürgam, Ahî, Süpührî, Hakî, Şuaî, Mahzûn vs.'dir. Abbaskulu Ağa Bakıhanov gibi modern edebiyatın öncüleri arasında da mersiyeler yazan şairler vardır.¹⁴⁸

Klasik şiirin bir kolu da tekkeler de oluşan tarikat edebiyatıdır. Tarikatçılık daha çok Kazak ve Karabağ civarında, Güney Azerbaycan'ın birçok yerinde oldukça yaygındır. Dağıstan taraflarında ise Şeyh Şamil'in milli direniş hareketine bağlı olarak gelişme

¹⁴⁶ Muhtaroglu, **a.g.m.**, s. 144-145; Akpınar, **a.g.m.**, C. 3, s. 619.

¹⁴⁷ "Azeri Edebiyatı", **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, Şahıslar, Akımlar, Türler, Şekiller, Terimler**, s. 20.

¹⁴⁸ Akpınar, **a.g.m.**, C. 3, s. 620-621.

göstermiştir. Ayrıca Mir Hamza Nigârî bu yüzyılın en meşhur tarikat şeyhlerinden ve kudretli tekke şairlerindendir.¹⁴⁹

Özetle, Azerbaycan'da ortaya çıkan bu yeni edebiyatın ana karakterini maarifçilik oluşturur. Yüzyıllardır nazım edebiyatı olarak devam eden Azeri edebiyatı'nda nesir örnekleri çoğalmıştır. Oyun, roman, hikaye, tenkit, deneme örnekleri incelenip batılı eserlerden çeşitli tercümeler yapılmıştır. Devrin önde gelen başlıca sanatçıları ise şunlardır: Alikuşu, Ağacan Eherî, Âhî, Âciz, Abdullah, Abbas Kulu Ağa, Kutsî, Ağa Mirza, Ağa Mehmed, Derviş Bülbül, Mestali Şirvanî, Mustafa, M. Muhsin, Mehmed Nazif Dağıstanî, M. Abbas Cevanşîr, Ragıb Eherî, Seyit Azim Şirrahî, Senaî Şirvanî, Şütürbanî, Yahya Bey, Yusûfî, Zâkir Şekîlî, Zuhurî, Zülâlî vd. dir.¹⁵⁰

XIX. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı, şahsiyetler ve edebi eserler açısından çok zengin ve verimli bir yüzyıl olmuştur. Halkının tarihi gibi eski ve zengin olan Azerbaycan edebiyatı farklı dillerde konuşan, farklı dinlere inanan, farklı kültür geleneklerine sahip olan çeşitli toplulukların Azerbaycan'da olması, bu eski Türk yurdunun özgün ve tekrarsız bir edebiyat oluşmasını sağlamıştır. Böylece Azerbaycan Türkleri de çağdaş dünyanın pek çok halkı gibi devrin ve milletin taleplerine cevap veren, eski geleneklerin en faydalılarını alıp muhafaza eden, aynı zamanda yenileşmenin, uygarlaşmanın bütün imkanlarından yararlanmaya gayret gösteren bir edebiyat vücuda getirmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Akpınar, **a.g.e.**, s. 40-41.

¹⁵⁰ "Azeri Edebiyatı", **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, Şahıslar, Akımlar, Türler, Şekiller, Terimler**, s. 20.

¹⁵¹ Muhtaroğlu, "Azerbaycan Türk Edebiyatına Genel Bakış", I, s. 133.

İKİNCİ BÖLÜM

NİGÂRÎ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

A. NİGÂRÎ'NİN HAYATI

Şeyh Seyyid Mîr Hamza Nigârî (Efendi),¹⁵² Karabağ'ın Zengezur bölgesinin Cimcili köyünde dünyaya gelmiştir.¹⁵³ Asıl ismi Hamza olan Nigârî'nin¹⁵⁴ doğum tarihi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. 1212 (1797)¹⁵⁵ ve 1220 (1805)¹⁵⁶ yılları kaydedilmekle birlikte 1230 (1815)¹⁵⁷ yılı da zikredilmektedir. Türk tasavvuf edebiyatının en kuvvetli isimlerinden biri olan¹⁵⁸ Nigârî, şiirlerinin birinde seyyidliğini ve Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini şu şekilde ifade etmektedir:¹⁵⁹

“Ali-e'lânesebem, rindüyü şeydâhesebem,

Bendeyi-ali-ebâ, Mir Hemze adımdır.”

¹⁵² İbnü'l- Emin Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû's- Şuarâ)**, C. III, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 1627; Karabağlı Müctehidzâde Mehmed Aka, **Tezkiretü's-şuara: Riyazu'l-Âşikîn**, Haz. M. Sadi Çögenli- Recep Toparlı, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri, 1992, s. 282.

¹⁵³ Bilal Yücel, “Karabağ Şairleri Tezkiresi ‘Riyâzu'l Âşikîn’ Üzerine”, **Kızılırmak**, Sivas, Yıl:1, Sayı 7, Temmuz 1992, s.19; **Divan-ı Seyyid Nigârî**, Haz. A. Azmi Bilgin, İstanbul, Kule İletişim Hizmetleri Yayınları, 2003, s. 11; Taşhova, “**Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevisi (İnceleme-Metin)**”, s. 38.

¹⁵⁴ **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 11.

¹⁵⁵ A. Azmi Bilgin, “Nigârî”, **DİA**, C. 33, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2007, s. 85; Mustafa Kara, “Harput'ta Karabağlı Bir Derviş Şair: Nigârî”, **Dünü ve Bugünüyle Harput II**, Elazığ, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, 1999, s.179; **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s.11.

¹⁵⁶ İnal, **a.g.e.**, C.III, s. 1627; “Nigari”, **Meydan Larousse: Büyük Lûgat ve Ansiklopedi**, C. 9, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1969, s. 341; İsmet Parmaksızoglu, “Nigari Seyyid Mir Hamza”, **Türk Ansiklopedisi**, C. XXV, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 252; Muzaffer Akkuş, “Seyyid Nigârî'nin Divanı ve Dil Hususiyetleri”, **3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1999, s. 77.

¹⁵⁷ **Bin Yılın Yüz Şairi: Azerbaycan Şiiri Antolojisi**, Haz. Anar-Yavuz Akpınar, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000, s. 71; M. Mete Taşhova, “Nigari Mir Hamza Karabaği”, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**, C. VI, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2006, s. 616.

¹⁵⁸ Kara, **a.g.m.**, s. 179.

¹⁵⁹ Vilayet Muhtaroglu, “XIX yy Azerbaycan Edebiyatı”, III, s. 241.

Babasının adı Mir Rükneddin, lakabı ise Mir Paşa'dır.¹⁶⁰ Annesinin adı ise Kız Hanım¹⁶¹ veya Hayrünnisa Hanım'dır.¹⁶² Ulema ve sulehâdan olan babasına paşalık ünvanı, dedesi Rükneddin Paşa'dan geçmiştir.¹⁶³ Nigârî, babasının Dağıstan'da ahundlarla ters düşmesi ile Kızılbaş beylerinin bazı ağır tahrikleri sonucu şehit edilmesi esnasında¹⁶⁴ henüz altı aylık olduğundan on beş yaşına kadar ciddi bir tahsil hayatı görmemiştir.¹⁶⁵ Nigârî, on beş yaşından sonra başladığı tahsiline Karabağ'ın Karapirim köyündeki Karakaş Mahmut Efendi adlı bir âlimin yanında, daha sonra ise Seki tarafına giderek Dehne köyündeki Şikest Abdullah Efendi'nin yanında devam etmiştir.¹⁶⁶ Nigârî'nin mahlasını alması konusunda iki ayrı görüş mevcuttur; İlki Karakaş köyünde kendisine yardımcı olan Nîgâr isimli muhterem bir hanımefendiye duyduğu saygı ve hayranlıktan dolayı "Nigârî" mahlâsını almıştır.¹⁶⁷ Diğer bir görüş ise, Karabağ hanedanından ilâhî aşka düşmüş Nigâr Hanım adlı güzel ve muhterem bir kadını rüyasında görmüş ve ona aşık olmuştur. O sırada dokuz yaşında olan Nigârî, on sene sonra tahsili için Şirvan'a giderken Nigârhane'de bir gün misafir olmuş. Nigâr Hanım, "Gördüğün rüya hatırında mıdır?" demesiyle ikisi de cezbe tutulmuştur. Tahsilinden sonra bu aşk-ı mecâzî, aşk-ı ilâhî'ye dönüşmüştür. Bu olay manevi terakkiye vesile olduğundan Mir Hamza "Nigârî" mahlasını almıştır.¹⁶⁸ Nigârî aynı zamanda Mîr

¹⁶⁰ Osman Fevzi Olcay, **Amasya Ünlüleri**, Çev. Turan Börekçi, Ankara, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2002, s. 44.

¹⁶¹ Kara, **a.g.m.**, s. 179; **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s.11.

¹⁶² İnal, **a.g.e.**, C. III, s. 1627; Akkuş, **a.g.m.**, s. 77.

¹⁶³ **A.m.**, s. 77.

¹⁶⁴ Taşlıova, **Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**, s. 38-39.

¹⁶⁵ **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 11.

¹⁶⁶ Olcay, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁶⁷ Kara, **a.g.m.**, s. 179.

¹⁶⁸ Mehmet Arslan, "Karabağlı Nigârî ve "Çaynâme" Mesnevisindeki Karabağ Tasviri", **Kızılırmak**, Sivas, Yıl 1, Sayı 4, Nisan 1992, s. 9; Akpınar, **a.g.e.**, s. 466.

Hamza, Hacı Hamza Nigârî, Seyyid Nigârî, Nigârî-i Karabâğî mahlaslarıyla da bilinmektedir.¹⁶⁹

Nigârî, genç yaşta tahsilini tamamladıktan sonra bir mürşit aramak için Anadolu'ya doğru yola çıkmıştır. Hâlid-i Bağdadî Hazretleri'nin ününü duyarak Harput'a kadar gelen Nigârî, Hâlid-i Bağdadî'nin vefat ettiğini öğrendiği zaman Sivas'a gider ve orada Hâlid-i Bağdadî'nin halifelerinden olan Şeyh İsmail Şirvânî'ye (ö. 1270/ 1853) intisap ederek¹⁷⁰ Nakşibendî Tarikatı'na bağlanır. Sadrazam Mehmed Rüşdî Paşa'nın babası olan İsmail Şirvânî'nin yanında zahirî ve batınî ilimlerdeki bilgisini ve kültürünü geliştirip¹⁷¹ tarikat terbiyesi görür ve tahlisine devam eder.¹⁷² 1255 (1839) yılında mürşidi ile birlikte Amasya'ya gelip, Gümüşlü Saraçhane Medresesi'nde bir müddet halvet kaldıktan sonra¹⁷³ mürşidinden izin alarak Konya'ya gidip Mevlana Celaledin Rumî türbesinde erbain çıkarır. Oradan da Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'ye gider. Sonra da Ravza-i Mutahhara'ya giderek orada da bir erbain çıkarıp, Şam ve Kudüs'ü de ziyaret ettikten sonra Amasya'ya geri döner ve orada bir yıl daha mürşitine hizmet ettikten sonra halifelik alır.¹⁷⁴

1256-1257 (1840-1841) yıllarında annesini ziyaret etmek ve vatanında tarikat öğretilerini yaymak için¹⁷⁵ doğduğu köy olan Cicimli'ye giden Nigârî, orada Emine isimli bir hanımla evlenir¹⁷⁶ ve

¹⁶⁹ Bilgin, **a.g.m.**, s. 85.

¹⁷⁰ Akkuş, **a.g.m.**, s. 77.

¹⁷¹ Kara, **a.g.m.**, s. 180.

¹⁷² Akkuş, **a.g.m.**, s. 77.

¹⁷³ Kara, **a.g.m.**, s. 180.

¹⁷⁴ İnal, **a.g.e.**, C. III, s. 1627.

¹⁷⁵ Pervanə Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaradıcılığı", (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_nigari_hayati.pdf, 23 Ocak 2012, s. 3.

¹⁷⁶ Kara, **a.g.m.**, s. 180.

ondan Siracüddin Efendi adında bir oğlu olur.¹⁷⁷ Dört defa evlendiği rivayet edilen Nigârî'nin oğlu Siracüddin Efendi de bu son hanımdan dünyaya gelmiştir.¹⁷⁸ Fakat o çok sevdiği, yetenekli bir şair olan oğlunu yirmi iki yaşında iken kaybetmiştir.¹⁷⁹

Karabağ'da dostlarıyla birlikte yaşayan Nigârî, Çarlık Rusyası'nın, onun bu irşad faaliyetlerinden rahatsızlık duymasıyla onu sürgüne göndermek ister. O da Anadolu'ya geri döner, ardında da müritleri gelir¹⁸⁰. Daha sonra Nigârî, Kırım savaşında birçok müridiyle beraber Kars'a gider ve orada Osmanlı ordusuyla birlikte Ruslara karşı savaşır. Kırım Savaşından sonra 1268 (1851-52) yılında Erzurum'a gelerek 500 kuruşluk bir maaşla Erzurum'da bulunan Bakırcı Mahallesi Camiinde üç yıl görevde kaldıktan sonra¹⁸¹ 1271'de (1854-55) İstanbul'a gider. İstanbul'da sohbetler gerçekleştirerek kısa zamanda tanınan Nigârî'ye ilgi ve alaka gösteren devlet adamlarından biri de Mustafa Reşid Paşa olmuştur. Mustafa Reşid Paşa kendisine Fatih'te bulunan Emir Buharî Dergâhı'nın şeyhliğini teklif etmişse de kabul etmemiş yerine kendi halifesi olan Taşabadîzade Mustafa Sabri Efendi'nin atanmasına yardımcı olmuştur.

1275'te (1858-59) yeniden Erzurum'a dönen Nigârî, sohbetlerine burada devam eder.¹⁸² Bu arada memleketinde bıraktığı zevcesi ve oğlunu getirterek 1283 (1866-67) yılında bazı dostlarıyla birlikte Amasya'ya geçer.¹⁸³ Daha sonra ise Merzifon'a geçerek sohbetlerine

¹⁷⁷ Olcay, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁷⁸ Taşlıova, **Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**, s. 39.

¹⁷⁹ Bilgin, **a.g.m.**, s. 86.

¹⁸⁰ Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı", s. 3.

¹⁸¹ Taşlıova, "Nigari Mir Hamza Karabağı", C. VI, s. 616.

¹⁸² Kara, **a.g.m.**, s. 180-181.

¹⁸³ İnal, **a.g.e.**, C. III, s. 1628.

ve hizmetlerine burada devam eder.¹⁸⁴ 1301 (1884) yılına kadar Merzifon'da ikamet ederek irşat faaliyetlerini sürdürür.¹⁸⁵

1865-1866 yılları arasında oğlu Siracüddin vefat etmiştir. Onun bu genç yaştaki vefatı¹⁸⁶ Nigârî'yi derinden sarsar. Siracüddin Efendi'nin verem hastalığından dolayı vefat ettiği rivayet edilir.

1301 (1884) yılında devlet tarafından Nigârî'nin Amasya Merzifon'dan Harput'a sürgün edilmesi hakkında ferman verilmiştir.¹⁸⁷ Bunun nedenlerinden biri; bazı görüş ve yorumlarının bulunduğu yerde tepki çekmesinden, şöhret ve nüfuzunun yayılmasından rahatsız olan bazı haset ve garaz sahiplerinin bu görüş ve yorumlara cahillik ve kıskançlık tohumları ekleyerek Nigârî'nin saf insanları etrafında topladığı, devlet ve millet aleyhinde faaliyet gösterdiği ve isyan çıkaracağı yolundaki şikayetler¹⁸⁸, bir diğeri, Amasya müftüsü Hacı İsa Efendi'nin müftülükten istifa ederek Nigârî'ye mürit olması daha sonra aralarındaki düşünce farklılıkları sebebiyle münasebetlerinin bozulması ve bu hadiseden sonra bazı şahısların "Nigârî'nin başında cemiyet-i kübra vardır, o devlete karşı isyan edecektir." sözleri üzerine dönemin padişahı II. Abdülhamid (ö. 1918)¹⁸⁹ tarafından o zamanın parası 1500 kuruş maaş tahsil edilerek onun Amasya'dan sürgün edilmesine ferman verir.¹⁹⁰ Bir diğer görüşe göre ise, Amasya müftüsü Hacı İsa Efendi müftülükten istifa ettikten sonra Nigârî'ye bağlanır, bu olay sonrasında müritlerin daha da çoğalmasını sağlar. Fakat kısa bir süre sonra Nigârî'nin Amasya müftülüğüne atanması, Nigârî'nin kendi yerinde gözü olduğunu düşünen Hacı İsa Efendiyle

¹⁸⁴ Kara, **a.g.e.**, s. 181.

¹⁸⁵ **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 11.

¹⁸⁶ Ahmet Caferoğlu, "Azerbaycan Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı**, C. 3, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1976, s. 478.

¹⁸⁷ Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı", s. 4-5.

¹⁸⁸ **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 11.

¹⁸⁹ Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", **DİA**, C. 1, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1988, s. 216.

¹⁹⁰ İnal, **a.g.e.**, C. III, s. 1628.

aralarının bozulmasına neden olur. Dergâhın oldukça taraf toplamasını hazmedemeyen Hacı İsa Efendi devlet dairesine bir şikayet mektubu yazar ve Nigârî'nin başka bir yere göçünü ister.¹⁹¹ Bu çeşitli görüşlerin arasında en nihayetinde 13 Cemaziyelevvel 1302'de (28 Şubat 1885) tarihinde resmi makamların isteği üzerine ailesiyle birlikte Samsun'a gitmek üzere Merzifon'dan ayrılır. Bir süre Samsun'da kaldıktan sonra aynı yıl Erzurum'da olduğu vakit tanıştığı Erzurumlu İzzet Efendi'den gelen bir telgrafla İstanbul'a hareket eder ve bir müddet onun evinde misafir olur. İstanbul'da Kazım Paşa'nın da sürgün kararını değiştirmeye muvaffak olamamasıyla 15 Recep 1302'de (30 Nisan 1885) mahiyetiyle birlikte Harput'a gitmek üzere Samsun'a gönderilen Nigârî, buradan Amasya'ya uğradıktan sonra¹⁹² 5 Şaban 1302'de (20 Mayıs 1885) kendisiyle birlikte hanımı Latife, kayınbiraderi Hüsâmeddin, yeğeni Seyyid Sâdeddin, halifelerinden Postlu Mahmud Efendi ve diğer yakın dostlarıyla birlikte¹⁹³ vapura binerek Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Malatya yoluyla 15 Şaban 1302 (30 Mayıs 1885) Berat gecesi Harput'a varır.¹⁹⁴

Nigârî, Muharrem 1303-04'te (1885-86) hastalanarak Harput'ta vefat etmiştir.¹⁹⁵ Vefatına neden olan bir hastalık veya başka bir durum hakkında kesin ve net bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece ayağında çıkmış olan bir yaranın iyileşmemesi sonucunda vefat ettiği rivayet edilmektedir.¹⁹⁶

Muharrem ayının 13. Pazartesi günü (29 Eylül) ikindiye yakın vefat eden Nigârî, na'shının Amasya'ya nakledilerek oğlunun yanına

¹⁹¹ Kurtuluş Altunbaş, **Dîvân-ı Seyyid Nigârî Bezbân-ı Türkî**, C. I, Samsun, Cem Ofset, 2004, s. 13; Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı", s. 5.

¹⁹² **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 11-12.

¹⁹³ Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı", s. 5.

¹⁹⁴ Kara, **a.g.m.**, s. 182.

¹⁹⁵ İnal, **a.g.e.**, C. III, s. 1628; Kara, **a.g.m.**, s. 183; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, **Osmanlı Müellifleri**, Haz. A. Fikri Yavuz- İsmail Özen, C. I, Meral Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 113; Altunbaş, **a.g.e.**, s. 13; **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 12.

¹⁹⁶ Taşlıova, **Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**, s. 44.

defnedilmesini vasiyet etmiştir. “Sıcak havada bu kadar uzun yolda na’şınız dayanamaz, bozulur” diyen Harput valisi Hacı Hasan Paşa’ya “Bu vücut seksen yıl Allah demiş, ondan başkasını görmemiş, bırak yedi sekiz günde kokacaksa koksun.” demiştir. Muharrem ayının 17. günü at arabasıyla birlikte Harput'tan Amasya'ya hareket edilip, geceli gündüzlü yol katedilerek na'ş 7 günde Amasya'ya ulaştırılmıştır. Defnedilmeden önce bir heyetin huzurunda şeriat kanunlarına uygun olarak tabutun kapağı açılmış, koruyucu hiçbir özel önlem alınmamasına rağmen, Nigârî'nin vücudunda herhangi bir bozulma ve koku bulunmadığı, hatta etrafı hoş bir kokunun kapladığı da orada olanlar tarafından söylenmektedir.¹⁹⁷ Meydana gelen bu hadise de onun bir kerameti olarak değerlendirilmektedir.¹⁹⁸

Bâyezid Paşa Mahallesi'nde oğlunun yanında hazırlanmış olan bir kabre defnedilmiştir.¹⁹⁹ Kabrin olduğu yere 1894 yılında Azerîler Camii olarak da bilinen Şirvanlı Camii yapılmıştır.²⁰⁰ Nigârî'nin namına inşa edilmiş bu caminin bitişiğinde adına mahsus bir türbe ve onun batı tarafında ahşaptan bir medrese, önünde bir şadırvan ve kuzeyinde bir dershanesi olan hususi dairesi yer almaktadır. Şirvan'da ikamet eden hulefadan Veysî Efendizade eş-Şeyh el-Hâc Mahmud Efendi tarafından toplanarak gönderilen nakdi yardımlar ve Nigârî'nin amcasının oğlunun Mîr Hasan Efendi'nin nezaretinde, bütün müritleriyle kendisini sevenler tarafından yapılan ciddi bir çalışmayla²⁰¹ mezarının üzerine bu türbe ve yanına da bu cami yapılmıştır. Bugün Mîr Hamza Nigârî, oğlu Siracüddin Efendi ve

¹⁹⁷ Bayram, “Seyid Nigarinin Həyatı və Yaradıcılığı”, s. 6; **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 12.

¹⁹⁸ “Nigari Mir Hamza”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, İsimler, Eserler, Terimler**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1990, s. 59.

¹⁹⁹ M. Mete Taşlıova, “Karabağlı Hamza Nigârî ve Nigar-nâme Mesnevîsi”, **Millî Folklor Üç Aylık Uluslararası Halkbilimi Dergisi**, Ankara, Cilt 6, Yıl: 11, Sayı: 44, Kış 1999, s. 116.

²⁰⁰ Kara, **a.g.m.**, s. 183.

²⁰¹ Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar, **Amasya Tarihi**, C. I, Haz. Mesut Aydın- Güler Aydın, Amasya, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007 s. 63-64.

amcasının oğlu Mir Hasan Efendi'nin mübarek kabirleri orada bulunmaktadır.²⁰²

B. NİGÂRÎ'NİN ESERLERİ

Nigârî'nin tespit edebildiğimiz sekiz eseri bulunmaktadır. Bu eserler şunlardır:

1. Divan (Türkçe)

Bu divanın birden fazla nüshası bulunmaktadır. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 1268 numarada kayıtlı olarak bulunan bu matbu nüsha, 1301 (1884) yılında İstanbul'da Bâyezid Camii kütüphanesinin altında yer alan Süleyman Efendi matbaasında basılmıştır ve 366 sayfadan oluşmaktadır. Bir diğer baskısı da Ali Nihat Tarlan matbu bölümünde 405 numarada kayıtlı olup 1326 (1908) yılında Tiflis'te Gayret matbaasında basılmıştır ve toplam 398 sayfadan oluşmaktadır.²⁰³ Ayrıca İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi'nde 13705 numarada kayıtlı olup İstanbul matbu nüshası esas alınarak düzenlenmiş olan bir yazması daha vardır.²⁰⁴ Bunlara ilaveten Nigârî'nin Türkçe divanın Türkiye'deki tek el yazması nüshası Ankara Milli Kütüphanesi'nde İbn-i Sina elyazmaları bölümünün A-5181 numaralı katalogunda kayıtlıdır. 332 varaktan oluşan eser 19. yüzyılda yazılmıştır.²⁰⁵ Nigârî'nin Türkçe divanı oldukça hacimli olup şiirlerin büyük çoğunluğu aruz vezniyle yazılmıştır. Divanda 642 gazel, 119 rubai, 49 kıt'a, 5 kaside, 19 terkîb-bend, 18 terci'-bend, 28 sâkinâme, 49 adet hece vezniyle yazılmış şiir, Fuzûlî'nin gazellerine yazdığı 5 tahmis ve 3 müstezat, başka bir mektup ve mesnevî nazım şekliyle yazılıp divanın sonuna eklenmiş bir de "Çayname" adlı eseri yer almaktadır. Daha sonra ise

²⁰² Taşlıova, **Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevîsi (İnceleme- Metin)**, s. 44.

²⁰³ Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı", s. 8; **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 13; Taşlıova, **Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**, s. 45; Altunbaş, **a.g.e.**, s. 14.

²⁰⁴ **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 13.

²⁰⁵ Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı", s. 8.

takriz ve divanın basım tarihiyle ilgili düşürülen tarih manzumeleri bulunmaktadır.²⁰⁶ Nigârî'nin Türkçe divanı, tasavvuf yolunda aşkın her şeyin üstünde olduğunu, ilahi aşka ulaşan kişinin bu vesile ile yüksek mertebelere ulaştığını ve her şeyin aşktan meydana geldiğinden bahsetmektedir.²⁰⁷

Nigârî'nin Türkçe divanıyla ilgili yapılan ilk akademik çalışma 2000 yılında Muzaffer Akkuş tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Bir diğeri ise, 2003 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Azmi Bilgin tarafından İstanbul ve Tiflis nüshaları mukayese edilerek basılmıştır.

Nigârî'nin Türkçe divanıyla ilgili yapılan bir başka çalışma ise 2004 yılında Kurtuluş Altunbaş tarafından yapılan şairin torunlarından Muzaffer Özbay'ın isteği üzerine hazırlanmıştır. Eser iki ciltten oluşmaktadır. Bu eser İstanbul ve Tiflis baskılarıyla birlikte elyazması nüshasından da yararlanarak hazırlanmıştır.

Yapılan diğeri bir çalışma ise 2010 yılında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Muhammed Fuzuli adına Elyazmaları Enstitüsü çalışanlarından Yrd. Doç. Dr. Nezaket Memmedli tarafından Bakü'de Azerbaycan Türkçesi ile hazırlanmıştır. Eser 823 sayfadan oluşmaktadır.²⁰⁸

Eserin başı:

ایچہلم بادہیی با نام خدا ای ساقی ایدہلم مست بہ آن نام ندا ای ساقی

²⁰⁶ **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 13; Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaradıcılığı", s. 10; Muhsin Yolcu, "Aşk Şairi Seyyid Nigârî", **Yağmur Dil Kültür ve Edebiyat Dergisi**, İstanbul, Sayı: 52, Ocak-Şubat 2011, s. 3.

²⁰⁷ Taşlıova, **Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**, s. 46.

²⁰⁸ Parvana Bayram, "Azerbaycan ve Türkiye'de Yayımlanan Seyyid Nigârî Divanları Hakkında", **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/1, Winter 2012, s. 411-415.

Eserin sonu:

گفتاره گلوب تکلم ايله اول عاليجنابه بويله سويله

2. Divan (Farsça)

Eserin birden fazla nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri olan yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan bölümünde 188-1 numarada kayıtlıdır.²⁰⁹ Bu Divanda, 2 rubai'den sonra gazeller başlar. 697 gazelden oluşur. Her kafiye değişiminde 2 rubai yer alır. Gazellerden sonra 1 rubai ile mukattaat başlamaktadır. 23 mukattaa, 115 rubai, 2 terci-i bend, 1 muhammes, 7 tahmis bulunmaktadır.²¹⁰ Aynı kütüphane ve aynı bölümde 228/229 numarada kayıtlı bulunan iki matbu nüsha daha bulunmaktadır ve 1329 (1911) yılında Dersaadet'deki Matbaâ-i Hukûkiyye'de basılmış olup toplamda 356 sayfadan oluşmaktadırlar. Bir diğeri de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 240/7288 numarada kayıtlı olan iki matbu nüsha da 1329 (1911) yılında Dersaadet'deki Matbaâ-i Hukûkiyye'de basılmıştır ve toplamda 356 sayfadan oluşmaktadır. Bu dört matbu nüshada aynı matbaada ve aynı yılda basıldığı için birbirinin aynıdır. Bu eserin bir kısmı şairin yeğenin oğlu Mustafa Fahreddin Akabâlî tarafından Türkçeye tercüme ve şerh edilmiştir. Bu Farsça divanın sonunda şairin “Heşt Bihişnâme” adlı risalesi de yer almaktadır.²¹¹

Eserin başı:

حبذا باده گل‌بوی ترا ای ساقی مرحبا کاسه دل‌جوی ترا ای ساقی

²⁰⁹ **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 14; Bayram, “Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı”, s. 11.

²¹⁰ **Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu: İstanbul Süleymaniye Yazmalar Merkezi Ali Nihat Tarlan Derlemesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s. 141.

²¹¹ **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 14; Bayram, “Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı”, s. 11.

Eserin sonu:

زمره طالب دیدار در آن راه شوند جامی ارباب وفا جز ره عشقش روند

سر مبادت گرازین راه قدم باز کشی

3. Nigâr-nâme

Nigâr-nâme adlı eser, Süleymaniye Kütüphanesi H Hayri-ABDEF bölümünde 60 numarada kayıtlı olup 1305 (1877) yılında İstanbul'da Mahmut Bey Matbaası'nda basılan matbu bir nüshasıdır ve 231 sayfadan oluşmaktadır. Lakin başka bir kaynakta matbu olarak basımı yapılmadığı öne sürülse de bu matbu nüsha mevcuttur.

Dini ve tasavvufi bir mahiyette olup mesnevi tarzında yazılmış olan Nigâr-nâme, divanlardan sonra gelen en hacimli eserdir. Eser gazellerle birlikte 4545 beyitten oluşmaktadır.²¹²

Eserde, Nigârî gönlünü kişileştirerek rüyada gördüğü manevi âlemdeki Nigâr'a aşık ediyor. Gönlü manevi meclislerde âşık ve ariflerle konuşturuyor. Yemek sofrası ve şarap sofrası gibi muhtelif temsil ve tasavvurlarla ilahi aşkı tasvir eden bu âlemde, çeşitli tipleri tartıştırıyor, bazen onları sembolik olarak konuşturuyor, bazen de dini ve tarihi şahsiyetleri de konuşmalara katıp nasihatler veriyor, dertleşiyor.²¹³

Eser, Fuzulî'nin *Leyla ve Mecnun*'unun tasavvufi yönlerini, Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk*'ının esrarlı tasvirlerini, 18. yüzyılda

²¹² Taşlıova, **Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**, s. 46.

²¹³ A.e., s. 46; **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 14.

Anadolu'daki Hint üslubunun, eski İran ve Osmanlı mutasavvıflarının soyut eserlerini hatırlatmaktadır.²¹⁴

Nigârî'nin Nigâr-nâme adlı mesnevisi 1998 yılında Muammer Mete Taşlıova tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.²¹⁵

Eserin başı:

ای ساقی مهرذ و قم آرتور حمدانه کلامه شوقم آرتور

Eserin sonu:

حاصل مرام است الحمد لله نورالمقام است الحمد لله

4. Çay-nâme

Nigârî'nin Çaynâme adlı mesnevisi hacim itibariyle oldukça küçük bir eser olup 521/ 522 beyittir ve 22 sayfadan oluşmaktadır.²¹⁶ Şairin Türkçe divanının sonunda bulunan eser, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 1268 numarada kayıtlı olup, Süleyman Efendi Matbaasında basılmış olan matbu bir nüshadır.²¹⁷ Bir de Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan bölümünde 405 numarada kayıtlı bulunan Türkçe divan nüshalarından biri olan Tiflis matbu nüshanın sonunda bulunmaktadır ve 23 sayfadan oluşmaktadır.

Eser, Fuzuli'nin *Beng ü Bade*'sinden esinlenilmiştir.²¹⁸ Tasavvufi bir eser olan Çaynâme tevhid, münacat ve naat ile başlayıp

²¹⁴ Taşlıova, **a.g.e.**, s. 47; **Divan-ı Seyyid Nigârî** s. 14; Bayram, "Seyid Nigârî'nin Həyatı və Yaratıcılığı", s. 11.

²¹⁵ **A.m.**, s. 11.

²¹⁶ Taşlıova, **a.g.e.**, s. 47; Bayram, **a.g.m.**, s. 11.

²¹⁷ **A.m.**, s. 11.

²¹⁸ Vasfi Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1970, s. 616.

Şeyh İsmail Şirvânî'den bahseder.²¹⁹ XIX. yüzyılda Azerbaycan halkının örf ve adeti, geçimi, sofrâ medeniyeti hakkında bilgi verir.²²⁰ Karabağ'ın güzel yerlerini tasvir eden şair, hem Karabağ'ı hem de Şuşa'yı dünyanın cenneti olarak adlandırıp ne Bağdat'ın ne de Şiraz'ın ona denk olamayacağından söz eder. Karabağ'ın güzellerini, sütünü, kaymağını över.²²¹ Konu bakımından özellik gösteren, semaver ve çayı tasvir ederken orijinal gibi görünen bu mesnevîde şair, yine de yer yer konu birliğinden uzaklaşarak tasavvufî duygulara geçmekte ve memleketi olan Karabağ'ı ve oranın dini büyüklerini hürmet ve övgüyle anmaktadır.²²²

Eserin başı:

عالم‌لره ای ویرن نظامی حمد سکادر و شکر تمامی

Eserin sonu:

گفتار نگاری قند خادر دریای شرین و شکر فضادر

5. Sâkî-nâme

Çaynâme adlı mesnevîye oranla daha hacimli olan²²³ bu büyük manzume her bendi sıra ile harf kafiyesinde olmak üzere düzenlenmiştir. Gazelleri arasında hece vezniyle yazılanlar olduğu

²¹⁹ Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaraticılığı", s. 11.

²²⁰ Pərvanə Bayram, "Seyid Nigarinin Çayname Mesnevisi", (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_nigari_mesnevi.pdf, 17 Ocak 2012, s. 9.

²²¹ Taşlıova, **Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**, s. 47.

²²² Kocatürk, **a.g.e.**, s. 616.

²²³ Taşlıova, **Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**, s. 48.

gibi, eserin sonunda çok sayıda âşık tarzında şiirler de bulunmaktadır.²²⁴

Eserin matbu basımı yapılmamış olup,²²⁵ hangi tarih ve nerede yazıldığı ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.²²⁶

6. Menâkıb-ı Seyyid Nigârî

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman bölümünde 503 numarada kayıtlı bulunan yazma nüsha, 17 varaktan oluşmaktadır. Yine Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümünde 405 numarada kayıtlı olup Türkçe divan nüshalarından biri olan Tiflis matbu nüshanın sonunda bulunmaktadır ve 10 sayfadan oluşmaktadır. Eser, Nigârî'nin kendi manevi hayatının hikayesidir. Bu eser şairin vefatından sonra yeğeni Seyyid Sadeddin ve Nigârîzâde Mahmud Efendi tarafından bulunarak bu isimle adlandırılmıştır.²²⁷

Eserin başı:

جانم بکا مست الحمد لله نوشم مدام است الحمد لله

Eserin sonu:

بر یرده آچدیم امدی بازارى بی صبح و شام است الحمد لله

²²⁴ Kocatürk, **a.g.e.**, s. 616.

²²⁵ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, **a.g.e.**, s. 113.

²²⁶ Taşlıova, **Mir Hamza Nigârî'nin Nigar-nâme Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**, s. 48.

²²⁷ **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 14; Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı", s. 11.

7. Fütûhât-ı Mekkiyye'ye Tavzihat

Nigârî'nin Muhyiddîn İbnü'l Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye* adlı eserinin şerhi olan Fütûhât-ı Mekkiyye'ye Tavzihat²²⁸ adlı bir eserinin²²⁹ daha olduğunu İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal tarafından bildirilmektedir. Lakin başka kaynaklarda böyle bir eserin varlığına dair bir bilgi yer almamıştır.

İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal'ın "*Son Asır Türk Şairleri*" adlı eserinde şairin vefatından birkaç gün önce "Hatime-i Seyyid Nigârî- Tahdisiye" (Seyyid Nigârî'nin son nefesinde ettiği şükür) adıyla bir manzume yazmış olduğunu bildirmektedir. Fakat bu eserle ilgili de kaynaklarda herhangi bir malumat bulunmamaktadır.²³⁰

8. Heşt Bihişt-nâme

Nigârî'nin Heşt Bihişt-nâme²³¹ adlı risalesi Farsça Divanının arkasında bulunmaktadır. Eser, 911 beyittir ve mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bir elyazması, dört tane de matbusu bulunmaktadır. Elyazması Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan bölümünde 188-2 numarada kayıtlıdır ve 28 varaktan oluşmaktadır. Matbu eserlerden ikisi yine aynı kütüphane ve aynı bölümde 228/229 numarada kayıtlı bulunmaktadır. 1329 (1911) yılında Dersaadet'deki Matbaa-i Hukukiye'de basılmıştır. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 240/7288 numarada kayıtlı olan diğer iki matbu eser de 1329 (1911) yılında Dersaadet'deki Matbaa-i Hukukiye'de

²²⁸ İnal, **a.g.e.**, C. III, s. 1628.

²²⁹ Bayram, "Seyyid Nigârî'de İbnü'l-i Arabî Tesiri ve Vahdet-i Vücut", s. 4

²³⁰ Bayram, "Seyyid Nigarinin Həyatı və Yaraticılığı", s. 11.

²³¹ Veyis Değirmençay, **Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Yayınları, 2013, s. 497.

basılmıştır.²³² Bu dört matbu eserde aynı matbaada basılmış olup, birbirinin aynı olan basımlardır.

Tezimizin konusunu oluşturan bu eserle ilgili ayrıntılı bilgi üçüncü bölümde verilecektir.

C. NİGÂRÎ’NİN EDEBİ KİŞİLİĞİ

Birçok selefi gibi kendisinden önce dünyaya gelmiş, İslam dünyasında yaşamış ve tasavvuf yolunu aydınlatan önemli tüm sûfilerin ve İslam âlimlerinin eserlerine vakıf olmuş bir âlim, sûfi, şeyh olan Nigârî,²³³ XIX. yüzyılın en önemli mutasavvıf şairlerindendir. Nigârî, Nakşibendî tarikatına girene kadar şiir yazmamıştır.²³⁴ Tarikata girdikten sonra hem aruzla, hem de hece ölçüsüyle şiirler yazmıştır. Ancak şiirde vezne hakim olma noktasında oldukça zayıftır.²³⁵ Türkçe şiirlerinin tamamını açık bir Türkçeyle yazmış olmasının yanı sıra şiirlerinde az da olsa Osmanlı şivesinin etkileri görülmektedir.²³⁶ Arapça ve Farsça ile birlikte dinî ilimler ağırlıklı bir eğitim alan²³⁷ Nigârî’nin Farsça eserlerinde Azeri Türkçesi’nin özelliklerini içeren söyleyişlere rastlanmaktadır. Nigârî, şiirlerinin çoğunu dini-tasavvufî konularda yazmıştır.²³⁸ Şiirlerinde Nakşibendî tarikatının temel prensiplerinin tebliği ile bağlı dini-

²³² **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 14; Bayram, “Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı”, s. 11.

²³³ Pervane Bayram, “Seyyid Nigârî’de İbnü’l-i Arabî Tesiri ve Vahdet-i Vücut”, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_seyyid_nigari.pdf, 16 Ocak 2012, s. 2.

²³⁴ Pərvanə Bayram, “Seyyid Mir Hamza Nigârî’nin Anadolu ve Azərbaycan’daki Devamçıları”, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_seyyid_nigari_de_vamcilari.pdf, 17 Ocak 2012, s. 2.

²³⁵ Akkuş, **a.g.m.**, s. 79.

²³⁶ Feridun Bey Köçerli, **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, C. II, Bakü, Azer Neşr, 1926, s. 201.

²³⁷ Taşlıova, “Nigari Mir Hamza Karabağı”, s. 616.

²³⁸ Pərvanə Bayram, “Seyid Nigari Yaradıcılığında Eşq Mövzusu”, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_seyyid_nigari_esk.pdf, 16 Ocak 2012, s. 1.

tasavvufi görüşler esas yer tutar.²³⁹ Bununla beraber Nigârî'nin şiirlerinin esas konusu ilahi aşktır²⁴⁰ ve ona göre kainattaki her şeyin sebebi aşktır.²⁴¹ Şiirlerinde bu ilâhî aşkı çok orijinal bir dille ve coşkunun bir lirizmle anlatmıştır. Birçok şiirinde musikin etkisi göze çarpmaktadır.²⁴² Gazelleri, koşma ve geraylıları, geniş halk kitleleri arasında oldukça beğenilmiş ve sevilmiştir.²⁴³

Onun şiirleri halk arasında o kadar şöhrat bulmuştur ki halk meclislerinde, zikir meclislerinde ezberlenip tempo tutularak okunduğundan şairin büyük bir mutasavvıf ve mistik heyecanlar uyandıran bir şeyh olarak tanınmasını sağlamıştır. Şairin bu ve buna benzer özelliklerinden dolayı Doğu Anadolu'da ve Azerbaycan'da halk arasında menkıbelerinin doğmasına sebebiyet vermiştir.²⁴⁴

Azerbaycan, Kafkasya ve Doğu Anadolu'da Ruslara karşı verilen mücadelenin baş mimarı ve önderlerinden olan Nigârî Amasya, Muş, Kars ve Azerbaycan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış ve daha çok Sünnî Karapapak (Terekeme) Türkleri²⁴⁵ olan müritleri arasında halen büyük bir şöhrate ve nüfuza sahip olduğu bilinmektedir.²⁴⁶

Erzurum'da kaldığı süre zarfında insanların hafızalarında yer edinen şiirleri, aynı tazelik ve canlılıkla sonraki nesillere taşınarak onun sevgisini yaşatmış, mısraları ve gazellerinin hala dillerinde ve ezberlerinde olmasını sağlamıştır.²⁴⁷

²³⁹ Pervane Bayram, "Seyid Nigarinin Şeirlərində əksini Tapan Enənəvi Dini- Təsəvvüfi Məzmunlar", (Çevrimiçi)

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_nigari_mazmunlar.pdf, 23 Ocak 2012, s. 1.

²⁴⁰ Bayram, "Seyid Nigari Yaratıcılığında Eşq Mövzusu", s. 1.

²⁴¹ Pervane Bayram, "Seyyid Nigârî'nin Divan Tertibi Sistemine Getirdiği Yenilikler", **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Konya, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Sayı: 20, 2008, s. 195.

²⁴² Altunbaş, **a.g.e.**, s. 14.

²⁴³ Taşlıova, "Nigari Mir Hamza Karabağı", s. 616.

²⁴⁴ Akkuş, **a.g.m.**, s. 79.

²⁴⁵ Kara, **a.g.m.**, s. 184.

²⁴⁶ Akkuş, **a.g.m.**, s. 79.

²⁴⁷ Bayram, "Seyid Nigarinin Həyatı və Yaratıcılığı", s. 3.

Nigârî'nin Azerbaycan'da bulunduğu sırada müritleri arasında da birçok şair yetişmiştir. Bunlar arasında Ağa Rasim, Ağa Dilbâzî, Şahnigâr Hanım Rencûr, Hacı Mecid Efendi, Kadı Mahmud Efendi, Hacı Rehim Ağa Dilbazov Vahidi, Gazi Osman Efendi, Hacı Zekeriya Efendi, Hacı Teyyub Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Postlu Hacı Mustafa Efendi, Sadi Sani Karabaği vb. şahısların yanında oğlu Siracüddin Efendi ve torunları da yer almakla birlikte Nigârî'nin torunlarından bazıları da hala Bakü'de oturmaktadır.²⁴⁸

Nigârî'nin edebi şahsiyeti üzerinde klasik Azerbaycan, Arap, Fars ve Anadolu şairlerinin büyük bir etkisi vardır.²⁴⁹ Şiirleri zengin bir kültüre sahiptir. Şiirlerinde Doğu'nun birçok ünlü şairinin tesiri bulunmaktadır. Bir tarikat şeyhi ve sûfî bir şair olmasının da büyük bir etkisi vardır. Nigârî'nin şiirlerinde zengin bir coğrafya ile birlikte birçok görkemli ve azametli şahsiyetlerin adları ve rengarenk bir isim kadrosuyla karşılaşmak mümkündür.²⁵⁰ İslamiyet'in kabulünden sonra Azerbaycan Türk edebiyatı mazmun ve form açısından klasik Arap ve Fars edebiyatlarından etkilenmiştir. Nigârî'nin şiirlerinde bu etkiler bariz bir şekilde kendisini göstermektedir. O, şiirlerinde meşhur Arap şairlerinden Ebû Nuvâs ve Hassan Bin Sabit'in adlarını sık sık zikredip, Arap tefsirci Zemahşerî'nin yazdığı *Keşşâf Tefsiri* olarak bilinen Kur'an tefsirinden yararlanmıştır. Arap aşk hikayelerinin kahramanları olan Leyla ile Mecnun, Varka ve Gülşah, Zeyd ile Zeynep vb.den, Cahiliye dönemi meşhur şairleri ve onlarla alakalı durumlardan, bütün insanlığa indirilen mukaddes kitap Kur'an-ı Kerim ve onun âyetlerinden, bütün peygamberler, özellikle İslam Peygamberleri ve onların faaliyetleri, İslam Tarihi, İslamiyet'i tebliğ eden şairler ve onların eserleri Nigârî'nin şiirlerinin esas

²⁴⁸ Akkuş, **a.g.m.**, s. 79; Bayram, "Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Anadolu ve Azerbaycan'daki Devamcıları", s. 2.

²⁴⁹ Bayram, "Seyyid Nigârî'nin Divan Tertibi Sistemine Getirdiği Yenilikler", s. 194-195.

²⁵⁰ Pervanə Bayram, "Seyid Nigarinin Şairlik və Şeir- Sənət Haqqındaki Görüşləri", (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/pervane_bayram_nigari_sairlik_gorusleri.pdf, 15 Şubat 2012, s. 5.

konusunu oluşturmıştır.²⁵¹ Şiirlerinde na'tlerden başka, sık sık ehl-i beytten, Hz. Ali sevgisinden, bazen de Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan övgüyle bahseder. Hallâc-ı Mansûr, Nakşibendîlik'in kurucusu Bahâeddin Nakşibend, Abdülkadir-i Geylânî, İbrahim bin Edhem ve kendi şeyhi olan İsmail Şirvanî gibi şahsiyetler onun şiirlerinde geçen önemli büyük mutasavvıflardandır.²⁵²

İslam medeniyeti dairesinde yer alan Fars edebiyatının görkemli simaları da Nigârî'nin şiirlerinin esas kahramanları arasındadır. Şair, bazen üslubunu bu şairlere benzetir, bazen de onlarla mükayese ederek onlardan üstün olduğunu söyler. Bu şairler içinde en çok Firdevsî, Attâr, Sadi, Hâcû-yi Kirmânî, Camî, Hâfız-ı Şirâzî vb. yer alır. Sadi'nin *Gülistan* ve *Bostan*'ı, Camî'nin *Baharistan* ve *Nefahatü'l Üns*'ü, Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin *Reşehat-ı Ayn'ül Hayat* adlı eserleri de Nigârî'nin şiirlerinde esas poetik mazmunlar olarak yer almaktadır.

Onun şiirlerinde Fars mitolojisinin meşhur kahramanlarından Rüstem, Zâl, Ferhad, Hüsrev Pervîz, Cemşîd, İsfendiyâr, Keyhüsrev, Keykubâd, Keykavûs, Siyâveş, Dahhâk, Kâve, Feridûn, Darâ vb.nin adları çok işlenmiştir. Bu kahramanlar mazmunlarda geniş yer bulmuştur.²⁵³ İran aşk hikayelerinin kahramanları olan Ferhad ile Şirin, Hüsrev ile Şirin, Vamık ile Azra'da şairin şiirlerinde yer almıştır.²⁵⁴

Nigârî, klasik Türk şairleri içinde en çok Fuzulî ve onun halifelerinden olan meşhur Azerbaycan şairi Seyid Ebulkasım Nebatî'den etkilenmiştir ve Fuzulî'nin bazı gazellerini tahmis etmiştir.²⁵⁵ Tasavvufta Hacı Bektaş Veli izlemiştir.²⁵⁶ Nizami Gencevî,

²⁵¹ Pervanə Bayram, “Seyid Nigari Yaratıcılığında Şerq Edebi- Nəzəri Nümunələrinin Təcəssümü”, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/pervane_bayram_seyyid_nigari_yaraticiligi_sark.pdf, 15 Şubat 2012, s. 2.

²⁵² **Divan-ı Seyyid Nigârî**, s. 13.

²⁵³ Bayram, “Seyid Nigari Yaratıcılığında Şerq Edebi- Nəzəri Nümunələrinin Təcəssümü”, s. 3.

²⁵⁴ Bayram, “Seyid Nigarinin Şairlik və Şeir- Sənət Haqqındaki Görüşləri”, s. 3.

²⁵⁵ **A.m.**, s. 6.

²⁵⁶“Hamza Nigari Panel Konuşması: Mir Hamza Nigari'nin Edebi Yönü”, (Çevrimiçi) <http://molekuleredebiyat.com/hakverdioglu/wp-content/uploads/2012/10/M%C4%B0R-HAMZA-N%C4%B0GAR%C4%B0-PANEL-KONU%C5%9EMASI.docx>, 26 Mayıs 2013, s. 10.

Mevlanâ, Şeyh Galip, Necati Bey²⁵⁷ ve Bağdatlı bir divan şairi olan Ruhî de beğendiği ve örnek aldığı şairler arasındadır.²⁵⁸ Kaleme aldığı mesnevilerinde Mevlana etkisi görülür.²⁵⁹

Nigârî'nin şiirlerindeki bu kaynağı sadece Doğu edebiyatıyla sınırlandırmak doğru olmaz. Şairin şiirleri oldukça geniş ve zengin bir coğrafyayı ihtiva eder. Moskova, Çin, İran, Turan, Horasan, Hindistan, Nişabur, Belh, Harezm, Şiraz, Semerkand, Bağdat, Mekke, Medine ve en nihayetinde Azerbaycan ve Anadolu vb. yerleri içine alır.

Yunan ve Latin medeniyetinin ve felsefesinin ünlü isimleri de Nigârî'nin şiirlerinde oldukça geçmektedir. Eflatun, Aristoteles, Hippokrates, Sokrates, Thales, Hermodamas vb. nin adları daha çok zikredilir.²⁶⁰

Nigârî, *Heşt Bihiştname* adlı eserinde ise bolca şaraptan, kadehten, sakiden, çalgıcıdan, âşktan, âşıktan, güzelden, güzellikten bahsetmiştir. Burada şarap ilahî aşkı, güzel sevgiliyi, âşık müridi, saki de mürşidi temsil eder. XII. yüzyılın meşhur şairi Nizamî Gencevî'den etkilenerek tıpkı onun gibi mesnevisinde her yeni mevzuya geçerken ya da Sakinâme, Camnâme, Şarapnâme başta olmak üzere diğer bölümlerde de sıklıkla “gel ey saki, ey saki şarap ver” şeklindeki girizgâhlardan yararlanmış. Şair bu şiirlerinde tasavvufun bütün inceliklerinden faydalanmış “gel ey saki” derken mürşit-i kâmile hitap ederek ondan feyiz almak için ilahi aşkın şarabını istemiştir.²⁶¹

²⁵⁷ Pervanə Bayram, “Nectî Beğ'in “Gayrı” Redifli Gazeline XVI. Asırda Fuzûlî'nin ve XIX. Asırda Seyyid Nigârî'nin Nazireleri”, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_necati_beg_nigari.pdf, 16 Ocak 2012, s. 2.

²⁵⁸ *Divan-ı Seyyid Nigârî*, s. 13.

²⁵⁹ “Hamza Nigari Panel Konuşması: Mir Hamza Nigari'nin Edebi Yönü”, s. 10.

²⁶⁰ Bayram, “Seyid Nigari Yaratıcılığında Şerq Edebi- Nəzəri Nümunələrinin Təcəssümü”, s. 3.

²⁶¹ *A.m.*, s. 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYYİD MİR HAMZA NİGÂRÎ'NİN HEŞT BİHİŞTNÂME ADLI MESNEVİSİNİN İNCELEME VE ÇEVİRİSİ

A. İNCELEME

1. Vezni

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Heşt Bihiştnâme, mesnevi tarzında²⁶² ve mutekârib bahrinin (feûlûn feûlûn feûlûn feûl)²⁶³ vezninde kaleme alınmıştır.

Eserde birçok vezin kusuru görülmektedir. Meselâ:

Uzun hece kısa okunmuştur:

بیا ساقی می ده از آن مشکبو که می جوشد از آن انوار هو^{۲۶۴}

شقایق شاهانه در کف ایاغ ستاده به پیش شهنشاه باغ^{۲۶۵}

ز آن می که از آن باشیم دلیر ز نیم پنجه‌ها بر پلنگ و شیر^{۲۶۶}

Kısa hece uzun okunmuştur:

پس از وقتی لهراسیب تاجدار به شاهی فرزند داد قرار^{۲۶۷}

²⁶² Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Edebi Bilgiler: Nazım Şekilleri*, Ankara, Birlik Yayın, 1985, s. 70.

²⁶³ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Edebi Bilgiler: Aruz Ölçüsü*, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989, s. 26.

²⁶⁴ Metin, be. 293.

²⁶⁵ Metin, be. 55. Bkz. M. A. Yekta Saraç, *Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul, Gökkuş, 2010, s. 218.

²⁶⁶ Metin, be. 218.

²⁶⁷ Metin, be. 114.

Bir buçuk hece bir uzun hece olarak kullanılmıştır:

بیا ای شرابخوارِ جامِ جنان شرابش بنوشیم ما آن آن^{۲۶۸}

شرابی است که آید ز جلوۀ یار ز جلوه باشد که اندر قرار^{۲۶۹}

بیا ای مغنی شویم در سرود زنیم می گلگون به گلبانگیِ عود^{۲۷۰}

Bazı yerlerde vezin bozuklukları bulunmaktadır:

طلبکارِ فرش[ی] نیم فی المثل که فرآش جویم ولی بی‌بدل^{۲۷۱}

که علم صدف هست حقیقت گهر ز آن نکته میخوار دارد خبر^{۲۷۲}

جهان در جهان هر چه هست ز اوست به جز او فنا هست و نیست ز اوست^{۲۷۳}

İkinci mısranın vezni tamamen bozuktur:

بلا گشت زیرا ز آن ظالمان می آورد دمار دمار جان^{۲۷۴}

Vezinlerde zorlama yapılmıştır:

به لطفِ خدا کاوه زان ماردار می آورد دمار دمار مار^{۲۷۵}

²⁶⁸ Metin, be. 378.

²⁶⁹ Metin, be. 528.

²⁷⁰ Metin, be. 737.

²⁷¹ Metin, be. 377.

²⁷² Metin, be. 511.

²⁷³ Metin, be. 845.

²⁷⁴ Metin, be. 498.

²⁷⁵ Metin, be. 85.

Bazen gereksiz olarak (و) bağlaçlarına yer verilmiştir. Biz metni oluştururken bu tür (و) vâv'ları atıp yerine (,) koyduk:

الهی کرم کن شرابی مدام شرابی که نه فام دارد، نه جام^{۲۷۶}

بیویم ز آن گل دمام ز مل بنوشیم، باشیم رنگین چو گل^{۲۷۷}

Şair, bazı heceleri Azeri Türkçesi'ne uygun bir şekilde söylemiştir:

پس از شاه کاوس به ایرنزمین نییره او گشت تخت نشین^{۲۷۸}

Farsça okunuşu “tehtnişîn” olmasına rağmen şair, Azeri Türkçesi'ne uygun olarak “tehtenişîn” şeklinde okumuştur.

پس از وقتی لهراسیب تاجدار به شاهی فرزند داد قرار^{۲۷۹}

Farsça okunuşu “dâd” olmasına rağmen şair, Azeri Türkçesi'ne uygun olarak “dâde” şeklinde okumuştur.

2. Kâfiye düzeni

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Heşt Bihişt-nâme'sinde genellikle kafiye kurallarına riayet etmiştir. Ama yine de eserinde farklı kafiye kullanımlarına rastlanmıştır. Mesela:

²⁷⁶ Metin, be. 469.

²⁷⁷ Metin, be. 478.

²⁷⁸ Metin, be. 106.

²⁷⁹ Metin, be. 114.

Kafiye uydurmak için شهنشاه kelimesindeki “ه” atılıp kelime

شهنشا olarak yazılmalıdır:

به درگاه افراسیاب جا گرفت به دامادی آن را شهنشا گرفت^{۲۸۰}

Bazı beyitlerde ne kafiye ne de redif bulunmaktadır:

که آخر به صحرای گوری بدید ز آن گور آن گور در گور شد^{۲۸۱}

Bazen de hiç kafiye yer vermeyip redifle yetinilmiştir:

بیا ساقی می ده ز آن آب خاص که می باشیم از آن اخلاص خاص^{۲۸۲}

3. Muhtevası

Heşt Bihişt-nâme de diğer mesnevilerde olduğu gibi giriş bölümü, asıl konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümünden meydana gelmiştir.²⁸³ Fakat bir risale olduğu için eser; giriş bölümü, sebeb-i te’lif, şahnâme, sakinâme, camnâme, şarâpnâme, bahârnâme, mugannînâme, aşknâme, hüsnnâme ve bitiş bölümünü ihtiva eder.

Heşt Bihişt-nâme’nin tercümesini yapmış olduğumuzdan dolayı yukarıda başlıklarını verdiğimiz bölümlere kısaca değineceğiz. Eserin giriş bölümünde tevhîd, münâcaat, nâ’t, mi’râc, mu’cizât, medh-i ehli beyt, padişah için övgü, devlet büyüğü için övgü, övülenin cömertliği,

²⁸⁰ Metin, be. 104.

²⁸¹ Metin, be. 158.

²⁸² Metin, be. 256.

²⁸³ Saraç, a.g.e., s. 81-82.

cesareti, kahramanlıkları, faziletleri vb.²⁸⁴ bölümler yer almamaktadır. Sadece sebep-i te'lif bölümü bulunmaktadır.

a. Giriş Bölümü

Birçok mesnevide olduğu gibi Nigârî'de eserine besmele ile başlamıştır fakat besmeleyi metnin dışında tutmuştur. Şair besmeleden sonra Hz. Muhammed'e, Al-i abâ'ya selam gönderip Allah'a hamd ve sena ettikten sonra eserin adını, eserinde anlatacağı bölümlerin adlarını sıralar.

b. Sebeb-i te'lif

Eserin yazılış sebebini, eserin içeriğini ve ilk anlatacağı bölüm olan Şahnâme'ye geçeceğini haber verir. Böylelikle giriş bölümünden sonra konunun asıl işlendiği bölüme geçilmiş olur.

c. Şahnâme

Firdevsî'nin Şahnâme adlı mesnevisinin küçük bir özeti mahiyetindedir. Şair, bu bölümde Şahnâme'yi ayrıntılara girmeden en çok bilinen ve tanınan hükümdarlar ve kahramanlar üzerinden anlatmıştır. Nigârî, Şahnâme'de uzun uzun anlatılan olayları kendine has bir üslupla oldukça kısa bir şekilde değinerek sonlandırmıştır. Hükümdarların tahta çıkış sıralarını ve yaşanan olayları esere sadık kalarak aynı kronolojik sırayla sıralamıştır.

d. Sakinâme

Şairin, saki'den bahsettiği ve Seyyid Ebûlkasım Nebatî'nin Azeri Türkçesiyle yazdığı, ilahi aşk anlayışını yansıtan Sâkinâme'sinden²⁸⁵ esinlenerek kaleme aldığı bir bölümdür.

²⁸⁴ Saraç, a.g.e., s. 81.

e. Camnâme

Şairin, kadehten bahsettiği bir bölümdür.

f. Şarâpnâme

Şairin, şaraptan bahsettiği bir bölümdür.

g. Bahârname

Nigârî'nin Samî'nin Bahârname'sinden esinlenerek kaleme aldığı bu bölümde gül bahçesinden ve bahar mevsiminden bahsetmektedir.

h. Mugannînâme

Şairin, çalgıcıdan, çalgı aletlerinden ve musikiden bahsettiği bir bölümdür.

i. Aşknâme

Şairin, aşktan bahsettiği bir bölümdür.

j. Hüsnâme

Şairin, güzel ve güzellikten bahsettiği bir bölümdür.

Eserde mesnevinin ortasında kaside yazmıştır. Mesnevilerde gazel, kaside bulunması normal değildir ama bunun bir güzellik ve farklı bir özellik olduğunu ifade etmek gerekir. Mesnevinin içinde kaside yazmak gibi ilginç bir yenilikle Nigârî'nin mesnevisinde karşılaşıyoruz. Gazel konulu kasidedir. Kaside, mesnevinin yedinci

²⁸⁵ Akpınar, **a.g.e.**, s. 43.

bölümü Aşknâme ve sekizci bölümü Hüsnnâme'nin içerisinde yer almaktadır. Mesela:

بیای خریدارِ بازارِ عشق	مهیّاست لؤلؤ اسرارِ عشق ^{۲۸۶}
بگویم به تو یک به یک گوش کن	ز اسرارِ لؤلؤ شهوارِ عشق ^{۲۸۷}
اگر لطفِ مولا شود دستگیر	کنم وصف باشد سزاوارِ عشق ^{۲۸۸}
دویی نی تجلیِ واحدِ بیار	بشد حسن و اندر طلبکارِ عشق ^{۲۸۹}
بگو ای مغنی ز گفتارِ حسن	بباشیم از آن شکرخوارِ حُسن ^{۲۹۰}
حبیبانه می گو به گلبنانگِ چنگ	که می شد روانم قدحِ خوارِ حُسن ^{۲۹۱}
نمی داند احوالِ اربابِ دل	کسی که نمی گشت میخوارِ حُسن ^{۲۹۲}
به صحرای سودای خود می کشد	چنان است و آن است کردارِ حُسن ^{۲۹۳}

²⁸⁶ Metin, be. 789.

²⁸⁷ Metin, be. 790.

²⁸⁸ Metin, be. 791.

²⁸⁹ Metin, be. 792.

²⁹⁰ Metin, be. 853.

²⁹¹ Metin, be. 854.

²⁹² Metin, be. 855.

²⁹³ Metin, be. 856.

k. Bitiş bölümü

Heşt Bihişt-nâme’de asıl konunun işlediği bölümden sonra bitiş bölümüne geçilmiştir. Bu bölüm ise oldukça kısadır. Mesnevilerde olduğu gibi sonuna doğru ayrı bir başlıkla Hâtîme başlığı altında mesnevinin bitiş bölümü yazılmadığı gibi, bölümün başında tevhid, münacaat, fahriyye gibi şiir parçaları da yer almaz.²⁹⁴ Şair, Allah’ın izniyle Hz. Muhammed’in izinde olduğunu, yukarıdaki işlediği bölümleri sekiz katlı cennete benzettiği için eserinin adını Heşt Bihişt yani sekiz cennet koyduğunu, Allah’tan cenneti ve kıyamete kadar al-i abâ ile birlikte olmak istediğini söyler ve eserini kaç yılında yazdığını değinerek bitirir.

4. Eserde Kullanılan Edebî Sanatlar

Nigârî, eserinde birçok lâfzî ve manevî sanata yer vermiştir.²⁹⁵ Bunlara ait birkaç örnek aşağıda verilmiştir.

a. Tersî‘

بگو از مقاماتِ اربابِ گل بگو از کراماتِ اصحابِ مل²⁹⁶

“*Gül erbabının makamlarından konuş, şarap ashabının kerametlerinden konuş.*”

ز آن گل که می شد به باغِ ازل ز آن مل که شد در ایاغِ ازل²⁹⁷

“*Ebedi bahçede yetişen o gülden, ebedi kadehte bulunan o şaraptan söz edelim.*”

²⁹⁴ Saraç, **a.g.e**, s. 82.

²⁹⁵ Bkz. Veyis Değirmençay, **Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî**, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2006.

²⁹⁶ Metin, be. 548.

²⁹⁷ Metin, be. 553.

b. Cinâs-ı tâm

به گلبنانگ آهنگ به هوی های هو در آن بزم شیرین شیرین بگو^{۲۹۸}

“*Gürültülü, ahenkli bir sesle o şirin mecliste tatlı konuş.*”

که آخر به صحرای گوری بدید ز آن گور آن گور در گور شد^{۲۹۹}

“*Sonunda kırdâ bir yabaneşegi gördü ve o yabaneşegi (yüzünden) o Gûr (Behrâm) mezara girdi.*”

c. Cinâs-ı nâkıs

گلی با گلی که بشد هم نشین چو گل بو فشاند فَنِعَمَ القرین^{۳۰۰}

“*Çamur gülle arkadaş olunca gül gibi koku saçar, o ne iyi arkadaştır!*”

d. Cinâs-ı zâid

الهی کرم کن شرابی که تن ز آن بوی دارد چو مشکِ ختن^{۳۰۱}

“*Allah'ım! Vücudun hoten miski gibi koktuğu bir şarap lütfet.*”

بیاور شرابی که چون شیرِ نر بنوشیم از وی می آریم هنر^{۳۰۲}

“*Erkek aslan gibi olan bir şarap getir, içelim, ondan hüner alalım.*”

²⁹⁸ Metin, be. 440.

²⁹⁹ Metin, be. 158.

³⁰⁰ Metin, be. 646.

³⁰¹ Metin, be. 474.

³⁰² Metin, be. 501.

به زهره عشاق نازی کنیم^{۳۰۳} به دامنِ مه‌رت نیازی کنیم^{۳۰۳}

“Âşıkların zümresine naz edelim, senin güneşinin eteğine niyaz edelim.”

e. Cinâs-ı muzâri

بیا ساقی می ده ز آن بی‌غرض شویم ذاتِ ساده ز رنگِ عرض^{۳۰۴}

“Gel saki! O garazsızdan ver, mecaz renginde saf (bir) kişi olalım”

شهنشاه کی خسرو نیک‌بخت بشد مالکِ ملک و تاج و تخت^{۳۰۵}

“Talihli şah Keyhüsrev ülke, taht ve taç sahibi oldu.”

f. Cinâs-ı lâhık

که شهبازِ عشقیم می آیم به جنگ که عنقای قافی می آریم به چنگ^{۳۰۶}

“Savaştan gelen aşık doğanız, anka kuşunu tuzağa düşürürüz.”

g. Cinâs-ı hattî

به او داد هم تاج و تخت جَدش هم اقلیم و گنجینه بی‌حدش^{۳۰۷}

“Dedesi ona tahtını, tacını verdi ve bir de sınırsız toprak ve hazine verdi.”

³⁰³ Metin, be. 556.

³⁰⁴ Metin, be. 259.

³⁰⁵ Metin, be. 107.

³⁰⁶ Metin, be. 275.

³⁰⁷ Metin, be. 93.

شود همدمم دم به دم ای خدا مگردان از آن یک دم جدا^{۳۰۸}

“O şarap her zaman yanımda olsun. Ey Allah’ım! Beni bir an bile ondan ayırma.”

h. Cinâs-ı mükerrer

به لطفِ خدا کاوه زان ماردار می آورد دمار دمارِ مار^{۳۰۹}

“Kave, omuzlarında yılan olan kişiyi mahvetti.”

i. İştikâk

کتابی که علمِ معارف شود که هرکس که می خواند عارف شود^{۳۱۰}

“Maarif ilmi kitabını kim okursa âlim olur.”

حبیبانِ گلشن اطاعت کنند به امرِ شهنشاه طاعت کنند^{۳۱۱}

“Gül bahçesinin dostları, şahın emrine itaat ettiler.”

Yukarıdaki beyitlerden ilk beyitteki (عارف , معارف) ve ikinci beyitteki (طاعت , اطاعت) kelimeleri aynı kökten türemiştir.

j. Reddû’s-sadr ‘ale’l-acuz

بیا ای شرابدار اندر صفا بباشیم که گوید صراحی بیا^{۳۱۲}

³⁰⁸ Metin, be. 344.

³⁰⁹ Metin, be. 85.

³¹⁰ Metin, be. 397.

³¹¹ Metin, be. 679.

³¹² Metin, be. 636.

“Gel ey şarap içici! Öyle bir sefa içinde yaşayalım ki sūrahi bize gel desin.”

زنیم آتش اندر فلک افکنیم به گلبانگِ آهنگ جامی زنیم^{۳۱۳}

“Kadeh tokuşturalım, feleği ateşe verelim, şarkının sesiyle kadeh tokuşturalım.”

جهاندار در خاک می شد نهان نهان است در خاکِ شاهِ جهان^{۳۱۴}

“Şah öldüğünde, Padişah toprağa girdiğinde.”

k. Reddū'l-'acuz 'ale's-sadr

گدا، شاه می شد که اندر فنا به آنست بهتر شدن در صفا

صفا از صراحی بخواه ای گدا که گر خواه دولت بخواه از هما^{۳۱۵}

“Dilenci de padişah da dünyadaki sefalarıyla ölüyorlar. Ey dilenci! Şans istiyorsan hüma kuşundan; sefa istiyorsan sūrahiden iste.”

که می گفت بلبل به شاخِ گلی علاجِ المِ نسی به جز از ملی

ملی که شود از رخِ دلربا نمی باشد الا ز بهرِ خدا^{۳۱۶}

“Bülbül bir gülün dalına dedi ki: “Üzüntüye şaraptan başkası derman değildir (Üzüntünün dermanı şaraptan başkası değildir). Sevgilinin yanağından gelen şarap, sadece Allah rızası için olur.”

³¹³ Metin, be. 738.

³¹⁴ Metin, be. 185.

³¹⁵ Metin, be. 186-187.

³¹⁶ Metin, be. 690-691.

1. Reddū'l-kafiye

شرابی است می آید از روی یار که نوشند اربابِ هو بی شمار

بیا ای شرابدار شرابی بیار شرابی که می باشد از بهر یار^{۳۱۷}

“Hû erbabının ölçüsüz (sınırsız) içmeleri için, sevgilinin yüzünden gelen o saf şaraptan kerem et. Gel ey içen! Sevgili için şaraptan getir.”

عنادل بگوید که ای واه و گل بگوید بشو مست از می مل

بیا ای شرابدار شویم مست مل که در مستی گویم کجا گشت گل^{۳۱۸}

“Bülbüller ‘Eyvah!’ diyor ve gül ‘Şarap kadehiyle sarhoş olsun!’ diyor. Gel ey şarap içen! Şarapla sarhoş olalım, sarhoş bir halde ‘Gül nerede?’ diyelim.”

m. Zû-kâfiyeteyn

ز شاهانِ اوّل چو خورشیدِ فر در عالم که می یافت جمشیدِ ظفر^{۳۱۹}

“İlk şahlardan güneş gibi güçlü olan Cemşîd, dünyada zafer kazandı.”

وفا نیست در دارِ دوار شو به جامی درین کار در کار شو^{۳۲۰}

“Dönen felekte vefa yok, bu konuda bir şeyler yap.”

³¹⁷ Metin, be. 448-449.

³¹⁸ Metin, be. 613-614.

³¹⁹ Metin, be. 81.

³²⁰ Metin, be. 192.

n. Mürâ'ât-i nazîr

بده ساقی جامی ز نیم ارغنون شویم مست می گویم از کاف و نون^{۳۲۱}

“Saki! Şarap ver, org çalalım, mest olalım, kâf ve nûn’dan konuşalım.”

قماری به سرو سهی ناله زن به وصفِ گلستان زاغ و زغن^{۳۲۲}

“Kumru uzun serviye, karga ve çaylağa gül bahçesinin özelliklerini anlattı.”

o. Îhâm

شنیدی تو از قصه هابلی که می گشت مقتولِ بی قابلی^{۳۲۳}

“Haksız yere öldürülen Habil’in hikayesini işit!”

Beytin ikinci mısrasında geçen (بی قابلی) kelimesi ilk mısradaki (هابلی) kelimesiyle ilişkilidir ve burada uzak anlamı olan haksız yere, suçsuz yere kastedilmiştir. Yakın anlamı ise Habil’in katili olan Kabil’dir.

بیا ساقی می ده به آوازِ ساز شود سازِ خاطر شود سازِ باز^{۳۲۴}

“Gel saki! Sazın sesine şarap ver, sarhoş olalım, tekrar saz çalalım.(her zaman saz çalan olalım).”

³²¹ Metin, be. 310.

³²² Metin, be. 623.

³²³ Metin, be. 77.

³²⁴ Metin, be. 247.

(ساز باز شود) lafzının ilk anlamı “her zaman saz çalan olalım”, diğer anlamı ise “tekrar saz çalalım”dır. Beytin her iki çevirisi de doğrudur. Bundan dolayı lafız tevriyeli olarak kullanılmıştır.

p. Îhâm-ı Tenasüb

بیا ای مغنی بگو مثنوی که می چینم از آن گل معنوی^{۳۲۵}

“*Gel ey mutrib! Mesnevi oku, o gülden mana alalım.*”

Beyitte geçen (معنوی) kelimesi “mana, anlam” manasındadır. Fakat ilk mısradaki Mesnevi (مثنوی) ibaresiyle (معنوی) kelimesinin diğer anlamı olan Mevlânâ’nın Mesnevî-i Manevî adlı eseriyle arasında Îhâm-ı tenasüb vardır.

q. Tezâd

مرادم ز آن می شرابِ اله ثواب است بی‌پا نباشد گناه^{۳۲۶}

“*O şaraptan isteğim ilahi şaraptır; sonsuz sevabı var, günahı yok.*”

نباشد اگر ساکنِ عرش و فرش کشد گم ز دریای ز خارِ عشق^{۳۲۷}

“*Eğer yerin ve göğün sakini değilsen aşk dolu denizde kaybol.*”

گدا، شاه می شد که اندر فنا به آنست بهتر شدن در صفا^{۳۲۸}

³²⁵ Metin, be. 754.

³²⁶ Metin, be. 676.

³²⁷ Metin, be. 831.

³²⁸ Metin, be. 186.

“Dilenci de padişah da dünyadaki sefalarıyla ölüyorlar.”

r. Leff ü neşr-i müretteb

سَخاوت، هنر، داد یاد آورند کسانی که موصوفِ آنها شوند

چو حاتم، چو رستم، چو نوشیروان ازین وصفه‌ایند اندر جهان^{۳۲۹}

“Cömertlik, yiğitlik ve adaletle vasıflandırılmış olanlar hatırlarlar; Onlar ki Hâtem gibi, Rüstem gibi, Nûşîrevân gibi o özelliğe sahibi olanlardır.”

Beytin ilk mısrasındaki (سَخاوت), (هنر) ve (داد) kelimeleri diğer beytin ilk mısrasındaki (حاتم), (رستم) ve (نوشیروان) kelimeleri aynı sırayı takip ettikleri için leff ü neşr-i müretteb yapılmıştır.

s. Leff ü neşr-i müşevveş

خدا داد با او سه اولادِ نر چو خورشید و مه، مشتری در نظر

به نامانِ ایشان سلم و تور و ایرج نهاد آن شه بی‌فتور^{۳۳۰}

“Allah ona görünürde güneş, ay ve müşteri yıldızı gibi olan üç erkek evlat verdi. O güçlü şah onlara Selm, Tûr ve Îrec adını koydu.”

Birinci beytin ikinci mısraında geçen (خورشید), (مه) ve (مشتری) kelimeleri ile ilgili durumlar, ikinci beytin birinci ve ikinci mısralarında (سلم), (تور) ve (ایرج) şeklinde getirilmiştir.

³²⁹ Metin, be. 163-164.

³³⁰ Metin, be. 88-89.

t. Cem'

به آنست گورش به ناله نی به جام زمرد به تریاق می^{۳۳۱}
“Ney sesi, uyuşturucu şarap, zümrüt kadeh ona mezardır.”

Beyitte bir arada bulunma hükmünde toplanan (جام زمرد , ناله نی) ,
kelimeleri cem' sanatının oluşmasını sağlamıştır. (تریاق می)

دل آراست آراسته می شد چمن به لاله و سنبل به سوسن، سمن^{۳۳۲}
“Çimenliği süsleyen lale, sümbül, zambak ve yasemin gönül
süsüdür.”

Beyitte geçen (سمن , سوسن , سنبل , لاله , چمن) kelimeleri aynı yerde
bulunma hükmü altında toplanmıştır.

u. A'dâd

به او داد هم تاج و تخت جَدش هم اقلیم و گنجینه بی حدش^{۳۳۳}

“Dedesi ona tahtını, tacını verdi ve bir de sınırsız toprak ve
hazine verdi.”

Taht, taç, toprak ve hazine (داد) (گنجینه , اقلیم , تخت , تاج) vermek
hükmünde toplanmıştır.

v. Tecâhül-i ârif

چه گویم نویسم چه از وصف وی ز آن چینم اسرار شیأ فشی^{۳۳۴}

³³¹ Metin, be. 177.

³³² Metin, be. 660.

³³³ Metin, be. 93.

³³⁴ Metin, be. 352.

“Onun özelliklerinden ne yazayım ve ne söyleyeyim, ondan bazı sırları koparayım.”

Beyitte görüldüğü gibi şair, soru şeklinde yönlendirdiği söze karşı herhangi bir cevap almak maksadıyla sormamaktadır. Aksine duyguyu ve anlamı kuvvetlendirmek için soruyu kullanmıştır.

w. İstifhâm

کجا رفت شاهانِ ساسانیان؟ چه می شد به شاهانِ سامانیان؟^{۳۳۵}

“Sasaniyan şahları nereye gitti? Samaniyan şahlarına ne oldu?”

Şair, Sasanîyân ve Samanîyân şahlarının öldüğünü bildiği halde bilmezlikten gelerek onların nereye gittiklerini sormaktadır. Sorulan soruya cevap almak maksadı yoktur.

x. Tensîku’s-sıfât

فلک بی‌امان است آن پر جفا که نه چشم شد هفت سر ازدها^{۳۳۶}

“O dokuz gözlü, cefa dolu, acımasız felek yedi başlı ejderha oldu.”

Beyitte feleğe ait sıfatlar sıralanmıştır.

که او شاهِ عدل است و سلطانِ داد شهنشاهِ داد و عدالت نهاد^{۳۳۷}

“O, adalet şahı ve adalet sultanıdır; adalet karakterli ve adalet şahıdır.”

İkinci beyitin birinci ve ikinci mısrasında Sasanîlerin ilk büyük hükümdarı olan Nûşîrevân’ın sıfatları peş peşe sıralanmıştır.

³³⁵ Metin, be. 307.

³³⁶ Metin, be. 176.

³³⁷ Metin, be. 161.

y. Tecrîd

بیا ای نگاری قدح خوار شو سرورانه در فکرِ دلدار شو^{۳۳۸}

“Gel ey Nigârî! Şarap içici ol, neşe içinde sevgiliyi düşün.”

بیا ای نگاری شویم در خطاب به گفتارِ احسن بنوشیم شراب^{۳۳۹}

“Gel ey Nigârî! Hitap edelim, en güzel sözlerle şarap içelim.”

Şair, her iki beyitte de kendini soyut bir kişi kabul ederek kendine hitap etmiştir.

z. Nidâ

خدایا شرابخوار وی در امان نگهدار هر لحظه و هر زمان^{۳۴۰}

“Ey Allah’ım! O şarap içicinin her zaman ve her an huzurunu koru!”

بیا ای مغنی بزن ارغنون کشیم ارغوانی به اشعارِ عشق^{۳۴۱}

“Gel ey mutrib! Org çal, aşk şiirlerine erguvan rengi çekelim.”

aa. Tekrîr

ضیا کم نباشد ز مهرِ جلی هنر کم نباشد ز آلِ علی^{۳۴۲}

“Işığ ı güneşten az olmasın, hüneri Al-i abâ’dan eksik olmasın.”

³³⁸ Metin, be. 203.

³³⁹ Metin, be. 842.

³⁴⁰ Metin, be. 372.

³⁴¹ Metin, be. 817.

³⁴² Metin, be. 571.

ز احسان حق است از لطفِ خاص تجلّی خاص است از خاصِ خاص^{۳۴۳}

“Allah’ın özel bir lütfu olan, özelin özelinden özel bir tecelli olan.”

ز آن حال حالم شود خوب تر بگیرم ز آن حال حالِ دگر^{۳۴۴}

“Bu durumda halim daha iyi olur, o durumdan başka bir hal alırım.”

که تکرار تکرار جان آورم ز گفتارِ زیبا، ز تکرارِ حُسن^{۳۴۵}

“Güzel sözden ve güzelliğin tekrarından tekrar tekrar canlanırım.”

bb. Telmîh

بگیریم ز آن یک دم عیسوی نماییم ز آن دم یدِ بیضوی^{۳۴۶}

“İsa’nın nefesinden alalım, o nefesteki beyaz eli görelim.”

Beyitin ilk mısrasında Hz. İsa’nın şifalı nefesiyle ölüleri diriltmesinden, ikinci mısrasında ise Firavunun ellerindeki ipleri yılan yapan büyücüleri karşısındaki Hz. Musa’nın yed-i beyzâ, yani koynuna sokup çıkardığı mucize ışık saçan elidir.

ولی آدم آنست صبرِ جمیل کند گل شود نارِ او چون خلیل^{۳۴۷}

“Ama insan sabırlı olan ve Halil gibi ateşi güle dönüşen kişidir.”

³⁴³ Metin, be. 280.

³⁴⁴ Metin, be. 775.

³⁴⁵ Metin, be. 900.

³⁴⁶ Metin, be. 30.

³⁴⁷ Metin, be. 35.

Halîl İbrahim peygamberin Nemrut tarafından ateşe atılışına işaret edilmiştir. Bu hadise, Kurân-ı Kerim’de Enbiyâ suresi 69. âyette geçer. Hz. İbrahim ateşe atıldığı vakit, ateş onu yakmamış, ona bir zarar vermemiş ve onun için serinlik ve esenlik yani gülbahçesi olmuştur.³⁴⁸

چو کاوه ز دشمن بر آریم دمار چو ضحاکِ ماری شود تارمار^{۳۴۹}

“Kâve gibi düşmanı perişan edelim, yılanlı Dahhâk gibi darma duman olsun.”

Beyitte Dahhâk ve Kave’nin hikâyesine telmihte bulunulmuştur.

بگفت ای شرابخوار سودا بگو ز آن جامِ جم هر چه خواهی بجو^{۳۵۰}

“Dedi: Ey şarap içen! Aşktan söz et, o Cem’in kadehinden istediğini ara.”

İran hükümdarlarından Cemşîd’in içine bakıldığında dünyada olup biten her şeyin görüldüğüne inanılan sihirli kadehine telmihte bulunulmuştur.

ز فرهاد یاد آوریم داد داد ز نیم بر در عشق شیرین نهاد^{۳۵۱}

“Ferhat’ı hatırlayalım, Şirin’in aşkının kapısında haykıralım.”

Ferhat ile Şirin kıssasına telmihte bulunulmuştur.

³⁴⁸ “‘Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!’ dedik.” Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Haz. Hayrettin Karaman- vd., Ankara, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, Enbiyâ Suresi, 69. âyet.

³⁴⁹ Metin, be. 321.

³⁵⁰ Metin, be. 70.

³⁵¹ Metin, be. 291.

cc. İktibâs

به تو تاجِ لَوْلَاكَ شد از خدا به تو خاص الطافِ بى منتها^{۳۵۲}

“Sana Allah’tan ‘Sen olmasaydın’ tacı verildi, sana özel sonsuz lütuflar (verildi).”

Beyitin ilk mısrasında geçen ve ‘Sen olmasaydın’ anlamına gelen “لَوْلَاكَ” (Levlâk), sofî kaynaklarda kutsi hadis olarak geçen (لَوْلَاكَ) “Ey Muhammed, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.” sözünün bir parçasıdır. Hadis bilginlerinin mevzu (uydurma) hadisler arasında gösterdiği bu söz, şiirlerde Hz. Muhammed’in övgüsü yolunda değişik vesilelerle sık sık kullanılmıştır. Birinci mısradaki “لَوْلَاكَ” (Levlâk) lafzî söz konusu olan bu hadisinden iktibastır.³⁵³

شویم مستِ آتشِ الیِ یومِ صور بنوشیم بگویم فَنِعَمَ الْفُغُورِ^{۳۵۴}

“Kıyamet gününe kadar sarhoş olalım, içelim, en iyi bağışlayıcı (Allah) diyelim.”

Bu beytin birinci mısraındaki “الیِ یومِ صور” lafzî ile Zümer Suresi’nin 68. âyetinden³⁵⁵ iktibas yapmıştır.

³⁵² Metin, be. 359.

³⁵³ “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.” İsmâîl b. Muhammed Aclûnî, **Keşfu’l-hafâ’ ve muzîlu’l-ilbâs amme’ş-tehere mine’l-ehâdisi alâ elsineti’n-nâs**, I-II, Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, Beyrut 1408/1988, s. 164.

³⁵⁴ Metin, be. 379.

³⁵⁵ “Sûr’a üflenince, Allah’ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!” **Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Haz. Hayrettin Karaman- vd., Ankara, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, Zümer Suresi 68. âyet.

dd. Suâl ve cevâb

بگفتم که ای جام گلگون شراب کجا گشت سهراب و افراسیاب؟

بگفت ای فلانی که افراسیاب به خون غرق و سهراب اندر تراب^{۳۵۶}

“Dedim ki: ‘Ey kırmızı renkli şarap kadehi Sohrâb ve Efrâsiyâb’a ne oldu?’ Dedi: ‘Ey falan kişi Efrâsiyâb kanda boğuldu ve Sohrâb toprakta.’”

چه می کرد گردون با نوحیان؟ چه می گشت احوال طوفانیان؟

ز طوفان می گشت عالم خراب ز آن طایفه نیست غیر از تراب^{۳۵۷}

“Ne yaptı dünya Nuh’un ehline? Ne oldu tuhafta olanların durumuna? O tufanda dünya yıkıldı, o tayfadan toprak dışında bir şey kalmadı.”

ee. Teşbîh

قباد کی اول بزد قبه ای به خاک عاقبت گشت چون جبه ای^{۳۵۸}

“Keykubâd önce bir saray yaptı; sonra tane gibi toprağa girdi.”

چه خورشید رویم زرافشان شود جبینم چو مهتاب تابان شود^{۳۵۹}

“Yüzüm güneş gibi altın saçar; alnım ay ışığı gibi parlar.”

بیا ای مغنی الم شد فزون منم همچو فرهاد او بیستون^{۳۶۰}

³⁵⁶ Metin, be. 73-74.

³⁵⁷ Metin, be. 78-79.

³⁵⁸ Metin, be. 99.

³⁵⁹ Metin, be. 329.

“Gel ey mutrib! Dert çoğaldı, ben Ferhat gibiyim o da Bisütûn gibi.”

بگو ای مغنی ز بحرِ طویل طویل است طرّه طرارِ عشق^{۳۶۱}

“Ey mutrib! Tavîl bahrinden bahset, aşk hırsızının kakülü uzundur.”

ff. Teşbih-i Mûzmer

بگویم که ای طالبانِ بهشت نباشیم ما طالبِ هشت خشت^{۳۶۲}

“Diyelim ki ey cenneti isteyenler! Biz sekiz kerpici (mezarı/ cenneti) istemiyoruz.”

Şair, (هشت خشت) sekiz kerpici/ mezarı gizli yani kapalı bir teşbihle sekiz kat olan cennete benzetmiştir.

gg. Teşhis

اگر سلطنت کرد او بی نظیر به دستِ اجل زود می شد اسیر^{۳۶۳}

“Her ne kadar bir hüküm sürdüyse de ecelin pençesine erken düştü.”

Yukarıdaki beyitte (دستِ اجل) ecelin pençesi ibaresiyle hayvana ait bir organ olan pençe, soyut bir varlık olan ecele verilmiştir.

³⁶⁰ Metin, be. 765.

³⁶¹ Metin, be. 803.

³⁶² Metin, be. 376.

³⁶³ Metin, be. 129.

نیازانه گل می شود جلوه‌ساز عنادل دمام شود در نیاز^{۳۶۴}

“Gül cilveli bir şekilde yalvarıyor; bülbüller devamlı niyaz ediyor.”

Yukarıda geçen beytin birinci ve ikinci mısraında insana ait özellikler gül ve bülbüle verilmiştir.

چمنزار از خواب بیدار شد حمل در چمنزار در کار شد^{۳۶۵}

“Çimenlik uykudan uyandı, koç çimenlikte ortaya çıktı.”

حمل شه‌نشینی جهان‌تاب شد فصول دگر خوار در خواب شد^{۳۶۶}

“Güneş koç burcuna girdi, diğer mevsimler kolayca uyudu.”

İlk beyitte geçen insana ait bir özellik olan uyanmak cansız bir varlık olan çimenliğe, ikinci beyitte ise yine insana ait bir özellik olan uyumak cansız bir varlık olan mevsimlere verilmiştir.

hh. İntâk

عنادل بگوید که ای واه و گل بگوید بشو مست از می مل^{۳۶۷}

“Bülbüller ‘Eyvah!’ diyor ve gül ‘Şarap kadehiyle sarhoş olsun!’ diyor.”

که می گفت بلبل به شاخ گلی علاج الم نی به جز از ملی^{۳۶۸}

³⁶⁴ Metin, be. 629.

³⁶⁵ Metin, be. 597.

³⁶⁶ Metin, be. 605.

³⁶⁷ Metin, be. 613.

³⁶⁸ Metin, be. 690.

“Bûlbûl bir gülün dalına dedi ki: “Üzüntüye şaraptan başkası derman değildir (Üzüntünün dermanı şaraptan başkası değildir.)”

ii. Kinâye

ز آن آب می ده شویم کامران چو ماهی که شد غرق در آب جان^{۳۶۹}

“Can suyuna (hayat suyuna) batmış olan balık gibi mutlu olmak için o sudan ver.”

Beyitin ikinci mısrasındaki (ماهی) kelimesinden kasıt balık değil Hz. Hızır’dan kinâyedir.

jj. Kapalı İstiâre

به بالم بده قوتی که مدام زنیم بال در عشقِ آن لاله‌فام^{۳۷۰}

“Kanadıma kuvvet ver ki devamlı o sevgilinin aşkında uçalım (kanat çırpalım).”

Şair, kendisini kuşa benzetmektedir. Fakat bu benzetilen “kuş” zikredilmemiş sadece bu kuşla ilgili, onu hatırlatan ipucu vermiştir. Dolayısıyla bu beyitte kapalı istiâre vardır.

5. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri

Nigârî açık, anlaşılır ve sade bir dil kullanmış, düşüncelerini basit kelime ve cümleler kullanarak anlatma yolunu seçmiştir fakat yine de eserinde yer yer dil hatalarına rastlanmaktadır. İfadede belirgin bir kudrete ve canlılığa sahip olmasına rağmen eserde orijinal mazmunlara, ince ve manalı lafızlara rastlanmaz. Şiirinde yer yer

³⁶⁹ Metin, be. 288.

³⁷⁰ Metin, be. 460.

samimiyet parıltıları göze çarpmakla birlikte, eserde bariz bir fikir ve sanat anlayışı yoktur. Güçlü ve güzel bir dil halinde görünmemektedir. Bu da o dönemde İran edebiyatında görülen edebi geri dönüş (bâzgeşt-i edebî) akımını hatırlatmaktadır. Tıpkı o dönemdeki şairler gibi Nigârî'nin de sözleri sade, mazmun ve teşbihleri anlaşılırdır.³⁷¹ İran şiirine tutkun olan Nigârî'nin dili ise, bariz Azeri Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır. Üretken bir şair olan Nigârî, ne şekil ne de ruh bakımından mısralarını titiz bir şair zevkiyle işlememiştir. Eserine bütün olarak güzellik vermeyi başaramamıştır. Şiirlerinde kelime yanlışları çoktur.

Bununla birlikte Nigârî dil yönünden kendi döneminde rastlanmayan bazı kullanımlara yer vermiştir. Mesela:

a. Bazı kelimelerde yazım yanlışlığı yapmıştır.

من آنم که اکنون بخورم ز آن ز لطفِ خداوند باده آن ۳۷۲

Nüshada (بخورم) şeklinde yazılan fiilinin Farsçadaki yazılışı (بخورم) şeklindedir.

b. Bazı kelimelerin noktalarında yanlışlık yapmıştır.

شویم نورافشان به ایوانِ حور بده ماهروی به رخسارِ نور ۳۷۳

Nüshada (حور) olarak yazılan kelime anlam bütünlüğünü sağlamadığı için değiştirilerek (حور) şeklinde yazılmıştır.

³⁷¹ Bânu Nusret Tecrübekâr, **İran Edebiyatında Şiir: Kaçarlar Dönemi**, Çev. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 33.

³⁷² Metin, be. 343.

³⁷³ Metin, be. 221.

c. Bazı cümlelerde anlam hatası yapmıştır:

شهنشاه کی خسرو نیک بخت بشد مالک ملک و تاج و تخت^{۳۷۴}

Nüshada (مالک و ملک) şeklinde yazılan beyitteki anlatım bozukluğunu gidermek için (مالک ملک) şeklinde yazdık.

d. Nüshada (خوشگوار) kelimesi (خوشگوار) şeklinde yazılmıştır.

بیا ساقی می ده ز آن خوشگوار ز علم لدنی بیاریم خبر^{۳۷۵}

بیا ای نگاری به طور دگر زنیم پرده ای با می خوشگوار^{۳۷۶}

e. Şair, bazı beyitlerde aynı anlama gelen kelimeleri te'kid için ardı ardına kullanmıştır.

که او شاه عدل است و سلطان داد شهنشاه داد و عدالت نهاد^{۳۷۷}

Beyitte geçen (عدالت نهاد , شهنشاه داد , سلطان داد , شاه عدل) kelimeleri aynı anlama gelmektedir.

عنادل و قماری بشد هم زبان بگشتند همسر و همداستان^{۳۷۸}

Beyitte geçen (همداستان , همسر , هم زبان) kelimeleri de aynı anlama gelmektedir.

f. (از) edatı bazen (با) edatı yerine kullanılmıştır:

³⁷⁴ Metin, be. 107.

³⁷⁵ Metin, be. 244.

³⁷⁶ Metin, be. 331.

³⁷⁷ Metin, be. 161.

³⁷⁸ Metin, be. 617.

سَراپای زردشت از آتشم بسوزد که او باشد آتش کشم^{۳۷۹}

g. (از) edatı bazen (به) edatı yerine kullanılmıştır:

بِپرسیم از جامِ کیخسروان کجا گشت شاهان لشکرکشان^{۳۸۰}

h. (با) edatı bazen (به) edatı yerine kullanılmıştır:

خدا با محمد دمام صلات کرم کن که آنست سالارِ عشق^{۳۸۱}

i. (در) edatı bazen (به) edatı yerine kullanılmıştır:

به درگاهِ لطفِ تو استاده‌ام بشو دستگیرم که افتاده‌ام^{۳۸۲}

j. (هشتم , هفتم , ششم , پنجم , چهارم , سوم , دوم) sıra sayıları geçtiği bütün yerlerde (هشتیم , هفتیم , ششیم , پنجمیم , چهاریم , سویم , دویم) şeklinde yazılmıştır. Mesela:

دویم که طلوع کرد از غیب زاد قلم ساقی‌نامه به وی نام داد^{۳۸۳}

چهاریم سر آورد که از عدم شراب‌نامه می داد نامش قلم^{۳۸۴}

k. (فتاد) fiilinin başındaki (ا) harfi düşürülmüş ve (فتاد) şeklinde yazılmıştır:

سویم از عدم که به عالم فتاد قلم جام‌نامه به نامش نهاد^{۳۸۵}

³⁷⁹ Metin, be. 237.

³⁸⁰ Metin, be. 249.

³⁸¹ Metin, be. 836.

³⁸² Metin, be. 4.

³⁸³ Metin, be. 13.

³⁸⁴ Metin, be. 15.

به اقیلم هستی که هشتیم نهاد قدم حُسنامه به نامش ^{۳۸۶}فتاد

1. Ek fiil ya da çekim ekleri zamirlere eklenerek yazılmıştır:

میم و آتشم دم به دم بی حساب شود در معارف که گویم کتاب^{۳۸۷}

چو دریای اعظم شود در سخا شود جرعه جام اویم نما^{۳۸۸}

m. Nüshada fiillerin başına genelde (ب) harfi getirilmiştir:

چه می رانی رخشت بگفت حیرتم که غایت نمی دارد افکارِ عشق^{۳۸۹}

ولی از پی صید صحرا نورد بشد شاه آن دم قضا کار کرد^{۳۹۰}

به جامی که از آن به روز الست بگشتند ارواح موجود مست^{۳۹۱}

n. Bazen (آمدن) fiilinin olumsuz şeklinde olumsuzluk takısı olan (ن)

ile fiil arasına gelmesi gereken (ی) kaynaştırma harfi getirilmemiş, olumsuzluk takısı direk fiille birleştirilmiştir:

به این دولتم گشت از جام دل که این کیف ناید ز باده مل^{۳۹۲}

چنان وجد ناید به زیر حساب نه ادراک ماند و نه آب حباب^{۳۹۳}

³⁸⁵ Metin, be. 14.

³⁸⁶ Metin, be. 19.

³⁸⁷ Metin, be. 396.

³⁸⁸ Metin, be. 208.

³⁸⁹ Metin, be. 829.

³⁹⁰ Metin, be. 157.

³⁹¹ Metin, be. 193.

³⁹² Metin, be. 393.

³⁹³ Metin, be. 770.

o. (ار) bazen (گر) bazen (اگر) kelimesi vezin gereği bazen kullanılmıştır:

بگفت ای فلانی و ای دردمند ازین قصه‌ها بودی گر حصّه‌مند^{۳۹۴}

صفا از صراحی بخواه ای گدا که گر خواه دولت بخواه از هما^{۳۹۵}

که بی‌باده در دل نباشد سرور سرور ار نباشد نباشد حضور^{۳۹۶}

به خواب آید ار چشم ناید به خواب جنانی که می‌گشت بیدار عشق^{۳۹۷}

p. (را) edatı bazen zamirlere birleşik şekilde kullanılmıştır. Bu esnada zamirin ikinci harfi hazfedilmiştir:

ترا واجب آنست غیر ازین حرام است بر طالبِ عشقِ دین^{۳۹۸}

q. (آوردن) fiili istek ya da emir kipinde kullanıldığında fiilin önüne gelmesi gereken (ب) harfi kullanılmamış ve fiilin muzâri kökü vezin gereği bazen (آور), bazen (آر) şeklinde kullanılmıştır:

ز آن است عالم به یاد آورند هنرهای ایشان چو گوهر بَرند^{۳۹۹}

ز آن حال سر در نیاز آوریم به خاک در بی‌نیاز آوریم^{۴۰۰}

³⁹⁴ Metin, be. 171.

³⁹⁵ Metin, be. 187.

³⁹⁶ Metin, be. 204.

³⁹⁷ Metin, be. 796.

³⁹⁸ Metin, be. 684.

³⁹⁹ Metin, be. 165.

⁴⁰⁰ Metin, be. 234.

فریدون به دردش بشد داغدار ز ایشان می خواست آرد دمار^{۴۰۱}؛

r. Ek fiilin olumsuzluk şekli olan (نیستن) nüshada vezin gereği (نی)

şeklinde kullanılmıştır:

بشد عاری از جامه، از پیرهن عجب نی شهیدان ندارد کفن^{۴۰۲}

ز رنگِ عدالت، ز رنگِ هنر ز رنگِ سخا رنگ نی خوب تر^{۴۰۳}

s. Gereklilik fiilinin geniş zaman formunun kullanıldığı yerlerde asıl fiil bazen hazfedilmiştir, bazen de kullanılmamıştır:

به درگاهِ سیمرغ باید کسی که بودست سالک در آن ره بسی^{۴۰۴}

چمنزار اکنون بشد در کمال شرابی بپاید ولکن حلال^{۴۰۵}

بیا ای نگاری دلم شد کباب دگر طور می باید اکنون شراب^{۴۰۶}

t. Nüshada (دیگر) kelimesi bazen (دگر) şeklinde yazılmıştır:

مقام دگر کرد شاه گزین مقامی که باشد به عزلت نشین^{۴۰۷}

به طور دگر ای نگاری سرور بسازیم زیرا که مولا غفور^{۴۰۸}

u. Sık sık Arapça (ات) çoğul ekinden yararlanılmıştır:

⁴⁰¹ Metin, be. 91.

⁴⁰² Metin, be. 488.

⁴⁰³ Metin, be. 167.

⁴⁰⁴ Metin, be. 542.

⁴⁰⁵ Metin, be. 665.

⁴⁰⁶ Metin, be. 778.

⁴⁰⁷ Metin, be. 112.

⁴⁰⁸ Metin, be. 581.

بگو از مقاماتِ اربابِ گل بگو از کراماتِ اصحابِ مل^{۴۰۹}

ز اسرارِ گل می شویم مستبو ز حالاتِ مل مست گویم به هو^{۴۱۰}

v. Sık sık Arapça çoğul kelimelerden yararlanılmıştır:

به تو از نصایح بگویم بسی که بی غم به عالم نباشد کسی^{۴۱۱}

خدا داد با او سه اولادِ نر چو خورشید و مه، مشتری در نظر^{۴۱۲}

w. Arapça sıra sayı sıfatlarına yer verilmiştir:

به نامی که اوّل ز هشت بهشت نوشتِ قلم شاهنامه نوشت^{۴۱۳}

اگر پندهایم بگیری چو جان ز شاهانِ اوّل شویم قصه خوان^{۴۱۴}

x. İşaret sıfatı olan (آن) bazen kişi zamiri olan (او) yerine kullanılmıştır:

صلات و سلام بر محمد روان کنیم بعد از آن به اولادِ آن^{۴۱۵}

به درگاهِ افراسیاب جا گرفت به دامادی آن را شهنشا گرفت^{۴۱۶}

y. Kişi zamiri olan (وی) bazen işaret sıfatı olan (آن) yerine kullanılmıştır:

⁴⁰⁹ Metin, be. 548.

⁴¹⁰ Metin, be. 549.

⁴¹¹ Metin, be. 34.

⁴¹² Metin, be. 88.

⁴¹³ Metin, be. 12.

⁴¹⁴ Metin, be. 36.

⁴¹⁵ Metin, be. 50.

⁴¹⁶ Metin, be. 104.

ششیم در جهان که بشد در خرام مغنی‌نامه به وی گشت نام^{۴۱۷}؛

در عالم که هفتیم علم زد قلم به وی عشق‌نامه نوشت علم^{۴۱۸}؛

z. Nüshada (بودن) fiili bazen süreklilik bildiren (می) ekiyle (می بود)

şeklinde kullanılmıştır:

کبوتر در آن باغ کوکو زنان به مدح شهنشاه می بود آن^{۴۱۹}؛

aa. Nüshada (بودن) fiili bazen süreklilik bildiren zamanlarda

olumsuzluk eki olan (ن) harfi süreklilik bildiren (می) ekiyle (نمی)

şeklinde kullanılmıştır:

به وقتی که بودیم اندر الم نمی بود همدم به جز از غم^{۴۲۰}؛

bb. Mâzi-yi naklî çekiminde bazen yardımcı fiil

hazfedilmiştir:

به گلزارِ زیبا شهنشاهِ گل نشسته به دستش شراب‌های مل^{۴۲۱}؛

cc. Gayr-i âkil kelimeler ve hayvan adları bazen (ان) eki ile çoğul

yapılmıştır:

قماری به سروان گویند کو شهنشاه عالم ندیدیم او^{۴۲۲}؛

⁴¹⁷ Metin, be. 17.

⁴¹⁸ Metin, be. 18.

⁴¹⁹ Metin, be. 60.

⁴²⁰ Metin, be. 199.

⁴²¹ Metin, be. 54.

⁴²² Metin, be. 59.

طیوران در اوصافِ او جلوه‌ساز بخوانند در پردهٔ شاهناز^{۴۲۳}

درختانِ گلزارِ سبزِ قباست سیه‌پوش زاغ و زغن در صفاست^{۴۲۴}

dd. (بدون) edatı yerine (بلا) edatı kullanılmıştır:

بلا قید قهر و حساب ای خدا کرم کن به هشت بهشت به ما^{۴۲۵}

به این بال همت بلا حرفِ لاف شویم طالبِ شاهِ سیمرخِ قاف^{۴۲۶}

ee. Harf-i nidâ bazen hazfedilmiştir:

بیا ساقی زان جامِ عنبر سرشت بنوشیم بگویم ز هشت بهشت^{۴۲۷}

بیا ساقی می ده ز بهرِ خدا شویم مستِ پیمانۀ مصطفی^{۴۲۸}

ff. Nüshada geçen bazı özel isimler vezin icabı ters çevrilerek yazılmıştır:

ز شاهانِ کاوسِ کی کی قُباد کلاهِ شهنشاه بر سر نهاد^{۴۲۹}

قبادِ کی اوّل بزد قبه‌ای به خاک عاقبت گشت چون حبه‌ای^{۴۳۰}

gg. Vezin gereği bazı özel isimler Farsça aslına uygun yazılmamıştır:

پس از وقتی لهراسیبِ تاجدار به شاهی فرزند داد قرار^{۴۳۱}

⁴²³ Metin, be. 62.

⁴²⁴ Metin, be. 633.

⁴²⁵ Metin, be. 24.

⁴²⁶ Metin, be. 467.

⁴²⁷ Metin, be. 11.

⁴²⁸ Metin, be. 217.

⁴²⁹ Metin, be. 98.

⁴³⁰ Metin, be. 99.

Şahnâme’de yer alan, İran mitolojisindeki hükümdarlarından biri olan لهراسب (Lohrâsb) Farsçada bu şekilde yazılırken şairin eserinde vezin gereği لهراسیب (Lohrâsîb) şeklinde yazılmıştır.

که گشتاسیب اکنون بشد در جهان حکمدار ایران شه کامران^{۴۳۲}

Şahnâme’de yer alan diğer bir İran mitolojisi hükümdarlarından olan گشتاسب (Goştâsb) Farsçada bu şekilde yazılırken şairin eserinde vezin gereği گشتاسیب (Goştâsîb) şeklinde yazılmıştır.

hh.Arapça çoğul eki (ات) alışıldan farklı kullanılmış ve kurallara

uygun yazılmamıştır:

گلستان به زیب است با سبزهوات ز منقارِ بلبل می آید نُکات^{۴۳۳}

6. Eserin İmlâ Özellikleri

Nigârî’nin Heşt Bihişt-nâme’sinin yazma nüshasında şu imlâ özelliklerine rastlanmaktadır:

a. Nüshada (گ) harfi keşidesiz olarak (ک) şeklinde yazılmıştır:

بگفتم که ای جامِ گلگون شراب کجا گشت سهراب و افراسیاب^{۴۳۴}

⁴³¹ Metin, be. 114.

⁴³² Metin, be. 115.

⁴³³ Metin, be. 658.

⁴³⁴ Metin, be. 73.

- b. Nüshada (ĩ) genelde keşideli olarak yazılmıştır. Bazı yerlerde ise keşidesiz yazılmıştır:

نمی ماند شاهان اندر جهان ز آن به نباشد ز نیم آن آن^{۴۳۵}

- c. Hâ-yı gayr-î melfûz ile biten kelimeler (ان) ekiyle çoğullaştırıldıklarında (ه) harfinin düşüp yerini (گ) harfinin yer alması gerekirken, bu harfin düşürülmediği ve kelimenin olduğu gibi kullanıldığı görülmüştür:

هنرهای او دید گردونِ دون به مکارگی او بشد سرنگون^{۴۳۶}

ندارد هنر بهرِ زانست این به سر کردگان را باشد به کین^{۴۳۷}

به آن جام پر می به من بخش کن خدا بندگی ام به او نقش کن^{۴۳۸}

- d. (به) edatı genellikle kendinden sonra gelen kelimeyle birleşik yazılmış, (ه) harfi de düşürülmüştür:

به ارواحِ اولادِ آلِ عبّا به ارواحِ اصحابِ صاحبِ صفا^{۴۳۹}

- e. Cümlede süreklilik bildiren (می) eki, (ک) ya da (گ) harfiyle başlayan fiillere bazen birleşik bir şekilde yazılmış, bazen de ayrı yazılmıştır:

چه می کرد گردون با نوحیان چه می گشت احوالِ طوفانیان^{۴۴۰}

⁴³⁵ Metin, be. 190.

⁴³⁶ Metin, be. 139.

⁴³⁷ Metin, be. 140.

⁴³⁸ Metin, be. 354.

⁴³⁹ Metin, be. 2.

ننهند زوالی، نباشد خراب بنایی که می کرد معمارِ عشق^{۴۴۱}

f. Cümlede süreklilik bildiren (می) eki fiillere bazen birleşik bazen de ayrı yazılmıştır:

بیا ای شرابدار آور بهشت خبر می دهد از اساسِ بهشت^{۴۴۲}

به فریاد اربابِ دل می رسد به وقتِ ضرورتِ هنردارِ عشق^{۴۴۳}

تهتمن نیاید به میدانِ او که می گشت از جان کمندارِ عشق^{۴۴۴}

شرابِ نبات آید از مشربم دلم تا که می شد شکرخوارِ عشق^{۴۴۵}

g. Süreklilik bildiren zamanlarda olumsuzluk eki olan (ن) harfi süreklilik bildiren (می) ekiyle fiile bazen birleşik şekilde getirilmiştir:

نمی دارد ایمان اندر جَنان هر آن کس که می شد در انکارِ عشق^{۴۴۶}

نمی پرسد از واعظِ بی خبر کسی از رموزاتِ دشوارِ عشق^{۴۴۷}

h. Nüshada ek fiilin kısaltılmış şekilleri hâ-yı gayr-î melfûz üzerine hemze (ء) getirilerek yazılmıştır:

⁴⁴⁰ Metin, be. 78.

⁴⁴¹ Metin, be. 810.

⁴⁴² Metin, be. 673.

⁴⁴³ Metin, be. 793.

⁴⁴⁴ Metin, be. 820.

⁴⁴⁵ Metin, be. 826.

⁴⁴⁶ Metin, be. 808.

⁴⁴⁷ Metin, be. 822.

قبادِ کی اوّل بزد قَبّہ‌ای به خاک عاقبت گشت چون حَبّہ‌ای^{۴۴۸}

شغاد فتنه‌ای کرد آن شیرِ نر گرفتارِ دامش بشد بی‌خبر^{۴۴۹}

- i. Nūshada ek fiilin kısaltılmış şekilleri hâ-yı gayr-î melfûz'dan sonra yâ-yı vahdet getirilerek yazılmıştır:

بیا ای نگاری به طورِ دگر زنیم پرده‌ای با می خوشگوار^{۴۵۰}

- j. İzafet kesresi (-) yerine bazen izafet hemzesi (ء) kullanılmıştır:

شهنشاه ساقیِ مست‌دماغ به یک کفِ صراحی به یک کفِ ایاغ^{۴۵۱}

بیا ای شرابدار شرابی بیار ولی با مَغْنّیِ لاله‌عذار^{۴۵۲}

- k. Nūshada (او) kişi zamiri (ز) edatıyla kullanıldığında (ل) harfi düşmüştür:

ببوسیم دامانِ پیرِ مغان ببخواهیم ازو هَمّتِ جاودان^{۴۵۳}

ز اوصافِ گلزار چو برگِ بهشت می آید ازو بوی عنبرسُرشت^{۴۵۴}

- l. Mâzi-yi naklî çekiminde bazen yardımcı fiilden önce (ه) harfi düşürülmüştür:

چه گل هست آن گل که گویم ز آن ز خوی محمدِ بگشت‌ست آن^{۴۵۵}

⁴⁴⁸ Metin, be. 99.

⁴⁴⁹ Metin, be. 143.

⁴⁵⁰ Metin, be. 331.

⁴⁵¹ Metin, be. 64.

⁴⁵² Metin, be. 695.

⁴⁵³ Metin, be. 212.

⁴⁵⁴ Metin, be. 671.

⁴⁵⁵ Metin, be. 647.

بیا ای شرابدار در باغ گل عنادل بگشت ست سرمست مل^{۴۵۶}

m. Çoğul ekiyle isimlere gelen ek fiil arasında kaynaştırma harfi kullanılmamıştır:

چو حاتم، چو رستم، چو نوشیروان ازین وصفهایند اندر جهان^{۴۵۷}

n. Nüshada (ترین) üstünlük sıfat eki ve en üstünlük sıfat eki (تر) sıfatlara birleşik yazılmıştır:

بیا ای نگاری شکرشکن ز طوطی شرین تر شویم در سخن^{۴۵۸}

خوش است ولکن شود خوش ترین به ناله نی، با صدای شرین^{۴۵۹}

o. Nüshada (ها) çokluk ekleri kelimelere birleşik yazılmıştır:

کند با زبانها سوسنهای تر به وصف شهنشاه گل خوب تر^{۴۶۰}

به جبریل گویم سخنهای عشق عطارد بگیرد ز من تازه مشق^{۴۶۱}

7. Eserde Kullanılan Türkçe Kelimeler

Mesnevide Türkçe bazı ibarelere de rastlanmıştır. Metinde geçen Türkçe kelimeler:

a. «ایاغ»: “ayak, ayaklı kadeh”

به درگاه پیر مغان سرزنیم ایاغش بیوسیم و جان افکنیم^{۴۶۲}

⁴⁵⁶ Metin, be. 669.

⁴⁵⁷ Metin, be. 164.

⁴⁵⁸ Metin, be. 27.

⁴⁵⁹ Metin, be. 699.

⁴⁶⁰ Metin, be. 56.

⁴⁶¹ Metin, be. 254.

⁴⁶² Metin, be. 29.

ایاغی زنیم وقت نوروز شد زمستان بشد وقت فیروز شد^{۴۶۳}

b. “armağan, hediye” : «ارمغان»

ز آن قصه‌های شرین برخوریم به یاران زان ارمغانی بریم^{۴۶۴}

به خانه پیر مغان می رویم ز اخلاصِ خاص ارمغانی بریم^{۴۶۵}

c. “güzel” : «گوزل»

سحر و شام انشا کنیم بی‌بدل نمی‌گوییم الا به وصفِ گوزل^{۴۶۶}

نه از کاف و نون آنچه می شد ازل زنیم جام با جام گویم گوزل^{۴۶۷}

d. “ulak, peyk, haberci” : «چاپار»

به امیدِ آنم که آید بشیر به لطفِ الهی ز چاپارِ حُسن^{۴۶۸}

8. Eserin Yazma Nüshası

Heşt Bihişt-nâme'nin tek yazma nüshası bulunmaktadır. Matbu eserinde yazım hataları bulunması nedeniyle dikkate alınmamıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümünün 188-2 numarada kayıtlı olan bu nüsha, sırtı meşin, soluk kırmızı renkte, şirazesı dağılmış, mukavva bir cilt içinde, (247x170-195x130) mm

⁴⁶³ Metin, be. 599.

⁴⁶⁴ Metin, be. 42.

⁴⁶⁵ Metin, be. 846.

⁴⁶⁶ Metin, be. 286.

⁴⁶⁷ Metin, be. 311.

⁴⁶⁸ Metin, be. 876.

ebadındadır. Çift sütunda 17 satır talik yazı ile⁴⁶⁹ yazılan nüsha 28 varaktır ve şairin Farsça divanının arkasında yer almaktadır.

Nüshada kelimeler birbirinden oldukça ayrı yazılmıştır. Beyitlerin sayısını tespit etmek için her 10 beyitte bir numara verilmiştir. Nüshanın 912 beyit olduğu belirtilse de, bu nüshada toplam 911 beyit bulunmaktadır. Eser, şairin Farsça divanı içinde 239^a-267^a varakları arasında yer almaktadır. Nüsha 239^a varağında başlayıp 267^a varağında biter. Fakat biz herhangi bir karışıklık olmasın diye 1^a şeklinde başlattık. Eser, şairin Farsça divanının içinde yer almaktadır. Tek yazma nüshası tespit edilmiştir. Nüshada müellif ya da müstensih kaydı bulunmamaktadır. Çok düşük bir olasılık da olsa nüshanın müellif hattı olma ihtimali vardır. Matbu esere oranla kelime ya da yazım hatası pek bulunmamaktadır. Nüshada gerekli görülen yerlerde düzeltme yapılmıştır.

9. Sunulan Metnin Bazı İmlâ Özellikleri

1. Asıl nüshada olduğu gibi, sunulan bu metinde de okumada tereddüt edilebilecek yerlere hareke koyulmuştur. Ayrıca gerekli yerlere şedde, hemze, üstün, kesre, ötre ve tenvîn konulmuştur.

2. Harfler günümüz imlâsına uygun yazılmıştır.

3. Metnin tamamında, konulması gereken yerlere izafet kesresi konulmuş.

4. Hâ-yı gayr-î melfûz ile biten kelimelerin sonunda izafet, kelimenin sonuna konulan izafet hemzesi (ء) şeklinde gösterilmiştir

(نالۀ نی , همۀ تیرگیر) gibi.

⁴⁶⁹ İsmet Parmaksızoğlu, **Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu: İstanbul Süleymaniye Yazmalar Merkezi Ali Nihat Tarlan Derlemesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s. 152.

5. Hâ-yı gayr-î melfûz ile biten kelimelerin sonunda hemze ile gösterilen yâ-yı vahdet ve yâ-yı muhatâblar (ای) şeklinde gösterilmiştir (قبه‌ای , حبّ‌ای) gibi.

6. Hâ-yı gayr-î melfûz ile biten kelimeler (ها) ile çoğul yapıldığında, bu harfler metinde birbirine yakın yazılıp gösterilmiştir (قصه‌ها , باده‌ها) gibi.

7. Nûshada fiile birleşik olarak yazılan (می) edatı fiillerden ayrı yazılmıştır (می خورد , می رفت) gibi.

8. Metinde (است) ek fiili, yâ-yı nispet ve vâv-ı madûle ile biten kelimelerden ayrı yazılmıştır (عیسو است , معنوی است) gibi.

9. Metinde (است) ek fiili, gerekli görülen bütün yerlerde birleşik olduğu kelimelerden ayrı yazılmıştır (شیرین است , خوش است) gibi.

10. Metinde edatlar, uygun bulunan yerlerde ayrı yazılmış, bazı istisnai durumlarda ise olduğu gibi bırakılmıştır (به تو , به جز , به وی) gibi.

11. Nûshada isimlere, zamirlere birleşik yazılan (ب) ekleri ayrılmıştır. (به من , به رتبه , به گلزار) gibi.

12. Nûshada fiile birleşik olarak yazılan (نمی) olumsuzluk edatı fiillerden ayrı yazılmıştır (نمی شد , نمی داد) gibi.

13. Metinde geçen âyet, hadis, Arapça ibareler harekelenmiştir.

14. Bazı Arapça kelimelerde bulunan hemzeler, (ى) şeklinde yazılmıştır (طائفه , طوايف) gibi. Bazı kelimelerde bulunan hemzelerde olduğu gibi bırakılmıştır (نشئه , لئيم) gibi.

15. Bazı kelimelerde kelimenin sonuna konulan izafet hemzesi (ء) izafet kesresine (-) çevrilmiştir (مغني , ساقى) gibi.

16. Hâ'yı gayr-î melfûz ile biten kelimelerin (ان) ile çoğul yapıldıklarında hazfedilmeyen harf hazfedilmiş ve günümüz imlasına göre yazılmıştır (کردگان , مکارگی) gibi.

17. Metinde (ى) harfi kaynaştırma olarak kullanılmıştır (وصفهايند) gibi.

18. Metinde fiile birleşik olarak yazılan (است) ek fiili ayrı yazılmıştır (گشيد است , گشت است , بگشت است) gibi.

19. Metinde (است) ek fiili (ء) ile biten fiilerden sonra ayrı yazılmıştır (نشسته است) gibi.

20. Nüshada sıfatlara birleşik şekilde yazılan (تر) üstünlük sıfat ve en üstünlük sıfatı (ترين) ayrı yazılmıştır (خوب ترين , تر) gibi.

21. Nüshada kelimelere birleşik yazılan (ها) çokluk ekleri ayrılmıştır (زبان ها , شراب ها) gibi.

22. Nüshada ayrı yazılan bazı kelimeler, metinde gerekli görülen yerlerde çoğunlukla birbirlerine yakın yazılmıştır (فیض فشان , جلوه ساز) gibi.

23. Nüshada birleşik yazılan (بی) “-sız, -siz, -suz, -süz” eki metinde birbirine yakın yazılmıştır (بی نظیر , بی حیا) gibi.

24. Nüshada müellif/müstensih tarafından yapılan vezin ve yazım hataları düzeltilip bu doğrultuda metin yazılmıştır.

25. Metin hazırlaması sırasında esas ve tek nüsha olan A nüshası kabul edilmiştir.

26. Nüshada yer almayan ve tarafımızdan eklenen ibareler, köşeli parantez [] içerisinde verilmiştir.

27. Nüshada bulunan fakat vezni bozması sebebiyle bazı beyitlerdeki (و) bağlaçları gerekli görüldüğü yerlerde metinden çıkarılmış ve dipnotta belirtilmiştir.

28. Nüshada bulunan fakat vezni bozması sebebiyle bazı kelimelerdeki yâ'yı vahdet (ی) , (است) ek fiili, (شود) fiili gerekli görülen yerlerde metinden çıkarılmış ve dipnotta belirtilmiştir.

10. Eserin Matbusu

Eserin dört tane matbusu bulunmaktadır. Bu dört matbu da aynı matbaada basılmış olup, birbirinin aynı olan basımlardır. Eserin iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan bölümünde 228/229 numarada kayıtlı bulunmaktadır ve 1329 (1911) yılında Dersaadet'deki Matbaa-i Hukukiye'de basılmıştır. Diğer iki matbu ise Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 240/7288 numarada kayıtlı olup yine 1329 (1911) yılında Dersaadet'deki Matbaa-i Hukukiye'de basılmıştır.

11. Matbu Eserde Yer Alan Bazı Yazım ve İmlâ Hataları

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Heşt Bihişt-nâme adlı eserinin yazma nüshasının yanı sıra bir de matbusu bulunmaktadır. Bu matbuda yazım ve imlâ hatalarının bulunması iki ihtimale dayanmaktadır. İlki müstensihin yazma nüshadan yazıyı geçirirken yanlış geçirmiş olması, ikinci ihtimal ise eserin ikinci bir nüshasının olmuş olması ve müstensihin oradan geçirmiş olmasıdır. Lakin biz bu yazma nüsha dışında ikinci bir yazma nüshaya ulaşamadık. Yapılmış olan yazım ve imlâ hatalarından bazıları ise şunlardır:

فرستیم دوردی شویم در نیاز نیازانه گویم کای چاره ساز^{۴۷۰}

Yazma nüshada “دوردی” kelimesi matbu eserde “دورودی” şeklinde yazılmıştır. Farsçada böyle bir kelime yoktur.

زَنَمِ کُوسِ شاهی ولی بینظیر اگر لطفِ مولا شود دستگیر^{۴۷۱}

Yazma nüshada “شاهی” kelimesi matbu eserde “شاه” şeklinde yazılmıştır.

شنید تو از قصه هابلی که می گشت مقتول بی قابلی^{۴۷۲}

Yazma nüshada “شنید” kelimesi matbu eserde “شنیدی” şeklinde yazılmıştır.

به لطفِ خداوندِ او شیرِ نر می آورد زیشان خونِ جگر^{۴۷۳}

⁴⁷⁰ Metin, be. 3.

⁴⁷¹ Metin, be. 47.

⁴⁷² Metin, be. 77.

⁴⁷³ Metin, be. 95.

Yazma nüshada “می آورد” kelimesi matbu eserde “بر آورد” şeklinde yazılmıştır.

شغاد فتنه‌ای کرد آن شیرِ نر گرفتارِ دامش بشد بی‌خبر^{۴۷۴}

Yazma nüshada “شغاد” kelimesi matbu eserde “شغاد” şeklinde yazılmıştır. Farsçada böyle bir kelime yoktur.

که میخوار می باش اندر سرور سروانه می باش اندر حضور^{۴۷۵}

Yazma nüshada “میخوار” kelimesi matbu eserde “میخار” şeklinde yazılmıştır.

سراپای زردشت از آتشم بسوزد که او باشد آتش کشم^{۴۷۶}

Yazma nüshada “سراپای” kelimesi matbu eserde “سراهای” şeklinde yazılmıştır.

اگر لطفِ مولا شود دستگیر به دستم می آید به آن جامِ پیر^{۴۷۷}

Yazma nüshada “پیر” kelimesi matbu eserde “پر” şeklinde yazılmıştır.

انیسم شود نار شود جامِ جم به این دو شوم هم نفس دم به دم^{۴۷۸}

⁴⁷⁴ Metin, be. 143.

⁴⁷⁵ Metin, be. 201.

⁴⁷⁶ Metin, be. 237.

⁴⁷⁷ Metin, be. 348.

⁴⁷⁸ Metin, be. 403.

Yazma nüshada “نار” kelimesi matbu eserde “تا” şeklinde yazılmıştır.

ز آن شاهِ ظالمِ فلک انتقام ز بهرِ سیاوش می کرد تام^{۴۷۹}

Yazma nüshada “ظالم” kelimesi matbu eserde “عالم” şeklinde; “تام” kelimesi ise “نام” şeklinde yazılmıştır.

فریدون می خورد زهرابِ غم منوچهر اما به تور و سلم^{۴۸۰}

Yazma nüshada “به تور” kelimesi matbu eserde “نبود” şeklinde yazılmıştır.

بیاور شرابی که چون شیرِ نر بنوشیم از وی می آریم هنر^{۴۸۱}

Yazma nüshada “نر” kelimesi matbu eserde “تر” şeklinde yazılmıştır.

حسودان برج حمل گشته‌اند بروج دگر زان که می بسته‌اند^{۴۸۲}

Yazma nüshada “می” kelimesi matbu eserde “من” şeklinde yazılmıştır.

حمل شه نشینی جهان‌تاب شد فصولِ دگر خوار در خواب شد^{۴۸۳}

⁴⁷⁹ Metin, be. 492.

⁴⁸⁰ Metin, be. 497.

⁴⁸¹ Metin, be. 501.

⁴⁸² Metin, be. 600.

⁴⁸³ Metin, be. 605.

” شد نشینی “ kelimesi matbu eserde ” شه نشینی “ Yazma nüshada
şeklinde yazılmıştır.

به گلزارِ سودا نگارم به ناز کند جلوه [و] ما شویم در نیاز^{۴۸۴}

” نیاز “ kelimesi matbu eserde ” به ناز “ Yazma nüshada
yazılmıştır.

که قمری به سروی زند ارغنون بنوش ای گدا باده لاله گون^{۴۸۵}

” بسوی “ kelimesi matbu eserde ” به سروی “ Yazma nüshada
yazılmıştır.

بفرماید آن هد هد تاجدار سلیمان گل گشت گلگون سوار^{۴۸۶}

” گاشت “ kelimesi matbu eserde ” گشت “ Yazma nüshada
yazılmıştır.

بیا ای مغنی به آوازِ رود دمدام جیبانه می کن سرود^{۴۸۷}

” زور “ kelimesi matbu eserde ” رود “ Yazma nüshada
” سرود “ kelimesi ise ” سرور “ şeklinde yazılmıştır.

بیا ای مغنی به مضمار زن نوای لطیفانه در دل فکن^{۴۸۸}

⁴⁸⁴ Metin, be. 631.

⁴⁸⁵ Metin, be. 637.

⁴⁸⁶ Metin, be. 678.

⁴⁸⁷ Metin, be. 713.

⁴⁸⁸ Metin, be. 748.

Yazma nüshada “بیا” kelimesi matbu eserde “بیار” şeklinde yazılmıştır.

به گلبانگِ آهنگِ آهی زنیم که بنیادِ او را ز جا بر کنیم^{۴۸۹}

Yazma nüshada “ز جا بر” kelimesi matbu eserde “نه جا بر” şeklinde yazılmıştır.

ز عشقِ نگاری بگویم کنون نگاری که می شد ز علتِ برون^{۴۹۰}

Yazma nüshada “نگاری” kelimesi matbu eserde “نگارئ” şeklinde yazılmıştır.

که عشق است رهبرِ می آرد پیام ز درگاهِ دلدارِ عالی مقام^{۴۹۱}

Yazma nüshada “رهبرِ می آرد” kelimesi matbu eserde “رهبری آید” şeklinde yazılmıştır.

نباشد اگر ساکنِ عرش و فرش کشد گم ز دریای ز خارِ عشق^{۴۹۲}

Yazma nüshada “ز دریای” kelimesi matbu eserde “زرد یای” şeklinde yazılmıştır.

خدا با محمدِ دمامِ صلات کرم کن که آنست سالارِ عشق^{۴۹۳}

⁴⁸⁹ Metin, be. 766.

⁴⁹⁰ Metin, be. 779.

⁴⁹¹ Metin, be. 784.

⁴⁹² Metin, be. 831.

⁴⁹³ Metin, be. 836.

Yazma nüshada “خدا با” kelimesi matbu eserde “خدایا” şeklinde yazılmıştır.

می آریم ز آن کیف یابیم قرار بگویم ز اوصافِ حسنِ نگار^{۴۹۴}

Yazma nüshada “قرار” kelimesi matbu eserde “فرار” şeklinde yazılmıştır.

12. Heşt Bihişt-nâme'nin İlk Bölümü Olan Şahnâme'de Geçen Hükümdarlar ve Kahramanlar

a. **Cemşîd:** İran'da hüküm süren Pîşdâdîyan sülâlesinin dördüncü ve en büyük hükümdarı⁴⁹⁵ olan Cemşîd, Firdevsî'nin Şahnâmesi'nde ilk hükümdar olarak geçmektedir.⁴⁹⁶ Üç yüz yıl saltanat sürmüştür.⁴⁹⁷ İnsanlara faydalı olan birçok sanat ve alet edavat icat etmiştir. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını kabul etmiş ve nevrüz'u yılbaşı olarak saymıştır. Efsaneye göre, Cem dünyayı dolaşırken Azerbaycan'a geldiği vakit burayı görüp beğenir. Gün doğuşunda yüksek bir yere mücevherlerle süslü bir taht koydurur ve güneşin doğuşuna yakın kendisi de mücevher işlemeli kaftanlarını giyip bu tahta oturur. Güneş doğunca taht, taç ve kaftan parlamaya başlar. Bunu gören halk ise o güne nevrüz (yeni gün) Cem'e de Cemşîd (Işık şahı) der. Böylece Nevruz, güneşin Koç burcuna girdiği günde başlar ve bugün Mart ayının 21. günü olarak bilinir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Metin, be. 843.

⁴⁹⁵ Firdevsî, *Şahnâme*, Çev. Necati Lugal, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2009, s. 1044.

⁴⁹⁶ Hüsrev Kolizâde, *Ferheng-i Esâtir-i İrânî (ber paye-i mutûn-i Pehlevî)*, Tahran, Kitâb-ı Pârese, 1387/2008, s. 186.

⁴⁹⁷ Muhammed Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtir ve Dâstân-vârehâ der Edebiyât-ı Fârsi*, Tahran, Ferheng-i Mu'asır, 1391/ 2012, s. 292.

⁴⁹⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2012, s. 86-87.

Şarabı ve şarap kadehini yapan ilk kişi de Cemşîd'tir. Rivayetlere göre Cemşîd, dört mevsimde de üzümünden faydalanmak için suyunun çıkartılarak saklanması için buyurmuştur fakat bir süre sonra bu üzümünden elde edilen su acılaştıncı Cemşîd zehirlenebileceğini düşünüp içmemiş ve bir küpe doldurarak ağzını sıkıca kapattırmıştır. Fakat günün birinde şiddetli bir hastalığa yakalanıp aciz kalan cariyelerinden biri kendini öldürmek için o küpten bir bardak alıp içtiğinde bu müthiş lezzetli suyun kendisini iyileştirdiğini hissetmiştir. Bu hadiseyi duyan Cemşîd de bu üzüm suyundan içmiş ve onu birçok hastalığın tedavisinde ilaç olarak kullanmaya başlamıştır. Böylece şarabın özellikleri ortaya çıkmıştır. Fars edebiyatında, özellikle de tasavvuf edebiyatında cām-ı Cem terkibi de bu sebeple kullanılmıştır.⁴⁹⁹

Cemşîd, İran'daki bu yedi yüzyıllık hakimiyetinden sonra Dahhâk tarafından yenilgiye uğratılarak tahtı ele geçirilip öldürülmüştür.⁵⁰⁰

b. Dahhâk: Pîşdâdîyan sülâlesinin beşinci hükümdarıdır. Firdevsî'nin Şahnâmesi'nde anlattığı rivayete göre, Cemşîd döneminde Arabistan çöllerinde Mirsad adında bir Arap beyi⁵⁰¹ yaşamaktaydı. Bu Arap beyinin oldukça çirkin, kötü ahlaklı fakat kahraman ve on bin at sahibi olduğu için Bîveresb lakabıyla tanınan bir oğlu vardı. Bîveresb, İblis'in (Ehrimen'in) aldatmasıyla babasını öldürür. Sonra İblis ona güzel bir genç şeklinde görünüp onun aşçısı olur, hileyle iki omzunu öper ve öptüğü yerden iki yılan çıkıp onu sürekli olarak incitir ve ona acı verir. Daha sonra İblis bir grup hekimle birlikte gelerek bu yılanların zararından kurtulmanın tek yolunun her gün iki gencin beyniyle doyurulması olduğunu söyler.⁵⁰² Böylece bu yılanlara her gün

⁴⁹⁹ Nimet Yıldırım, **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2008, s. 205.

⁵⁰⁰ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 204.

⁵⁰¹ Pala, **a.g.e.**, s. 104.

⁵⁰² Yıldırım, **a.g.e.**, s. 228.

iki gencin beyni getirilerek yedirilir.⁵⁰³ Sıra demirci Kâve'nin on sekizinci oğluna gelince, demirci deri önlüğünü bayrak gibi kullanarak arkasına topladığı insanlarla ayaklanıp zulmüyle meşhur olan Dahhâk-ı Mârî (Yılanlı Dahhâk)⁵⁰⁴ da denilen Dahhâk'ı tahttan indirip⁵⁰⁵ yerine Feridûn'u tahta çıkarır.⁵⁰⁶

c. **Kâve:** Dahhâk'a karşı başlatılan ayaklanmanın lideri olan ve bu ayaklanmanın sonunda Ferîdun'a tahta geçmesi için yardım eden demircidir.⁵⁰⁷

Dahhâk'ın baskıları artınca, şehrin demircisi Kâve'nin on sekizinci oğlunun beynini çıkartarak yılanlara sunmak için Dahhâk'a götürürler.⁵⁰⁸ Bunun üzerine Kâve oldukça sinirlenerek Dahhâk'ın huzuruna çıkar ve ileri gelenlerin de huzurunda önlük olarak kullandığı deri parçasını mızrağının ucuna takarak halkı kendisine destek vermeye ve bu zulme karşı direniş göstermeye çağırır. Zaferinin ardından da kendisini destekleyenlerle birlikte Ferîdun'u tahta çıkarırlar.⁵⁰⁹

d. **Feridûn:** Pîşdâdîyan sülâlesinin altıncı hükümdarı olan Feridûn, beş yüz yıl saltanat sürmüştür.⁵¹⁰ Şahnâme'de Cemşîd'in soyundan olan ve Dahhâk tarafından öldürülen Âtbîn'in oğlu olarak geçer.⁵¹¹ Feridûn büyüüp güçlendiği zaman babasının intikamını almak için harekete geçtiği sırada Demirci Kâve de Dahhâk'a karşı ayaklanır ve Feridûn'u hükümdar olarak seçip tahta çıkmasına destek olur. Feridûn Dahhâk'a saldırır, fakat Surûş'un telkinleriyle öldürmekten vazgeçerek onu Devâmend dağında bir mağaraya hapseder.⁵¹²

⁵⁰³ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 549.

⁵⁰⁴ Kolizâde, **a.g.e.**, s. 296-297.

⁵⁰⁵ Pala, **a.g.e.**, s. 104.

⁵⁰⁶ Ahmet Talât Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013, s. 127.

⁵⁰⁷ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1056; Kolizâde, **a.g.e.**, s. 323.

⁵⁰⁸ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 659.

⁵⁰⁹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 452.

⁵¹⁰ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1048.

⁵¹¹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 307.

⁵¹² Kolizâde, **a.g.e.**, s. 315.

Beş yüz yıllık hükümdarlığının sonunda saltanat tahtıyla tacını torunu Menûçeher'e bırakır. Fars edebiyatında güç, zafer ve başarı simgesi olarak bilinen Feridûn, torunu hükümdar olduktan sonra ölür.⁵¹³

e. **Selm:** Selm, kardeşi Tûr ile birlikte Cemşîd'in kız kardeşi olan Şehrnâz'dan doğan Feridûn'un ortancı oğludur.⁵¹⁴ Feridûn hakim olduğu toprakları çocukları arasında paylaştırırken⁵¹⁵ Arabistan,⁵¹⁶ Rum ve Batı ülkesi'ni Selm'e bırakmış ve ona Kayser adını vermiştir.⁵¹⁷ Selm, Sami kavimlerin atasıdır.⁵¹⁸ Selm ve Tûr küçük kardeşleri Îrec'i kıskanarak namertçe öldürmüşlerdir ama Îrec'in oğlu Menûçeher babasının intikamını onlardan almıştır.⁵¹⁹

f. **Tûr:** Feridûn'un Şehrnâz'dan olan büyük oğludur.⁵²⁰ Ferîdun hakim olduğu toprakları üç oğlu arasında paylaştırırken Türk toprakları ile Çin'i Tûr'a bırakmış⁵²¹ ve ona Fağfur adını vermiştir.⁵²² Böylece Ferîdun'un Tûr'a verdiği bu doğu toprakları daha sonraları Turan olarak anılmış⁵²³ ve Tûr, Turanlı kavimlerin atası olmuştur.⁵²⁴

g. **Îrec:** Feridûn'un Cemşîd'in kız kardeşi Ernevâz'dan olan küçük oğludur.⁵²⁵ Feridûn topraklarını oğulları arasında paylaştırırken İran topraklarını en küçük oğlu olan Îrec'e bırakmış, fakat Îrec İran'ın tahtına ve tacına sahip olamadan bu paylaşımın adil olmadığını ileri süren ağabeyleri Selm ve Tûr tarafından namertçe öldürülmüştür.⁵²⁶

⁵¹³ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 308.

⁵¹⁴ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1064.

⁵¹⁵ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 613; Kolizâde, **a.g.e.**, s. 274.

⁵¹⁶ Pala, **a.g.e.**, s. 398.

⁵¹⁷ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1064.

⁵¹⁸ Pala, **a.g.e.**, s. 398.

⁵¹⁹ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 472.

⁵²⁰ **A.e.**, s. 258.

⁵²¹ Kolizâde, **a.g.e.**, s. 165.

⁵²² Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1067.

⁵²³ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 689-690.

⁵²⁴ Pala, **a.g.e.**, s. 461.

⁵²⁵ Kolizâde, **a.g.e.**, s. 110.

⁵²⁶ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1054.

h. **Menûçehr:** Pîşdâdîyan sülâlesinin yedinci hükümdarı olan Menûçehr, Feridûn'un torunudur.⁵²⁷ Babası Îrec'in intikamını amcaları olan Selm ve Tûr'dan alır. Sonra dedesi Feridûn'un huzuruna çıkar, o da kendisini hükümdar olarak tayin eder.⁵²⁸ Üç oğlunun da öldüğünü gören Feridûn bütün topraklarını ve hazinelerini Menûçehr'e bırakır. Yüz yirmi yıl hükümdarlık yapan Menûçehr kendisinden sonra İran tahtını oğlu Nevzer'e bırakır.⁵²⁹

i. **Keykubâd:** İran'ın Pîşdâdîyan sülâlesinden sonra gelen şah sülâlesi Keyâniyân'ın ilk hükümdarı olan Keykubâd, Key lakabını kullanan ilk hükümdardır.⁵³⁰ Keykubâd yüz yıl saltanat sürmüştür.⁵³¹ Ferîdun'un soyundan olan Tâhmâsp'ın oğlu Zev ondan sonra da onun oğlu Gerşâsp tahta çıkmıştır. Onun ölümünden sonra ise Keykubâd tahta oturmuştur.⁵³²

Fars edebiyatında her yönüyle iyi, güler yüzlü ve adaletli bir hükümdar⁵³³ olarak geçen Keykubâd zamanında halk saadet ve refah içinde yaşamıştır.⁵³⁴

j. **Keykavûs:** Yüz elli yıl saltanat süren Keykavûs, Keyâniyân sülâlesinin ikinci ve en önemli hükümdarı olup, Keykubâd'ın oğludur.⁵³⁵ Rüstem'in Heft Han'ı aşması, Siyâveş destanı, Rüstem ve Sohrâb'ın destanı bu hükümdarın döneminde meydana gelmiştir.

Hâmâverân hükümdarının kızı Sudâbe ile evliliği, Rüstem'in Sohrâb ile olan savaşları, Siyâveş'in başından geçenler, Rüstem ile Keykavûs arasındaki çekişmeler Fars edebiyatında bütün güç ve

⁵²⁷ A.e., s. 1059.

⁵²⁸ Kolizâde, a.g.e., s. 391.

⁵²⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 508.

⁵³⁰ Pala, a.g.e., s. 268.

⁵³¹ Yâhakkî, a.g.e., s. 684.

⁵³² Firdevsî, Şahnâme, s. 255-257.

⁵³³ Pala, a.g.e., s. 268.

⁵³⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 471.

⁵³⁵ Yâhakkî, a.g.e., s. 657-658.

yeteneklerine rağmen Keykavûs'tan daha çok dünyanın karşısındaki acizliği ve faniliği öne çıkarılarak söz edilmesine sebep olmuştur.⁵³⁶

k. **Siyâveş:** Keyâniyân sülalesinin üçüncü hükümdarı Keyhüsrev'in ve şehzade Furûd'un babası ve Keykavûs'un oğludur.⁵³⁷

Rüstem'in yanında büyüyen Sivâyeş, babasının yanına dönünce Keykavûs'un eşi Sudâbe üvey oğluna aşık olur. İsteklerine karşı olumsuz cevap alan Sudâbe, onu babasının huzurunda ihanetle suçlar. Sivâyeş ise günahsız ve suçsuz olduğunu ispatlamak için kor ateşin üzerinden yürüyerek geçer. Bir süre sonra Sivâyeş büyük bir orduyla birlikte Efrâsiyâb ile savaşmaya gider, fakat Efrâsiyâb onunla savaşmayarak barış ister. Barışı istemeyen Keykavûs oğluna kınayan cümlelerle dolu bir mektup gönderince, Sivâyeş babasına darılarak Turan ülkesine Efrâsiyâb'ın yanına gider.⁵³⁸

Efrâsiyâb ve Efrâsiyâb'ın ordusunun komutanı olan Pîrân onun gelişine oldukça sevinir. Pîrân kızı Cerîre'yi ve Efrâsiyâb da kızı Ferngîs'i ona eş olarak verir. Bir süre sonra Sivâyeş kendi isteğiyle Hatên'e yerleşir ve Gengdij kalesini yaptırır. Sivâyeş'in mutlu bir hayat yaşamasını kıskanan Gersîvez, Efrâsiyâb'ı onu öldürmesi için tahrik eder ve bunu başarır. Sivâyeş'in öldürüldüğü haberi İran'a ulaştığında büyük bir yaygara kopar. Rüstem, Sivâyeş'in intikamını almak için önce Sudâbe'nin canını alır, ardından da Turan ülkesine saldırır.⁵³⁹

l. **Efrâsiyâb:** Ferîdun'un üç oğlundan biri olan Tûr'un soyundan gelen Efrâsiyâb, Peşeng'in oğludur.⁵⁴⁰ Pek çok kaynağa göre Efrâsiyâb, büyük Türk hakanı Alp Er Tunga ile aynı kişidir.⁵⁴¹ Uzun bir süre İran hükümdarlarıyla savaşmış en büyük Turan hükümdarı olan Efrâsiyâb, İran topraklarının tamamını Pîşdâdîyan sülâlesinden

⁵³⁶ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 469-470.

⁵³⁷ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1065.

⁵³⁸ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 496-497; Kolizâde, **a.g.e.**, s. 282.

⁵³⁹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 632-634.

⁵⁴⁰ Kolizâde, **a.g.e.**, s. 85.

⁵⁴¹ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1046.

alması ve İran'la yaptığı savaşlar, Şahnâme'de geniş bir şekilde ele alınmıştır.⁵⁴² Onun hükümdarlığı Dahhâk ve İskender gibi Ehrimen'in arzusuna ulaşip saltanatını sürdürdüğü zamanlara rastlar. Onun zamanında uzun süre sonra savaşlar yeniden başlamıştır, ancak daha sonra İran-Turan arasında antlaşma yapılmış ve Âreş ok atarak iki ülkenin sınırını belirlemiştir.⁵⁴³ Efrâsiyâb'ın kızıyla evli olan Sivâyeş, onun tarafından öldürülmüş ama sonunda Sivâyeş'in oğlu Keyhüsrev de ondan babasının intikamını almıştır.

Efrâsiyâb bütün bu olumsuzluklara rağmen yinede İran için çok yararlı işler de yapmıştır. Fars edebiyatında yarı pehlivan imgesiyle anlatılıp İranlıların eski düşmanlarından biri olarak bahsedilir.⁵⁴⁴

m. **Keyhüsrev:** Keyâniyân sülalesinin üçüncü hükümdarı, Keykavûs'un torunu,⁵⁴⁵ Siyâveş ile Ferngîs'in oğlu olan Keyhüsrev,⁵⁴⁶ Gersîvez ile Efrâsiyâb'ı öldürdükten sonra İran tahtının sahibi olmuş ve altmış yıl saltanat sürmüştür.⁵⁴⁷

Keyhüsrev'in de Cemşîd gibi bir câm-ı cihannümâ'sı olduğu yedi ülkeyi o kadehe bakarak sürekli izlediği bilinmektedir. Adaleti, merhameti ve iyi davranışları ile bilinen Keyhüsrev, ülkesini kalkındırma, halkını mutlu ve huzurlu yaşatma yolunda önemli çalışmalar yapmıştır.⁵⁴⁸

n. **Lohrâsp:** Keykubâd'un soyundan gelen, Zerîr ile Goştâsp'ın babası,⁵⁴⁹ Keyâniyân sülalesinin dördüncü hükümdarıdır.

Şahnâme'ye göre, Keyhüsrev hükümdarlıktan sıkılınca tahtını ve tacını Lohrâsp'a bırakır.⁵⁵⁰ Lohrâsp'ın Goştâsp ve Zerîr adında iki tane oğlu vardır. Goştâsp, babasının durumundan endişelenerek Hindistan'a

⁵⁴² Pala, **a.g.e.**, s. 135.

⁵⁴³ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 146.

⁵⁴⁴ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 268-271.

⁵⁴⁵ Pala, **a.g.e.**, s. 268.

⁵⁴⁶ Kolizâde, **a.g.e.**, s. 335.

⁵⁴⁷ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 682.

⁵⁴⁸ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 464-466.

⁵⁴⁹ Kolizâde, **a.g.e.**, s. 371.

⁵⁵⁰ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1059.

gider, oradan da Bizans topraklarına geçer ve Bizans kayserinin kızı Ketâyûn ile evlenir.⁵⁵¹ Goştâsp, İran'a geri döndünce Lohrâsp saltanatını ve tahtını ona bırakarak Belh'teki Nevbehâr'a çekilir, kalan ömrünü ibadetle geçirir ve Efrâsiyâb'ın torunu ve Turan hükümdarı olan Ercâsp'ın saldırılarından birinde öldürülür.⁵⁵²

o. **Goştâsp:** Keyâniyân sülalesinin hükümdarlarından Lohrâsp'ın oğludur.⁵⁵³ Goştâsp yüz yirmi yıl hükümdarlık yapmıştır. Zerdüşt onun döneminde ortaya çıkıp dinini yaymıştır.⁵⁵⁴ Goştâsp'ın makam sevdası sebebiyle kendisini Rüstem'le karşı karşıya getirerek oğlu İsfendiyâr'ı ortadan kaldırmaya çalışması ve birkaç gün tahta kalmak uğruna oğlunu ölüme terk etmesi Gostâsp'ın Şahnâme'de İran'ın kötü hükümdarlarından biri olarak anlatmasına neden olmuştur. Goştâsp, Zerdüşt'ün öldürülmesinden on yıl sonra, İsfendiyâr'ın da ölümünden bir süre sonra ölmüş, yerine İsfendiyâr'ın oğlu Behmen tahta çıkmıştır.⁵⁵⁵

p. **İsfendiyâr:** Lohrâsp'ın torunu, Goştâsp'ın oğlu olan İsfendiyâr,⁵⁵⁶ İranlıların dünya pehlivanı olarak nitelendirdikleri ünlü bir İran kahramanı ve şehzadesidir.⁵⁵⁷

Şahnâme'ye göre, Goştâsp yakınlarından birinin kendisini devirmek istediği şeklinde suçladığı oğlu hakkında kötü düşüncelere kapılır ve onu zindana atar. Fakat Ercâsp karşısında yenilince İsfendiyâr'ı hapisten çıkararak, eğer kardeşi Zerîr'in intikamını alırsa tahtını ve tacını ona bırakacağını söyler. Bunun üzerine İsfendiyâr amcası Zerîr'in katili Ercâsp'ın kardeşi ve ordusunun komutanlarından biri olan Bîdereş'i öldürerek onun intikamını alır. Ercâsp ile savaşp onu da yener ve daha sonra da Zerdüşt dinini etrafa yaymaya başlar.

⁵⁵¹ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 731.

⁵⁵² Yıldırım, **a.g.e.**, s. 490.

⁵⁵³ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1050.

⁵⁵⁴ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 701; Kolizâde, **a.g.e.**, s. 350.

⁵⁵⁵ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 337-338.

⁵⁵⁶ Onay, **a.g.e.**, s. 32.

⁵⁵⁷ Kolizâde, **a.g.e.**, s. 77.

Ama Goştâsp oğlunu kıskandığı için sözünü tutmaz. İsfendiyâr babasından sözünü yerine getirmesini ve hükümdarlığı kendisine bırakmasını talep eder. Babası tahtını ve tacını ona bırakma yanlısı olmadığından, görünürde Rüstem'in hem Zerdüşt inanişinin esaslarına uymadığını hem de kendisine itaat etmediğini bahane ederek, gerçekteyse oğlunu öldürtmek amacıyla onu Rüstem ile savaşa gönderir. İsfendiyâr babasının emri üzerine Zâbulistân'a gider ve çetin savaşlar sonucunda Rüstem tarafından ok ile gözünden vurularak öldürülür.⁵⁵⁸

q. **Behmen:** İsfendiyâr'ın oğlu⁵⁵⁹ olan Behmen döneminde her yer onarılmış, insanlar huzur ve güven içinde yaşamışlardır. Adaletli bir hükümdar olan Behmen tahta çıktığında yedi iklime egemen olmak için çalıştığı ve egemenliği altındaki topraklar çok geniş olduğu için eli uzun lakabıyla anılmaktadır.⁵⁶⁰

Yüz on iki yıl hükümdarlık yapan Behmen saltanatını kızı ya da eşi olduğu rivayet edilen Humây'a devretmiş, kendisi de bir av sırasında acı bir biçimde ejderhalara yem olmuştur. Humây'dan sonra saltanat oğlu Dârâ'ya geçmiştir.⁵⁶¹

r. **Humây:** İsfendiyâr'ın oğlu Behmen'in kızıdır.⁵⁶² Behmen'in ölümünün ardından tahta çıkan Humây, otuz iki yıl hükümdarlık yapmıştır.

Rivayetlere göre; Zerdüşt inanişinde yasak ilişki sayılmayan babasıyla olan birlikteliğinden oğlu Darâb'ı dünyaya getirdiğinde kimselerin haberi olup da oğluna bir fenalıkları dokunmasın diye öldüğünü söyleyerek onu bir sütanneye verir. Sekiz ay sonra da onun bir sandığa konularak Fırat'a atılmasını buyurur. Sandık ırmak kıyısındaki bir çamaşırcı tarafından bulunur ve Dârâ onun tarafından

⁵⁵⁸ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 425-427; Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 122.

⁵⁵⁹ Pala, **a.g.e.**, s. 62.

⁵⁶⁰ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 234; Kolizâde, **a.g.e.**, s. 141.

⁵⁶¹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 142-144.

⁵⁶² Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 891; Kolizâde, **a.g.e.**, s. 448.

büyütülür. Humây uzun yıllar sonra oğlunun yaşadığını haber alır ve kendisinin yerine onu İran tahtına çıkararak hükümdar yapar.⁵⁶³

s. **Darâb:** İsfendiyâr'ın torunu Behmen'in oğlu olan Darâb aynı zamanda Darâ'nın da babasıdır. Saltanatı on iki yıl sürmüştür.⁵⁶⁴

t. **Darâ:** Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu ve son hükümdarıdır.⁵⁶⁵

Darâb'ın ölümünden sonra tahta geçen Darâ'nın hükümdarlığı on dört yıl sürmüştür.⁵⁶⁶ Darâ'nın döneminde II. Philippos ölmüş, Makedonya tahtına İskender oturmuştur. Art arda yapılan üç savaşın sonunda İskender'e mağlup olan Darâ kaçarak Kirmân'a sığınmıştır. İskender gönderdiği bir mektupla barış teklif etmiş fakat tam o günlerde Darâ, hizmetkarları Cânûsyâr ve Mâhyâr'ın suikastına uğramıştır. Suikastın ardından, ölümünden önce kendisini ziyarete gelen İskender'e öğütlerde bulunmuş ve kızı Rûşenek'i de ona eş olarak vermiştir. Darâ'nın ölümünün ardından İskender, İsfahan'da İran büyüklerine yazdığı bir mektupla hükümdarlığını bildirmiştir.⁵⁶⁷

u. **İskender:** Şahnâme'ye göre, II. Philippos'un torunu olan İskender,⁵⁶⁸ Ahâmenişler dönemi İran hükümdarıdır.⁵⁶⁹ Şahnâme'nin İskerdernâme bölümünde İskender, büyük bir asilzade olarak nitelendirilir. Her ne kadar kötülükleriyle anılsa da şerefi, soyu ve kişiliğiyle birçok başarıya imza attığı, büyük bir kahraman olduğu, büyüklüğü ve bilgeliği sayesinde olağanüstü işler yaptığından bahsedilir.⁵⁷⁰ Rivayete göre İskender, İran'ı işgal ettiğinde suikasta uğrayıp ölüm döşeginde yatmakta olan Darâ,⁵⁷¹ İskender'den kızı

⁵⁶³ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 390.

⁵⁶⁴ Firdevsî, **Şahnâme II**, Çev. Nimet Yıldırım, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık, 2016, s. 1248.

⁵⁶⁵ Onay, **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁶⁶ Firdevsî, **Şahnâme II**, s. 1248.

⁵⁶⁷ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 233.

⁵⁶⁸ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 124.

⁵⁶⁹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 427.

⁵⁷⁰ **A.e.**, s. 431.

⁵⁷¹ Kolizâde, **a.g.e.**, s. 79.

Rûşenek ile evlenmesini istemiştir. İskender de vasiyeti gereği Darâ'nın kızı Rûşenek ile evlenmiştir.⁵⁷²

Geniş bir coğrafyaya yayılmış birçok devleti on iki yıl gibi kısa bir süre içinde ortadan kaldırarak buralarda büyük bir imparatorluk kuran İskender'in, Kur'ân'da adı geçen Hızır ile birlikte karanlıklar ülkesinde hayat suyunu arayan İskender-i Zülkarneyn ile aynı kişi olduğu düşünülerek hayat hikayeleri tamamen birbirine karışmıştır.⁵⁷³

v. **Erdeşîr:** Eşkanîlerden sonra Sasanîler devletini kuran ve o devletin ilk hükümdarı olan Erdeşîr-Bâbek veya I. Erdeşîr olarak da bilinen⁵⁷⁴ Sasan oğlu Erdeşîr-i Bâbekân (224-241),⁵⁷⁵ İran hükümdarı Behmen'in torunlarından biridir.⁵⁷⁶ Dinsel değerleri koruması, bilimsel ve teknik gelişmeleri desteklemesi, Zerdüşt dinini destekleyerek yayılmasını sağlamasıyla İran, Erdeşîr döneminde parlak çağlarından birini yaşamıştır.

Güçlü bir hükümdar olan ve hükümdarlığının ilk on beş yılı savaşlarla geçen Erdeşîr-i Bâbekân tahtını ve tacını bırakarak oğlu Şâpûr'u tahta çıkarmıştır.⁵⁷⁷

w. **Sâm:** Nerîmân'ın oğlu olan Sâm,⁵⁷⁸ Şahnâme'nin ünlü İran kahramanıdır. Zâl'ın babası, Rüstem'in dedesi ve Sistanlı bir kahraman olan Gerşâsp'in torunudur.⁵⁷⁹ Ferîdun ve Menûçehr döneminde yaşamış olan Sâm, Turan ordusuna karşı pek çok zafer kazanmış⁵⁸⁰ ve Feridûn tarafından ona dünya pehlivanı unvanı verilmiştir.⁵⁸¹ Sâm, oğlu Zâl doğduğu zaman saç, kirpik ve kaşlarının bembeyaz olduğunu görünce onu dağa bırakmıştır.⁵⁸² Simurg onu bulup

⁵⁷² Yıldırım, **a.g.e.**, s. 589.

⁵⁷³ **A.e.**, s. 431-432.

⁵⁷⁴ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 290.

⁵⁷⁵ Pala, **a.g.e.**, s. 140.

⁵⁷⁶ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 142; Kolizâde, **a.g.e.**, s. 67.

⁵⁷⁷ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 290-291.

⁵⁷⁸ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 441.

⁵⁷⁹ Kolizâde, **a.g.e.**, s. 257.

⁵⁸⁰ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1063.

⁵⁸¹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 604.

⁵⁸² Pala, **a.g.e.**, s. 390.

büyütmüş ve daha sonra Sâm gördüğü bir rüya üzerine onu arayıp bulmuştur.⁵⁸³

x. **Zâl:** Zâl, Sâm'ın oğlu Rüstem'in ise babasıdır.⁵⁸⁴ Ünlü İran kahramanı Sâm'ın ak saçlı doğması sebebiyle Zâl yani yaşlı, ihtiyar, ak sakallı anlamlarına gelen ismi oğluna vermiştir.⁵⁸⁵ Şahnâme'ye göre, Sâm oğlunun ak saçlı olarak doğduğunu görünce, onun bu hali yüzünden kendisiyle alay edeceklerini düşünerek ve uğursuzluk sayarak çocuğun çok uzaklardaki Elburz dağına bırakılmasını emreder.⁵⁸⁶ Simurgun besleyip büyüttüğü Zâl, delikanlılık çağına geldiğinde ünü her tarafa yayılınca, babası tarafından aranıp bulunur. Simurg ayrılmadan önce Zâl'a tüylerinden bir tane verir ve darda kaldığı vakit ateşte yaktığında haberdar olup yardımına koşacağını söyler.

Rüstem dışında Şeğâd ve Zevâre adlı iki oğlu daha olan Zâl, Menûçehr döneminden Behmen zamanına dek bin yıldan uzun yaşamıştır. Rüstem'in üvey kardeşi Şeğâd tarafından hileyle bir kuyuya düşürülerek öldürülmesinin ardından İsfendiyâr'ın oğlu Behmen'in eline esir olarak düşen Zâl, sonunda özgürlüğüne kavuşmuş olsa da yokluklar ve talihsizlikler içerisinde ölmüştür.⁵⁸⁷

y. **Rüstem:** Nerîman'ın soyundan olan Rüstem, Sâm'ın torunu, Zâl ve Rudâbe oğludur.⁵⁸⁸ İran'ın en ünlü ve en güçlü milli kahramanı olan⁵⁸⁹ Rüstem'in bir lakabı da iri vücutlu pehlivan anlamına gelen Tehemten'dir.⁵⁹⁰ Rüstem, Şahnâme'de övgüyle anılır.⁵⁹¹ Altı yüz yıl yaşayan Rüstem Keykubâd, Keykavûs ve Keyhüsrev dönemlerinin ünlü kahramanı olmuştur. Her üç hükümdarın da egemenliğinin en büyük

⁵⁸³ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 604.

⁵⁸⁴ Onay, **a.g.e.**, s. 33.

⁵⁸⁵ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 411.

⁵⁸⁶ Pala, **a.g.e.**, s. 488; Kolizâde, **a.g.e.**, s. 234.

⁵⁸⁷ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 735-736.

⁵⁸⁸ Onay, **a.g.e.**, s. 33.

⁵⁸⁹ Firdevsî, **Şahnâme**, s. 1063.

⁵⁹⁰ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 393.

⁵⁹¹ Pala, **a.g.e.**, s. 382.

dayanağı olan Rüstem, özellikle savaşlarda sıkıntıya düştükleri anlarda İran hükümdarlarının yardımlarına koşmuştur.

Doğumu da yaşantısı gibi olağanüstü ve şaşırtıcı olan Rüstem, her şeye çare bulan simurgun yardımıyla dünyaya gelmiş ve yaşlılarından daha hızlı büyüüp gelişerek kısa sürede yiğitlere yaraşır bir vücuda ve kuvvete sahip olmuştur. Başarılarla ve zaferlerle dolu olan hayatının tamamı özgürlükler içerisinde Zâbulistân'da geçmiştir. Her defasında İran halkını büyük tehlikelerden kurtarmış, Heft Hân'ı geçtikten sonra Dîv-i Sepîd (Beyaz Dev) ile savaşmış, sonra Bîjen'i Efrâsiyâb'ın kuyusundan kurtarmış, Efrâsiyâb'dan Siyâveş'in intikamını almış, bilmeyerek oğlu Sohrâb'ı öldürmüş, nihayet ömrünün sonlarına doğru şehzade İsfendiyâr, Goştâsp'ın hileleriyle onun elinde son nefesini vermiştir. En nihayetinde ise üvey kardeşi Şeğâd'ın hileleriyle bir kuyuya düşürülerek atı Rahş'la birlikte öldürülmüştür.⁵⁹²

z. **Şeğâd:** Zâl'ın oğlu ve Rüstem'in üvey kardeşidir.⁵⁹³ Şeğâd üvey kardeşi Rüstem'i atı Rahş'la birlikte bir kuyuda kurduğu tuzağa düşürerek öldürmüş fakat kendisi de Rüstem'in son anda fırlattığı bir okla ölmüştür.

Şahname'ye göre kahinler Şeğâd büyüdüğünde Sistan'ı ve bütün İran'ı altüst edeceğini, Sâm ailesinin sonunun bu çocuğun elinden geleceğini görüp söylemişlerdir. Bunun üzerine Zâl onu Kâbil hükümdarının yanına yollar ve Şeğâd orada Rüstem'e haraç ödeyen Kâbil şahının kızıyla evlenir. Bu evlilikten asıl amaçlarından biri de Rüstem'in Şeğâd'ın kayınpederi olan Kâbil şahından haraç almamasını sağlamaktır. Şeğâd bu amacına ulaşamayınca kayınpederiyle birlikte Rüstem'e karşı bir tuzak hazırladı ve bir süre sonra kendisine sıkıntılı ve çok rahatsızmış gibi bir görünüm vererek Kâbil'i terk edip Zâbulistân'a doğru yola koyuldu. Rüstem'den de Kâbil'e gelmesini

⁵⁹² Yıldırım, **a.g.e.**, s. 592; Kolizâde, **a.g.e.**, s. 223-224.

⁵⁹³ Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 522.

istedi. Rüstem Kâbil'e gittiğinde Kâbil şahı ona özürlerle dolu bir karşılama töreni düzenleyip özel misafiri olarak ziyafete davet etti. Oradan da av meydanlarına götürdü. Önceden hazırlanmış olan bu avlanma yerine birkaç kuyu kazılmış; içleri kılıçlar, çeşitli öldürücü aletler ve mızraklar döşenerek hazırlanmış ve yol boyunca da üstleri fark edilmeyecek kadar toprakla kapatılmıştı. Rüstem'in bilge atı Rahş, taze toprak kokusunu aldığı vakit bu tuzak kuyularına yaklaşmadı, hep ayaklarını geri çekti. Kendisi için namertçe hazırlanan bu tuzaklardan bihaber olan Rüstem, geri çekildikçe ilerlemesi için Rahş'ı aralıksız kamçıladi durdu. At şahlanıp fırlayınca iki ayağı kuyulardan birine düştü. Rüstem'in diğer kardeşi Zevâre de başka bir kuyuya düştü. Rüstem tuzakı fark ettiğinde, okunu hemen hazırlayıp çekerek ağacın arkasında gizlenmekte olan üvey kardeşi Şeğâd'ı ağaca yapıştırdı ve ölürken intikamını almış oldu.⁵⁹⁴

aa. **Şâpûr:** Erdeşîr-i Bâbekân'ın oğludur.⁵⁹⁵ Sasani hükümdarlarından üçünün adıdır.⁵⁹⁶ Kaynaklarda bazen I. Şâpûr ile II. Şâpûr'un birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Sasaniler'in kurucusu Erdeşîr'in oğlu I. Şâpûr (240-272) babasının sağlığında ortak hükümdar ilân edilerek babasının ölümü üzerine hükümdar olarak tahta çıkmıştır.⁵⁹⁷

bb. **Hürmüz:** I. Şâpûr'un oğludur.⁵⁹⁸ I. Şâpûr'un ölümünden sonra yerine geçen I. Hürmüz Mani'ye yakınlık göstermiştir. I. Şâpûr'un büyük fetihleri I. Hürmüz'e geçmiştir ve hükümdarlığı sadece bir sene ve on gün kadar sürmüştür.⁵⁹⁹

cc. **Behrâm-ı Gûr:** V. Behrâm (420-438) olarak da bilinen ve Sasanîyân sülalesinin on beşinci hükümdarı olan Behrâm-ı Gûr,⁶⁰⁰ I.

⁵⁹⁴ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 658-660; Yâhakkî, **a.g.e.**, s. 522-523.

⁵⁹⁵ Onay, **a.g.e.**, s. 33; Kolizâde, **a.g.e.**, s. 287.

⁵⁹⁶ Firdevsî, **Şahnâme II**, s. 1262.

⁵⁹⁷ Esko Naskali, "Şâpûr", **DİA.**, C. 38, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2010, s. 346.

⁵⁹⁸ Firdevsî, **Şahnâme II**, s. 1254.

⁵⁹⁹ Esko Naskali, "İran", **DİA.**, C. 22, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2000, s. 395.

⁶⁰⁰ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 148; Firdevsî, **Şahnâme II**, s. 1245.

Yezdicerd'in oğlu olup kuvvet, cesaret ve adaleti ile ünlüdür.⁶⁰¹ 420'de tahta çıkıp 20 yıl saltanat sürmüştür.⁶⁰² Sürekli yaban eşiği avına çıktığı için yaban eşiği anlamındaki gûr sözcüğüyle birlikte Behrâm-ı Gûr adıyla bilinir. Behrâm-ı Gûr Ermenistan topraklarının tümünü Sasanî hakimiyeti altına alarak din özgürlüğü ilan etmiştir. İçki, eğlence ve kadın düşkünü olan Behrâm, ülke yönetimini vezirlere bırakarak zamanını daha çok avlanmakla geçirmiştir. Erdeşîr-i Bâbekân ve Nuşirevân'dan sonra, İran halkı tarafından en çok sevilen hükümdar olmuştur.⁶⁰³ Rivayete göre; bir yaban eşiği (gûr) avı esnasında bir çukura düşerek kaybolmuştur.⁶⁰⁴

dd. **Nuşirevân:** I. Hüsrev veya Kistrâ olarak da bilinen Nuşirevân, İran'ın Sasanîyân sülalesinin ilk büyük hükümdarıdır.⁶⁰⁵ Adaletiyle meşhur bir hükümdar olan Nuşirevân, MS 531-579 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Nuşirevân'ın tahtta bulunduğu dönemler, Sasanî İmparatorluğu'nun en parlak çağıdır. Hz. Muhammed onun döneminde dünyaya gelmiştir.⁶⁰⁶ Ayrıca Kistrâ lakabı da ilk defa ona verilmiştir⁶⁰⁷ ve kendisinden sonra gelen İran hükümdarlarına da lakap olmuştur.⁶⁰⁸

ee. **Hâtem:** Hâtım et-Tâî, Câhiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairi ve Tay kabilesinin reisidir. Babası Abdullah o henüz çocukken vefat ettiğinden kendisi zengin ve cömert bir kadın olan annesi Guneyye (Inebe) bint Afîf tarafından yetiştirilmiştir. Aşırı harcamalarını engellemek için kardeşleri tarafından hapsedilecek kadar iyiliksever olan Hâtım'ın cömertliği annesinden gelmiştir. Hâtım, menkıbelerde İslâmiyet'ten önceki mert ve cömert Arap tipinin

⁶⁰¹ Onay, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁰² Pala, **a.g.e.**, s. 63.

⁶⁰³ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 148.

⁶⁰⁴ Enver Konukçu, "Behrâm-ı Gûr", **DİA.**, C. 5, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1992, s. 356.

⁶⁰⁵ Firdevsî, **Şahnâme II**, s. 1259.

⁶⁰⁶ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 558.

⁶⁰⁷ Pala, **a.g.e.**, s. 362.

⁶⁰⁸ Onay, **a.g.e.**, s. 32.

ideal örneğini oluşturmaktadır. Yalnız Arap edebiyatında değil İran ve Türk edebiyatlarında da cömertlik timsali olarak tanınan Hâtim et-Tâî'nin menkıbe ve hikâyeleri oldukça meşhurdur.⁶⁰⁹

⁶⁰⁹ Süleyman Tülücü, “Hâtim et-Tâî”, **DİA.**, C. 16, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1997, s. 472-473.

B. HEŞT BİHİŞTNÂME (ÇEVİRİ)

Heşt Bihiştnâme.....	123
Heşt Bihiştnâme'nin Sebebi Hakkında.....	124
Heşt Bihiştnâme'nin İlki: Şahnâme.....	125
Heşt Bihiştnâme'nin İkincisi: Sakinâme.....	132
Heşt Bihiştnâme'nin Üçüncüsü: Camnâme.....	139
Heşt Bihiştnâme'nin Dördüncüsü: Şarâpnâme.....	144
Heşt Bihiştnâme'nin Beşincisi: Bahârnâme.....	151
Heşt Bihiştnâme'nin Altıncısı: Mugannînâme.....	157
Heşt Bihiştnâme'nin Yedincisi: Aşknâme	161
Heşt Bihiştnâme'nin Sekizincisi: Hüsnnâme.....	164

HEŞT BİHİŞTNÂME

Bismillahirrahmanirrahim

1. Allah'ın adıyla sözü açalım, Hz. Muhammed'e selam edelim.
2. Al-i abâ evlatlarının ruhlarına, sefa ehlinin ruhlarına
3. Selam gönderelim, niyaz edelim; niyaz ederek çare bulan Allah diyelim.
4. Senin dergâhında durmuşum, tut elimden düşmüşüm.
5. Gel saki! O leziz şaraptan ver, Allah'a her an şükredelim.
6. Sabah akşam şükründen şeker yiyelim, asla başka iş yapmayalım.
7. Hak kereminden dolayı Allah'a hamdolsun, sabah akşam bu şiir şekerim oldu.
8. Garibim kimsem yok; öyleyse Allah benimle ve o bana yeter.
9. Allah'ın lütfuyla sekiz cennet, gılmanlarıyla, hurileriyle ve amber kokanlarıyla
10. Benim işim orada olur, orası Allah'ı görme yeri olur.
11. Gel saki! O amber gibi kokan kadehten içelim, sekiz cennetten söz edelim.
12. Şu adlarla: Heşt Bihişt'in birincisini kalem, Şahnâme adıyla yazdı.
13. İkincisi gaybdan doğunca kalem ona Sakinâme adını verdi.
14. Üçüncüsü yokluktan dünyaya gelince, kalem ona Camnâme adını verdi.
15. Dördüncüsü yokluktan gelince, kalem ona Şarapnâme adını verdi.
16. Beşincisi âleme ayak basınca, Baharnâme-i Sami'yi hazırladı.
17. Altıncısı salına salına dünyaya gelince, ona Mugannînâme adı verildi.
18. Yedincisi dünyada ortaya çıkınca, kalem ona Aşknâme adını verdi.

19. Sekizincisi varlık ülkesine ayak basınca, ona Hüsnnâme adını verdi.
20. Adaletin göstergesi olan şahların rütbesini, feyiz saçan saki'nin rütbesini,
21. Şarapla dolu olan kadehin rütbesini, saf olan şarabın rütbesini,
22. Bahar gönüllülerinin zevkinin rütbesini, güzelliğin şarkısını söyleyenin yakıcı rütbesini,
23. Ezelde olan aşkların rütbesini, eşsiz olan güzelliğin rütbesini,
24. Kahır ve hesaba bağlı kalmadan, sekiz cennetinle bize lütufta bulun Allah'ım!
25. Gel saki! Şaraptan art arda ver, gül gibi gülelim, mutlu olalım.
26. Diyorum ki: "Ey gönül! Bir kapı aç, sırları anlatmaya başla!"

HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN SEBEBİ HAKKINDA

27. Gel ey tatlı dilli Nigârî, sözde biz papağandan daha tatlı olalım.
28. Sevgilinin elinden bir kadeh alalım, neşe içinde şarap içelim.
29. Şeyhin dergâhına uğrayalım, kadehi öpelim ve can verelim.
30. İsa'nın nefesinden alalım, o nefesteki beyaz eli görelim.
31. Ondan sonra ahenkli bir şekilde konuşalım, gel ey içki içen benden dinle!
32. Üzüntünün içinde boğulup acı çekmiştik. Ne ney, ne çeng ne de Cem'in kadehi vardı.
33. Allah'ın lütfuyla bir hayal çıktı, dedi ki: "Ey acı çeken zavallı!
34. Sana öğütler vereyim, dünyada gamsız kimse yoktur;
35. Ama insan sabırlı olan ve Halil gibi ateşi güle dönüşen kişidir.
36. Öğütlerimi candan dinleyeceksen ilk hükümdarların hikâyesini anlatalım.
37. Dünyanın hallerinden haberdar olursun bu hikâyelerden sende iz kalır.
38. Eğer öğütlerden pay alırsan Cem'in kadehiyle sürekli dertsiz olursun."

39. Onun sözlerini hakimane bir şekilde dinledim, papağan gibi onun şekerini yiyen oldum.
40. Tatlı öğütten lezzet aldım, seslendim ama şöyle bir seslenme:
41. “Gel ey hayal! Öğütler ver, ibret veren Şahnâme’yi anlat.
42. O tatlı hikâyelerden faydalanalım, dostlara ondan bir hediye verelim.”
43. Dedi ki: “Ey dostum! Eğer başımdaki doğan gibi lütuf civelenirse
44. Bu ovada şahane bir şey yapar. Şairliğim, doğan gibi olan şairlik yeteneğim bir av yakalar.”
45. Senin bakışının aşkından tatlı bir şekilde konuşayım, eşsiz Bisütûn’a balta vurayım.
46. Pîr-i mugan’ın elinden kadehi alayım, bu şehrin mutlu şahı olayım.
47. Eğer Allahın lütfu olursa eşsiz bir hükümdar olayım.
48. İyi elmas gibi bir öğüt vereyim, onu ibret tacı olarak başına koy!

HEŞT BİHİŞTNÂME’NİN İLKİ: ŞAHNÂME

49. Bir besmele ile tacı başımıza koyalım, yüz hamdullah ona şükre delim.
50. Hz. Muhammed’e salât ve selam gönderelim, ondan sonra onun soyuna.
51. Biz hevesli olduğumuz zaman sana söyleyeyim, benden bir nefes dinle.
52. Bir meclisteydik, yabancılardan kimse yoktu.
53. Ama meclis ovada bir bağdaydı; renkli şaraplar akıldaydı.
54. Gülün padişahı, güzel gül bahçesine elinde şarap kadehiyle oturmuş.
55. Kadeh içindeki şahane gelincik, bağın padişahının önünde durmuş,

56. Taze zambakların dilleriyle en güzel güllerin padişahını anlatır.
57. Hoş bakışlı nergisi över ama sarhoş bir halde.
58. Bülbüller o bahçede hararetli bir halde, şahlara layık bir şekilde Şahnâme'yi okur.
59. Kumrular, servilere: "Dünyanın padişahı nerede? Biz onu görmedik?" derler.
60. O bahçede güvercin kuku diyerek padişahı övüyordu.
61. O bahçede tavus cilve yaparak, tahtın dibine altın saçtı.
62. Kuşlar onu anlatmada cilveler yaparak, şâhnaz makamında şarkı söylerler.
63. O daha hoş olan bahçede, o hoş olan mecliste heyecan içinde olan dostlar vardı.
64. Sarhoş saki olan padişah bir elinde sürahi, bir elinde kadehle
65. Dostlar meclisinde döndü, sarhoş dostlar içki içtiler.
66. Sıra bana gelince dedim ki: "Ey iyi karakterli saki!
67. Eğer bir an bana izin olursa, Cem'in kadehini bir sözle arz edeyim.
68. Kadeh hak ehlidir, hak ona aittir çünkü onun canı haktan yoğruldu.
69. Ne söylerse haktan söyler; ne aradıysa haktan arar."
70. Dedi: "Ey şarap içen! Aşktan söz et, o Cem'in kadehinden istediğini ara."
71. Ey oğul! Bizim şaraphane bu konuşmadan daha iyi.
72. Padişah'tan izin aldıktan sonra ayağa kalkarak, şöyle arz ettim:
73. Dedim ki: "Ey kırmızı renkli şarap kadehi Sohrâb ve Efrâsiyâb'a ne oldu?"
74. Dedi: "Ey falan kişi Efrâsiyâb kanda boğuldu ve Sohrâb toprakta."
75. Dedim ki: "Alçak dünyanın hallerinden bahsedeyim, o daha alçaktır ve baş aşağıdır."
76. Âdem'den son peygambere kadar hala o utanmazın elinden kötülük geliyor.

77. Haksız yere öldürülen Habil'in hikayesini işit!
78. Ne yaptı dünya Nuh'un ehline? Ne oldu tuhafta olanların durumuna?
79. O tufanda dünya yıkıldı, o tayfadan toprak dışında bir şey kalmadı.
80. Tatlı bir üslupla kadehi getiriyorlar çünkü bu insanlar Sâm'ın soyundan geliyorlar.
81. İlk şahlardan güneş gibi güçlü olan Cemşîd, dünyada zafer kazandı.
82. Dahhâk yüzünden onun tahtı altüst oldu, o omuzlarında yılan olan kişiden huzursuz oldu.
83. Dahhâk tahta oturunca, şansı bozuldu.
84. Zulmetti, zulmü bütün dünyayı kapladı, bütün dünya onun zulmünden sıkıldı.
85. Kâve, omuzlarında yılan olan kişiyi mahvetti.
86. Güneş gibi olan Feridûn, Kâve'nin yardımından güç aldı ve zafer elde etti.
87. Saltanat tahtına oturdu, onun saltanatı kalıcı olsaydı ne güzel olurdu.
88. Allah ona görünürde güneş, ay ve müşteri yıldızı gibi olan üç erkek evlat verdi.
89. O güçlü şah onlara Selm, Tûr ve Îrec adını koydu.
90. Ama o iki alçak kişinin hilesiyle Îrec'in saltanatı yok oldu (Îrec'i öldürdüler).
91. Feridûn onun derdiyle sızlandı, onların canına okumak istedi.
92. Bir müddet sonra Îrec'in eşi Menûçehr adında bir çocuk doğurdu.
93. Dedesi ona tahtını, tacını verdi ve bir de sınırsız toprak ve hazine verdi.
94. Ona ordu verdi. Dedi ki: "Ey oğul! Onlardan babanın kanını iste." (intikamını al).
95. Allah'ın lütfuyla onun erkek aslanı onlara üzüntü verdi.

96. Feridûn öldü, Menûçehr öldü.
97. Onların evlatlarından ne haber vereyim, hepsi öldü.
98. Şahlardan Keykubâd'ın oğlu Keykavûs, şahlık tacını başına koydu.
99. Keykubâd önce bir saray yaptı; sonra tane gibi toprağa girdi.
100. Kubâd'ın oğlu Kavûs'un davulu çaldı ama sonunda davul berbat oldu.
101. Keykavûs'un oğlu Siyâveş, bir kadının tuzağına düştü.
102. Onun günahsızlığı güneşten daha açık(tı); bu yüzden kadın onursuz oldu.
103. Şah onu hoş görmedi, o sebepten dolayı Turan ülkesine gitti.
104. Efrâsiyâb'ın sarayına sığındı, o şah onu damat olarak kabul etti.
105. Ama Efrâsiyâb boşuna azap içinde onun kanlısı oldu.
106. Kâvûstan sonra şah olarak İran'a onun torunu tahtın sahibi oldu.
107. Talihli şah Keyhüsrev ülke, taht ve taç sahibi oldu.
108. O ünlü şah Efrâsiyâb'tan intikam almak için savaşa başladı.
109. Allah onu onun eline esir etti, şah intikamını aldı.
110. Ondan sonra o güneş ışığı gibi olan şah, dünyanın güneşi gibi ünlü oldu.
111. O yüce padişah, Lohrâsp'a bütün tahtını ve tacını verdi.
112. Şah başka bir makamı, uzlet makamını seçti.
113. İbadet için inzivaya çekildi, sürekli Allah'a ibadet eden oldu.
114. Bir süre sonra taht sahibi Lohrâsp oğlunu şah yaptı.
115. Bununla birlikte Goştâsp İran'a hükümdar oldu.
116. O alçak hükümdar Goştâsp oğlunun tahtına göz dikti.
117. Fani dünyada sanki hiç olmamış gibi kendi oğlunu öldürdü.
118. Güneş gibi bir oğlan olan meşhur İsfendiyâr dünyaya geldi.
119. Dedesinden sonra Behmen taç giydi ama bir yılanın eline esir düştü.
120. Humây ondan sonra hükümdar oldu, İran'ı ele geçirmek için harekete geçti.
121. Kadındı ama padişahlık vasıflarıyla adaletli davrandı.

122. Bir müddet sonra Darâb şah oldu, padişahlık tahtı ona göründü.
123. O tahta çıkmadı, ecel yüzünden kalıcı olmadı (öldü).
124. Darâ padişahlığa adım attı fakat sonunda öldü.
125. O hükümdar kibri yüzünden İskender'in elinde tarumar oldu.
126. Şah Darâ'dan sonra İranlıların içinden güçlü Erdeşîr'e kadar kimse şah olmadı.
127. Tüm İran mülkü dağıtıldı, kabilelerin eline geçti.
128. İskender güneş gibi şöhret buluyordu ama o mutlu olmuyordu.
129. Her ne kadar eşsiz bir hüküm sürdüyse de ecelin pençesine erken düştü.
130. Böyle bir saltanat kısa ömürde bir şeye değmedi ve uğurlu olmadı.
131. İran şahlarından veya Yunan hükümdarlarından ne söyleyeyim?
132. İskender ve Efrâsiyâb'ın durumundan bellidir, öldüler.
133. Bir hikâye ortaya atalım, cihanda meşhur bir yiğit vardı.
134. Bir yiğit ama savaşta tavşanın onun görkeminden kaçtığı bir aslandı.
135. Bütün güçlü pehlivanlar, onun dergâhında başlarına vururlardı.
136. Birçok adam onun okundan kör oldu; körlükten sonra o adam mezara girdi.
137. Onun hünerlerinin sonu yok, onun asılsız işi bitmez.
138. Ona soyunu söylemeden sadece Tehemten derler o ki Sâm oğlu Zâl'ın evlatlarındandır.
139. Alçak felek onun hünerlerini (savaş güçlerini) gördü; O, hilekârlıkla alaşağı oldu.
140. Bu hüner değil, başa getirilenlere kinli davranması içindir (yüzündendir).
141. Birçok aslan dünyanın hilesiyle tilkilerin eline esir düştü.
142. O kötü düşünceli, hileyle birçok aslanı çakalın eline teslim eder.
143. Şeğâd, o erkek aslana bir fitne yaptı, habersizce onun tuzağına düştü.

144. Âlem onun gibi bir pehlivan görmedi, feleğin oyunuyla yok oldu.
145. Ama o güçlü kişi güzel bir iş yaptı, kendi katilini çınarda rezil etti (öldürdü).
146. Bir müddet sonra güçlü Erdeşîr Sasaniyan soyundan ortaya çıktı.
147. İran topraklarında saltanat tahtına çıktı, kabileler de üzüntüye boğuldu.
148. Ama kader fırsat vermedi, felek yüzünden çaresiz kaldı.
149. Şâpûr şahlığa iyi bir adım atınca, Erdeşîr'den sonra o saygı gördü.
150. Yüce, eşsiz bir padişah olsa da ecelin elinden kurtulamadı.
151. Şâpûr öldüğü zaman, şahlık o anda Hürmüz'e geçti.
152. Dünyaya şah oldu, sonunda ondan da bir iz kalmadı.
153. Güçlü ve kuvvetli bir padişah olan Behrâm-ı Gûr'un özelliklerinden bahsedelim.
154. Garip hüneler sergiliyordu, bu yüzden seçildi.
155. Dünyanın tuzakçısı onun eline esir düştü, bütün ok tutanlar ondan perişan oldu.
156. Yaptığı avların haddi hesabı yok çünkü sayısız yabaneşegi avladı ve şiş yaptı.
157. Şah av amacıyla ava çıktı, ama o anda kader iş başındaydı.
158. Sonunda kırdada bir yabaneşegi gördü ve o yabaneşegi (yüzünden) o Gûr (Behrâm) mezara girdi.
159. Dedi ki: "Ey falan kişi! Bunu (hikâyeyi) bitirelim, Nuşirevân'la son noktayı koyalım."
160. Dünyadaki bütün hükümdarlar, Nuşirevân'ın huzurunda bir köledir.
161. O, adalet şahı ve adalet sultanıdır; adalet karakterli ve adalet şahıdır.
162. Ölürse adaleti kalır; bu yerde onun adaleti akılda kalır.
163. Cömertlik, yiğitlik ve adaletle vasıflandırılmış olanlar hatırlarlar:

164. Onlar ki Hâtem gibi, Rüstem gibi, Nuşirevân gibi o özelliğe sahibi olanlardır.
165. Bu yüzden onları hatırlar, onların hünelerlerini mücevher gibi sayarlar.
166. Sana can gibi bir söz söyleyeyim, dünyada onu koru.
167. Adaletin, yiğitliğin ve cömertliğin renginden başka renk yok(tur).
168. Aşk renginden başka daha güzel renk yoktur, bu dünya aşk rengine bağlıdır.
169. Felek ve felekte olan her şey, onun siyah rengine bağlıdır.
170. Onu bir sözle katedelim, âlemdeki her şey aşktandır.
171. Dedi ki: “Ey falanca kişi, ey dertli! Bu hikâyeden pay alırsan
172. Al. O elem aşkın eteğinde ölüyor, sürekli Cem’in kadehinde şarap ol.”
173. Nerede Cem’in kadehinin saltanatı sürerse orası da uğurlu olur.
174. Yarım kadeh şaraptan perhiz yapsan ne olacak? Allah dışında her şey yok olacak.
175. Dünyanın böyle halleri çoktur, hevesle saf şarabı tokuşturalım.
176. O dokuz gözlü, cefa dolu, acımasız felek yedi başlı ejderha oldu.
177. Ney sesi, uyuşturucu şarap, zümrüt kadeh ona mezardır.
178. Yedi tanesi de alaşağı olsun diye orgla çeng çalalım.
179. Felekte acıma yoktur çünkü feleğin sarayında acıma olmaz.
180. En iyisi o acımasızdan intikam alalım, kadeh tokuşturalım.
181. Ey acı çeken! Onun parlak gönlü yeryüzünde ve yerkürede.
182. Ne Keykâvûs ne onun tahtı ne (de) Sîstânlı Rüstem’in izi kaldı.
183. O sarhoşluk verici dönemin hünere padişahı Keykubâd’ın bizim dostumuz olması en iyisi.
184. Onun sayesinde dünyanın dertlerinden kurtuluruz.
185. – 186. Şah öldüğünde dilenci de padişah da dünyadaki sefalarıyla ölüyorlar.

187. Ey dilenci! Şans istiyorsan hüma kuşundan; sefa istiyorsan sürahiden iste.
188. Cem'in kadehi bulunanlar dışında, bu handa gamsız kimse olmaz ve mutlu olanlar da onlardır.
189. Cem'in kadehine yapış, mutlu ol, daimi acılardan kurtul.
190. Şahlar dünyada kalmaz; onun yarısı da kalmaz.
191. Felek acımasızdır ey gönül! Kadehle o acımasızdan intikam alalım.
192. Dönen felekte vefa yok, bu konuda bir şeyler yap.
193. Elest günü ruhların, varlıkların mest oldukları bir kadehe sarıl.
194. Dünyada bir insan, oğlunu insan bir arkadaşıyla birlikte görüyordu.
195. En iyisi dünyada olduğumuz sürece dertsiz bir şekilde Cem'in kadehini tokuşturalım.
196. Eğer Cem kalmazsa kadehi kalır; o kadehten iyi adı kalır.
197. Felekte her ne varsa gamdır; Cem'in kadehi dışındaki her şey gamdır.
198. En iyisi sırmalı bir kadeh çekelim, dünyanın elemlerinden uzaklaşalım.
199. Elem içinde olduğumuz vakit gamdan başka bir dostumuz yok.
200. "Ey dilenci! Şarap iç." diye kulağıma her altı yönden ses geldi.
201. Keyif içinde şarap içici ol; huzur içinde keyifli ol.
202. Şarap içende oluşan huzur, sevgilinin dergâhında işe yaradı.

HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN İKİNCİSİ: SAKİNÂME

203. Gel ey Nigârî! Şarap içici ol, neşe içinde sevgiliyi düşün.
204. Gönülde şarapsız sevinç olmaz; mutluluk olmazsa sevinç olmaz.
205. Gönülde etkisi olmayan huzurun, bu yoldan başka işi olmaz.
206. – 207. Öyleyse, en iyisi bir meclis kuralım ama oraya cömert olmak şartıyla izinli olan bir kişi gelsin.

208. – 209. Cömertlikte büyük bir deniz gibi olunca onun kadehinin yudumu bana görünür. Şarap dolu kadeh onun elinde oldu, ay ve güneş gibi daimi olur.
210. Sevinç içinde o rintlerin meclisinde oldu, huzur içinde keyifli oldular.
211. İçinde mahmurluk olmayan, sevgilinin kadehinden şarap içelim.
212. Pîr-i mugan'ın eteğini öpelim, ondan ebedi yardım isteyelim.
213. Eğer izni olursa o vasıfta bir kişiyi getirelim, bir meclis kuralım.
214. O mecliste sürekli saf aşktan olan şaraptan içelim.
215. O işte kararlı olalım, kurtuluş içinde dayanıklı olalım.
216. Ondan sonra, o hoş mecliste coşku içinde çalgı aletinin nağmesini söyleyelim.
217. Gel saki! Allah için şarap ver, Hz. Muhammed'in kadehinden mest olalım.
218. O şarapla cesur olalım, aslan ve kaplanın üstüne pençeler vuralım.
219. O şaraptan cesaret alalım, düşmanların boynuna kılıç vuralım.
220. Gel saki! O güneşten ver, bir müddet sonra ay ışığı olalım.
221. Zulüm sarayına ışık saçan olalım, parlak yanağa güzel yüzlülük ver.
222. Feleğin kafasına şarap kadehi vuralım, melekler topluluğuyla içki içelim.
223. Gel saki! Sıfatların renginden temizlenmemiz için hakikat şarabından ver.
224. Dünya kirliliğinde temiz olalım, gayb âleminde eşit olalım.
225. Kendi vasıflarından habersiz olmak için, hakikat dışına bakmayalım.
226. Gel saki! O gerekli şaraptan ver ki can olsun.
227. Bu yolda boşuna sevdalanma, canları ahenkli bir şekilde ateşe at.
228. İstek doğrultusunda olan boşunadır; Allah rızası için asla olmaz.

229. Gel saki! O hoş mizaçlıdan şarap ver ki yedi ÷lkeden vergi alalım.
230. Dünyadaki fitnelerin acısından kurtulsun diye Ehrimen'in (şeytanın) başına pençeler atalım.
231. Güneş ışığı gibi olan o şarabı bulalım, onunla düşmana karşı zafer kazanalım.
232. Gel saki! O sevinçli ruhtan şarap ver ki içelim, kurtulalım.
233. O şarapla hayatta olalım, yok olma korkusundan kurtulalım.
234. O halde yalvarıp yakaralım, toprağın ihtiyaçsızlık kapısına yönelelim.
235. Gel saki! O kırmızı şaraptan ver ondan içelim, al yanaklı olalım.
236. Böyle kırmızı olalım, yakuta kırmızı renk verelim ve renk bizden hayal alsın.
237. Zerdüşt tepeden aşağı benim ateşimle yansın çünkü benim ateşimi söndüren odur.
238. Gel saki! Yaş üzümünden şarap ver, Keykubâd'ın büyüklüğünden haberdar olalım.
239. Ağzına kadar dolu olan kadehlerden şarap içelim, keyifle Keykavûs'u hatırlayalım.
240. Tehemten ve İsfendiyâr nereye gitti? Dert ortağının kadehine soralım.
241. Gel saki! O kurtuluş tadı gelen, o leziz şaraptan ver.
242. İçelim, coşkulu sözler söyleyelim, kıyamet gününe kadar sarhoş ve coşkun olalım.
243. O halde aşk sözleri söyleyelim, iki dünyada da aşkın şekerini yiyelim.
244. Gel saki! O leziz şaraptan ver, ilahi ilimden bilgi alalım.
245. Hızır kerem denizinin derinliklerine daldı, ilahi ilimde meşhur (zirve) oldu.
246. İskender hükümdarlık gücüne sahip oldu (ama) güçle de parayla (altınla) da su bulamadı.

247. Gel saki! Sazın sesine şarap ver, sarhoş olalım, tekrar saz çalalım. (her zaman saz çalan olalım).
248. Yakıcı bir nağme (söyleyelim) ve harp çalalım, üzüntü dağını yerinden sökelim.
249. “Ordu sevkeden komutanlar, şahlar nerede?” diye padişahların kadehine soralım.
250. Gel saki! Şarap ver, heves alalım, nefes sahibinin eteğine yapışalım.
251. Hızır’ın duasını, İsa’nın nefesini alalım (ama) can alıcıdan (Azrail’den) üzüntü almayalım.
252. Hayattaki kurtuluşumun baki olması için kurtuluşa o nefesle dolup taşalım.
253. Gel saki! Şarap ver, hoş olalım, Cebrail’in sarayına el sürelim.
254. Merkür benden yeni meşk alsın diye Cebrail’e aşk sözleri söyleyelim.
255. Kadeh kadehe tokuşturalım, saz getirelim, çalalım, Venüs’ü yeniden döndürelim.
256. Gel saki! O özel sudan ver ki onunla biz özel olalım.
257. İhlâsta Kamber gibi meşhur olalım, sevgi yoluna dertsiz girelim.
258. Sürekli şarap içen sancaktar olalım, devamlı o sevda yolunda olalım.
259. Gel saki! O garazsızdan ver, mecaz renginde saf (bir) kişi olalım.
260. (Şarap içtikten sonra) ne mecaz ne hakikat aklımda kalır, altı üstü ve baştan ayağı hepsini kaybederim.
261. Altı yönden “Merhaba, gel ey sefalı fedakârım!” sesi gelir.
262. Gel saki! O neşe dolu olandan ver çünkü ruh onunla neşeyle dolu oluyor.
263. Onunla neşelenelim, kadeh alalım, baştan ayağa sarhoş olalım.
264. Bir anlık o kadehten liderliği alalım, bağışlayıcının lütfuyla zilletin eline vuralım.

265. Gel saki! Şarap ver nasiplenelim, şevkle bu sevda yolundan gidelim.
266. Kırmızı şarabı tokuşturalım, tat alalım, şevkle sırlardan bahsedelim.
267. Çeng sesiyle sohbet edelim, şarap kadehini tokuşturalım, lale renkli olalım.
268. Gel saki! Sema ehline baş ağrıtmayan o şaraptan ver.
269. Sevda şarabı mahmurluk yapmaz, mahmurluk yapmayan o şaraptan getir.
270. O şarap hak tarafından şarap içene derece derece gelen (bir) lütuftur.
271. Gel saki! Hasretinden yana yana döndüğüm o lâl taşı şaraptan ver.
272. O ateşten dolayı gönlüm daha da kararıyordu, o güneş ışığından yay.
273. Her an benim meclisime içinde o karanlık olmayan şaraptan saç.
274. Gel saki! O saf sudan ver, Kâf dağı'nın eteğinde çeng çalalım.
275. Savaştan gelen aşık doğanız, anka kuşunu tuzağa düşürürüz.
276. Aşk hedefi benim elimde bir sancaktır; nereye gitsem acı çekmem.
277. – 278. – 279. – 280. – Gel saki! O hak suyundan ver. Mevla'nın lütuflarının eşsiz olduğunu, Allah katından gönle feyiz olarak gelen, Mevla'nın yanında ezeli olan, medresesiz ve tartışmasız ortaya çıkan, Allah'ın özel bir lütfu olan, özelin özelinden özel bir tecelli olan, hakikat ilminden ders alalım.
281. Gel saki! Çeng sesiyle birlikte şarap ver, ar ve namusumuzu kökünden sökelim.
282. Ne arım ve namusum ne (de) dinim kalsın, parlak bir güneş gibi saf ve özel olayım.
283. Rüsva mecnun gibi iyi isim bırakalım, çılgın Ferhat gibi dağı delen olalım.
284. Gel saki! Hoş gazeller söyleyelim diye o ebedi sudan ver.

285. Yalnız oturan sevgilinin vasıfları hakkında dostça tatlı şiirler söyleyelim.
286. Sürekli benzersizlik yaratalım, sadece güzelin vasıflarındaki güzeli söylemeyelim.
287. Gel saki! Arzunun kana kana içtiği o sudan ver.
288. Can suyuna (hayat suyuna) batmış olan balık gibi mutlu olmak için o sudan ver.
289. Balık gibi oraya yolculuk edelim, temiz olalım, zincirden kurtulalım.
290. Gel saki! O lale renkli şaraptan ver, Bisütûn'un üstüne balta vuralım.
291. Ferhat'ı hatırlayalım, Şirin'in aşkının kapısında haykıralım.
292. O üzüntülü hikâyeden bahsedelim, sabırsız feleği dağlayalım.
293. Gel saki! Allah'ın nurlarından coşan (kaynayan/ortaya çıkan) o misk kokulu şaraptan ver.
294. Nefesimden o misk kokusu geliyor, o nurdan dolayı devamlı Hû Hû diyorum.
295. Benim nefesimden Hû kokusu çıkıyor, ondan başkası gönlümde yok.
296. Gel saki! O güneş yüzlüden ve o kıskanç aydan Allah için şarap ver.
297. İçim güneş gibi aydınlanır; dışım ay gibi parlar.
298. Gece gündüz acı çekmeden dolaşalım, gittiğimiz her yerde saygı görürüz.
299. Gel saki! Ney sesiyle birlikte şarap ver, daima gönülde hey sesi çıkaralım.
300. Neşeyle ney çalalım, çalgıcının nağmesiyle kadeh tokuşturalım.
301. Gökyüzünde gürültü yapaalım; yeryüzünde deprem yaratalım.
302. Saki! Sonsuz ateş yakmak için o mahlurluk vermeyen şaraptan ver.
303. Bahaneye gerek yok her an şarap ver, bahaneye gerek yok niçin ve nasıl diye sorma (sebeup sorma)!

304. Neden ve niçinler bitmez, şarap verilen yer daima itibarlıdır.
305. Saki! Cem'in gösteren kadehini ver, ondan geçmişin hallerini soralım.
306. Rüstem ne yaptı? İsfendiyâr onun temrenlerinden perişan oldu.
307. Sasaniyan şahları nereye gitti? Samaniyan şahlarına ne oldu?
308. Acı çekiyorum ey saki! Bana şarap ver, o acıların başına Nuh tufanının dalgalarını salayım.
309. Ferîdûn'un hallerinden bahsedelim, o halden yaranın üstüne merhem sürelim.
310. Saki! Şarap ver, org çalalım, mest olalım, kâf ve nûn'dan konuşalım.
311. Ezeli olan şey kâf ve nûn'dan değil, kadeh tokuşturalım, güzel sohbet edelim.
312. Saki! Ud sesiyle birlikte şarap ver, (o) ezginin sesiyle neşe içinde daha hoş olalım.
313. Elemsiz daha iyi bir şarkı söyleyelim, Cemşîd ve Cem'in geleneğini yerine getirelim.
314. Saki! Üzüntüden helak olmayalım diye asmadan gelen sudan ver.
315. Gam zincirinden elemsiz olalım, hoş ve neşeli bir halde Cem'in kadehini tokuşturalım.
316. – 317. Saki! Alçak dünyanın dertlerinden gökteki güneş gibi temiz olmamız için o yıldızlara benzeyen kadehlerden ver, o kadehlerin saldırısıyla acılar kaçsın.
318. Saki! O kan renkli eşsiz (şaraptan) sorgusuz sualsiz ver, bu işte sebep ve bekleme (gecikme) olmaz.
319. Acılar şimdi acımasız oldu bu yüzden ruhum ondan şarap içen oldu.
320. Saki! O şaraptan ver, sabredelim, devamlı içelim, acele edelim.
321. Kâve gibi düşmanı perişan edelim, yılanlı Dahhâk gibi darma duman olsun.
322. Saki! O şaraptan ver çünkü biz kendimizden geçmekten (sarhoş olmaktan) utanmayız.

323. Kendimizden geçmiş bir şekilde dağa ve çöle çıkalım, Ferhat ve Mecnun gibi rezil olalım.
324. Saki! O sudan ve ateşten ver, bedenden havanın soğukluğu ve sıcaklığı gitsin.
325. Ne dünyanın soğuğu ve sıcaklığının bana faydası dokunur ne de sudan ve ateşten acı çekerim.
326. Saki! Meyhanedeki o sudan ver, dünyanın yıkılması da sonu da o sudan olacak.
327. Sarhoşluk gelen o kadehten, benim kadehime doldur.
328. Saki! Güneşle ay ışığını ver yani renkli şarap kadehini ver.
329. Yüzüm güneş gibi altın saçar; alnım ay ışığı gibi parlar.
330. Ondan içelim tamamen mest olalım, sürekli kadehin vasıflarından bahsedelim.

HEŞT BİHİŞTNÂME’NİN ÜÇÜNCÜSÜ: CAMNÂME

331. Ey Nigârî! Öteki olarak gel, hoş şarapla birlikte bir perde asalım.
332. Sevgilinin elinden kadehi alalım, dergâhına sayısız mühür vuralım.
333. Meleklerin meclisini yakalım, gökyüzüne haykıralım.
334. Şaraptan dolayı Hû demeye hevesliyim çünkü biz hay ve huy diyerek ararız.
335. Pîr-i mugan’ın şarabını getir ki gece gündüz içelim çünkü yanıyoruz.
336. En hoş olan ney sesini çalalım, o tatlı mecliste tatlı konuşalım.
337. Ey saki! Sevgili için doldurulan kadehten getir.
338. İçkiciye güç kuvvet veren, can veren bir kadeh getir.
339. Allah, kadehi ve dünyayı yarattı, saki o kadehten onur duydu.
340. Ne kadeh! O kadehi açıkça anlatayım, beden ve ruh o kadehtendir.

341. O kadehle meclis eğlenceye dönüştü bu yüzden eğlendiren kişi de seçkin oldu.
342. Dünya o kadehle coştı, o ortam eğlenceye dönüştü.
343. Şimdi Allah'ın lütfuyla o kadehten içen benim.
344. O şarap her zaman yanımda olsun. Ey Allah'ım! Beni bir an bile ondan ayırma!
345. Gel saki! Şarap ver, tokuşturalım, kadehten bahsedelim, rebap çalalım.
346. Onun vasıflarından konuşalım, çeng çalalım, onu inkar edelim, bunalalım.
347. Onun inkarı inatla oluyordu ya da cehaletten dolayı oluyordu.
348. Allah'ın lütfu yardım ederse o pîrin kadehi elime ulaşır.
349. Allah'ın lütfuyla o şarabı elde edersem sürekli o şaraptan içerim.
350. O kadehten şarap içer içmez son derece keyiflendi.
351. O nasıl bir kadehtir ki ondan bahseyim, can onun içine girer.
352. Onun özelliklerinden ne yazayım ve ne söyleyeyim, ondan bazı sırları koparayım.
353. Allah'ım cömertliğin daim olsun diye kadehin gölgesini başımda isterim.
354. Allah'ım şarapla dolu olan o kadehi bana bahşet, kulluğumu ona nakşet.
355. O kadehi şarapla doldur, bir iyilik yap çünkü ben onun yüzünden yaşıyorum.
356. Gel saki, ey saki! Sevgilinin güneşiyle dolu olan kadehten getir.
357. O kadehten tabiatım cevher saçtı, insanların en hayırlısının (Hz. Muhammed'in) özelliklerini nazmedelim.
358. Hz. Muhammed ve Al-i abâ'nın şahı ve şehitlerini anlatayım.
359. Sana Allah'tan 'Sen olmasaydın' tacı verildi, sana özel sonsuz lütuflar (verildi).
360. Ona teşekkür mahiyetinde bize iyilik yap, ayağının tozunu başıma koy.

361. O toprakla feleğin üstüne çıkarım, onunla meleklerle hava atarım.
362. Cem'in kadehi yardım eder, onun tahtını lütuf ve keremle başımda kurar.
363. Ülke fetheden Timur gibi olurum, onun yardımıyla sefa içinde olurum.
364. Elde olmayan kadehten bahsedeyim, elde olmayan bir şaraptan söz edeyim.
365. Her ne kadar görmese de göz nuru ondandır.
366. Ey Allah'ım! O üzüntü şarabına yönelmeyeyim diye beni bir an bile onsuz bırakma!
367. Varlığı değerlidir ve şarabı öyle kıymetlidir ki değerini dostlar bilir.
368. Onun kıymetini ondan bir an ayrı kalmayan sefa ehli bilir.
369. Ondan ayrı kalmak istemem! Her an başında olsun diye kerem et.
370. Gel ey Mutrib! Org çal, ilimlerden kadeh ilmini konuşalım.
371. İlimler onun özelliklerine kâfi değil; O, şarap içicinin derdine yeterli değil.
372. Ey Allah'ım! O şarap içicinin her zaman ve her an huzurunu koru!
373. Heves içinde onun şarap içicisi olalım, her an onun sarhoşluk neyini çalalım.
374. Ey Allah'ım! Kerem et kadeh tokuşturalım, onun keyfinin davulunu devamlı çalalım.
375. Şimdi, takva ehli namaza durdu (başladı). Ey saki! Bir kadeh ver, bizde niyaz edelim.
376. Diyelim ki ey cenneti isteyenler! Biz sekiz kerpici (mezarı/ cenneti) istemiyoruz.
377. Mesela bir halı istemiyorum ama bedelsiz bir hizmetçi arıyorum.
378. Ey cennet kadehinin içicisi! Gel, onun şarabını güzelce içelim.

379. Kıyamet gününe kadar sarhoş olalım, içelim, en iyi bağışlayıcı (Allah) diyelim.
380. Ey cennetin cambazı! Kadeh ver. Ey meleklerin şarkıcısı! Söyle.
381. Ey meşhur rehber! Sohbet edelim, şarap kadehini sarhoşça içelim.
382. Bize yol göster ona gidelim, sabah akşam o yolda olalım.
383. Ola ki o şekilde mutlu oluruz, ona şükrederek kadeh tokuştururuz.
384. Ey güzellik sahibi! Bize kadehin güzelliğinden bahset diyelim.
385. Gel ey şarap içen! Sabırla, mutluluk ve sevinç içinde kadehten içelim.
386. O kadehten âleme kıyamet gününe kadar mutluluk serpelim.
387. Yüce Allah'a hamdla gece gündüz kadehsiz olmayalım.
388. Kadehle gönlüm cilve yapar, benim ruhum onun şarabıyla coşar.
389. Öyleyse diyeyim ki: "Ey cilve yapan! Sen naz yap ben niyaz.
390. Ama benim niyazım kabul olsun; batışı olmayan bir kabul."
391. Ne zaman gönül kadehinden söz etsem sanki şarapla sarhoş olmuşum.
392. Bu sarhoşluğu çekmem ondandır ama bu talihim (de) kadehtendir.
393. Gönül kadehinden bu şans bana geldi çünkü bu keyif şaraptan gelmez.
394. O kadehten her an şarap içerim çünkü canım yanıyor.
395. Ateşin içinde mutluluğu olan ben, sevda ateşinden dolayı zayıfladım.
396. Kitap dediğim bilgimde (kültürümde), şarabım ve ateşim devamlı artar.
397. Maarif ilmi kitabını kim okursa âlim olur.
398. Ey onu isteyen kişi! Dinle çünkü ben Allah'ın lütfundan söz ediyorum.
399. Bende can olduğu sürece, kadeh olduğu sürece devamlı içeceğim, amacıma ulaşacağım.

400. – 401. O halde ey sevda ehli, ey hak ehli! Tabiatımın gül bahçesinden kat kat, deste deste al, başına taç yap ki dünyada sancak gibi başın dik olsun.
402. Allah'ım kadehimin özellikleri tamamlansın diye devamlı lütufta bulun.
403. Cem'in kadehi benim dostum oldu, ateşim oldu; bu ikisiyle daima dost olayım.
404. Bazen ney sesiyle dans edelim bazen de şarap kadehini tokuşturalım.
405. Allah'ım bana kadehle saltanat ver ki o saltanatın işleri kutlu olsun.
406. Senin lütfunla sevinç ve neşeyle kadeh tokuşturalım, şarkı söyleyelim.
407. Sabah akşam sayısız ve hesapsız şarap doldurup içelim.
408. Allah'ım! Gönül kadehi bahar vaktinde gül bahçesinde dostum olsun.
409. O zaman güzel olalım, ey güneşin yaratıcısı! diye hitap edelim.
410. Parlayan bir sevda olan şarap, sürekli kadehimden dökülür.
411. Allah'ım! Talih gösteren o kadehin gölgesi hüma gibi başımda olsun.
412. Eğer başımda gölge salarsa muradımın hüması beni tuzağa düşürür.
413. – 414. Ey senin vafın, benim Kuran'ım olan kişi! Şahsi sevgi dışında başka şarabı olmayan, güneşten daha parlak olan o kadehe benim emrimle şarap doldur.
415. – 416. Allah'ım! Mustafa'nın gönül kadehinden bu müptelaya, ondan hayatın geldiği ve o hayattan ölümün kaçtığı bir şarap kerem et.
417. – 418. Şarap içelim, kadehin onda tamamlandığı, eksikleri olmayan, neysiz ve meysiz bir şekilde arttıran bir kadehten konuşalım.

419. Allah'ım! Camnâme'nin tamamlanması için bana kadeh kerem et.
420. Eğer Allah'ın lütfu olursa onun benzersiz vasıflarının vasfı olurum.
421. Son derece güzel ciltli bir kitap olsun diye onun sayısız vasıflarını nazmedeyim.
422. Onun okuyucusu bu ilahi bir ilimdir desin.
423. Allah'ım! O kadeh devamlı başımda olacaksa daima şarapla dolu olsun.
424. Sürekli onunla kadehleri tokuşturalım, dünyanın dertlerinden kurtulalım.
425. – 426. Bu işte yüce makamı olan, inişi olmayan, sürekli yükselen, batmayan o kadehleri tokuşturalım.
427. Eğer cilveli bir şekilde dolu kadehi tokuşturursa iyiler (şanslılar) onun eline esir düşer.
428. Ey yok olmayan (Allah)! Bu kadeh o anda eşsiz oldu derler.
429. Ey Allah'ım! Ondan ayrılmayalım, ondan ayrılık görmeyelim.
430. Eğer hal ehlinden bahsedersek sonu gelmez ve sıkıntı olmaz.
431. Ancak onun vasfı bitmez çünkü onun vasıfları insanın sayabileceklerinin ötesindedir.
432. En iyisi bu mektubu katlayalım, Şarâpnâme için ney çalalım.

HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN DÖRDÜNCÜSÜ: ŞARÂPNÂME

433. Ey Nigârî! Güzel şaraba bir kural koy, başka bir çeşit getir.
434. Şaraphâneyi şarapla inşa et, ondan sonra şarap içiciye şarkı söyle.
435. Lale rengi olan şarabı çeng sesiyle gönül süsleyen meclise getir.
436. Sevda rintleri yüz övgüyle sana en iyi dost desinler.
437. Ey sevgili! O mecliste de ki senin feyzinle şarap içen oldum.
438. Bu nazımla (bu şekilde) söyle, eline sazını al, bakışının özlemiyle fedayı ol.

439. Pîr-i mugan'ın kadehine yapış, ondan sürekli şarap içiciye ver.
440. Gürültülü, ahenkli bir sesle o şirin mecliste tatlı konuş.
441. Gel ey şarap içen! Sevgilinin yanağından bir şarap getir.
442. Ey hünerli (kişi)! Sen (bize) bir şarap ver ki Hz. Muhammed'in eteğine yapışalım.
443. – 444. – 445. – 446. Senin yüzünden gelen kokudan başka (bir şey) istemeyen, seni isteyen bu insanlar, sevda meydanında fedakârın olanlar, ey insanları ve cinleri yaratan, feleği ve felektekileri yaratan! Örtünü kaldır ki nurlanalım, ay güneşten ışık alsın.
447. – 448. Allah'ım! Hû erbabının ölçüsüz (sınırsız) içmeleri için, sevgilinin yüzünden gelen o saf şaraptan kerem et ki içelim nura batalım.
449. – 450. Gel ey şarap içen! Sevgili için altın kadehte gönül meclisine mutluluk getiren şaraptan getir.
451. Allah'ım! Parlak yüzden devamlı şarap kerem et.
452. Manevi olan şarap helâldir.Ya Ganî! Ondan bize kerem et.
453. Ey hoş görüşlü! Şarap getir, hünerli olana kadar alalım.
454. Biri benim meydanıma gelmezse o kötü düşünenler yüzünden helak olurum.
455. Allah'ım! Hakikat vasfından gelen şarabı kerem et.
456. Hak ehlinden olan o şarap temizdir, umursamadan tatlı tatlı içsinler.
457. Gel ey şarap içen, ey bahtiyar! O sevgilinin güneşini olan şaraptan getir.
458. O güneş şarabından söz edelim, seher kuşu gibi kanatlanalım.
459. Devamlı Allah'ı zikretmek için, o gül bahçesine şevkle uçalım.
460. Kanadıma kuvvet ver ki devamlı o sevgilinin aşkında uçalım (kanat çırpalım).
461. Allah'ım! Hakikat şarabından lütfet içelim, daima canlı kalalım.
462. O hayatla ilgili ne anlatayım, o açık açık anlatılmaz.

463. Gel ey şarap içen! Bir şarap getir ki ondan kanat alıp nazlanalım (cilveli olalım).
464. Sevdanın Kaf dağlarında cilve yapalım, yine dağda ve çölde gezinelim.
465. Bu yolculukta bir iş yapalım, sevda çölünde avlanalım.
466. Devamlı şarap içelim ki kanat çırpalım kısacası umursamaz olalım.
467. Bu gayret kanadıyla fazla söze gerek kalmadan Kaf dağının simurgunun şahını isteyelim (arayalım).
468. Eğer işimize Mevla yardım ederse bu işte sevda heba olmaz.
469. Allah'ım! Daima ne rengi ne de kadehi olan bir şarap kerem et.
470. Sevgilinin hakikatinden gelen o şarap meşhurdur.
471. Gel ey şarap içen! Sevin, Allah için içen ol.
472. Sevinç getiren bir şarap getir ki mutluluk gelsin, acı gitsin.
473. Şarap aşkının eteğine yapışalım, ney ve çeng çalıp oynayalım.
474. Allah'ım! Vücudun hoten miski gibi koktuğu bir şarap lütfet.
475. Sevgilinin saçlarından gelen şarabı içenler amber gibi güzel kokar.
476. Gel ey tatlı sözlü içici! Tatlı sözle şeker kır (tatlı dille konuş).
477. Hak sözünü yazıya dök, o gülden tabak tabak getir.
478. Devamlı o gülü koklayalım, şaraptan içelim ve gül gibi rengârenk olalım.
479. Allah'ım! Panzehir gibi bir şarap lütfet, içelim, onunla coşalım.
480. Sevgilinin dudağından gelen şarabı içen gönül, ondan zevk alır.
481. Ey şarap içen! Eski bir şarap getir, onu içkiye yeni başlayana ver, ney çal.
482. Eski şarap canlandırır, yaşlıyı gençleştirir.
483. Durmadan içelim, dağı delen Ferhat hakkında tatlı (şirin) konuşalım.
484. Şirin'in sevdasından sabırsız oldu çünkü yabani olan dağda vahşileşir.
485. Allah'ım! Ondan İsa'nın nefesi gelen güçlü (bir) şarap ver.

486. O, testisiz bir şaraptır. O, Hû zikrinin sonucudur.
487. Gel ey şarap içen! Kan gibi bir şarap getir içelim, Kays'ın deliliğinden söz edelim.
488. Gömlekten ve giysiden yoksun oldu, şehitlerin kefeninin olmaması şaşılacak şey değildir.
489. Allah'ım! Lütfet devamlı olsun, (senin) özleminin şarabını kadeh kadeh içelim.
490. Senin düşüncenle kadeh çekeyim (şarap içeyim) ki içimdeki ateş sönsün.
491. Ey şarap içen! Saf şaraptan getir, içelim, Efrâsiyâb'tan konuşalım.
492. O zalim şahtan felek Siyâveş için eksiksiz intikam aldı.
493. Allah'ım! Çılgın bir şarap kerem et içelim, onunla ilime dalalım.
494. Sevgilinin gözünden gelen bir şaraptır, onu içen Kays ve Ferhat gibi olur.
495. Gel ey şarap içen! Cem'in kadehi olmadan Tûr ve Selm'den bir şarap içelim.
496. Anlatalım ki o zalimler bir olup Îrec'e zulmettiler.
497. – 498. Ferîdûn gam zehrini içiyordu ama Menûçehr, Tûr ve Selm'e bela oldu çünkü o zalimler yıkım yaparak can alıyordu.
499. Allah'ım amber ve hoş koku gelen bir şarap kerem et.
500. O sevgilinin telinden gelen bir şaraptır bu yüzden onu içen mis gibi kokar.
501. Erkek aslan gibi olan bir şarap getir, içelim, ondan hüner alalım.
502. Ünlü hünerlilerden (yiğitlerden) olalım, bizden sonra Sâm ve Zâl'dan bahsetmesinler.
503. Allah'ım! Saf şaraptan kerem et, içelim, sevinç içinde olalım.
504. Küpsüz daha güzel bir şaraptır, orada elem olmaz, kaybolur.
505. Gel ey şarap içen! Allah için senin aziz canına canım feda.
506. Şöhret getiren bir şarap getir, bizim düşmanlarımızdan intikam alsın.

507. Allah'ım! Onun üzüm şarabına karşı bir şarap lütfet.
508. Aslında mahmurluk vermeyen bir şaraptır, ondan içen herkes ayık olur.
509. Ey şarap içen! Eski bir şarap getir, ledûnnî ilminden konuşalım.
510. Devamlı onun sırlarından konuşalım ama ney ve müzik sesiyle birlikte.
511. İlim sedeftir, hakikat cevherdir bu durumdan şarap içici haberdardır.
512. Şarap içici olan kimse birçok sırdan haberdardır.
513. Allah'ım! Şarap kerem et, sabah akşam azar azar içelim.
514. Şarap içiciye sevinç veren bir şaraptır, onun için uzak yoldan gelirler.
515. – 516. Ey şarap içen! Hevesle gel, güzel güzel renk getiren, ona bakanı güneş gibi aydınlatan güzel şaraplardan konuşalım.
517. Allah'ım! Güneş gibi bir şarap kerem et ki karanlık gönlümüzü aydınlatsın.
518. Sevgilinin yüzünden gelen bir şaraptır, onu içen sabırsız olur.
519. Ey tatlı sözlü içici! Bıktırmayan (usandırmayan) bir şarap getir.
520. Her an Hû düşüncesinde olan o şaraptan bıkkınlık gelmez.
521. Allah'ım! Hakikat gibi olan seçkin kişilerin özünden özel bir şarap lütfet.
522. Hakikat gibi renksiz bir şaraptı ama onun gibi mükemmeli de yoktu.
523. – 524. Ey şarap içici! Onda sayısız işin olduğu, zararın olmadığı, ihlâsın meydana geldiği, saflığın onun varlığında belirlediği bir şarap getir.
525. Ondan içelim, sefa ehlinin söylediği o işleri yapalım.
526. Eğer hizmet işi amaçsız olursa Mevla'dan karşılığı gelir.
527. Allah'ım! Canın ondan güzellik bulduğu bir şarap kerem et.
528. Sevgilinin cilvesinden gelen bir şaraptır, o cilve ki devamsızdır.
529. Ey şarap içen! Altın kasede güneş gibi parlayan renkli şaraptan getir.

530. Ayın güneşten ışık alması gibi bizde devamlı ondan ışık alalım.
531. Allah'ım! Gönlün gül gibi ondan renk alıp renklendiği bir şarap lütfet.
532. Dünyada onun gibisini görmezler çünkü o gözden gizlidir.
533. Gel ey şarap içen! "Senin küpün üzüntü için ne diyor?" diye danışalım (konuşalım).
534. Eğer o şarap dolu küp yardımcı olursa (yardımcı ederse) dünya harap olsa da üzülmem.
535. Allah'ım! Bir şarap lütfet, içelim, onun yardımıyla yok olalım.
536. Yaptığı cilveyle gönül süsleyen, dağı yerinden söken bir şaraptır.
537. Gel ey şarap içici! Bir kapı aç, güzel sırlardan başla.
538. Tatlı sözler söyle, hakikat dışında (bir şey) söyleme vesselam.
539. Allah'ım! Parlak bir şarap lütfet, şarap içici onunla zafer kazansın.
540. İçeni son derece kuvvetli olan, gönülde yer alan bir şaraptır.
541. Gel ey şarap içici! Bize yol gösteren biri gerek.
542. Simurgun dergâhında sâlik olan birçok kişiye o yolda gerek vardır.
543. Yolun eteğine yapışalım, o zaman özelliklerin özelinden konuşalım.
544. Hüdhüdden (İbibikten) başka aşk yoktur, bu yolda rehber odur.
545. Allah'ım! Bir şarap kerem et, ondan hüner alıp göz önünde olalım.
546. Gören herkes der ki bu şarap içici güneştir, apaçık güneş!
547. Gel ey tatlı sözlü içici! Helal şaraptan daha tatlı konuş.
548. Gül erbabının makamlarından konuş, şarap ashabının kerametlerinden konuş.
549. Gülün sırlarından sarhoşluk kokalım, şarabın hallerinden Allah'a mest olalım.
550. Allah'ım! Özlem şarabı lütfet ki tadımızda senin özlemin olsun.

551. Onunla sur (zurna) ve çeng çalıp zevklenelim, devamlı sevinç içinde olalım.
552. Gel ey şarap içici! Şarap kadehi gönül renginde olan o gülden konuşalım.
553. Ebedi bahçede yetişen o gülden, ebedi kadehte bulunan o şaraptan söz edelim.
554. Gülden nur rengi almışız, şaraptan sevinç içinde sarhoşuz.
555. Allah'ım! Lütfet eski şarap içelim, onunla dağ delen (Ferhat) olalım.
556. Âşıkların zümresine naz edelim, senin güneşinin eteğine niyaz edelim.
557. Gel ey şarap içici! Sevgilinin güzelliğinden bir şarap getir.
558. Ondan içip aşkı kaybeden olalım, Kays gibi neysiz ve sazsız oynayalım.
559. Allah'ım! Ebedi şaraptan lütfet ki ezelde olan her şey sonsuz olur.
560. Devamlı ondan içelim, daima senin aşkının eteğine yapışalım.
561. Gel ey mübarek içici! Şaraphane hakkında konuşalım.
562. Benim sözlerim o kadar güzel olsun ki o sözün öncüsü dünyayı fethetsin.
563. Allah'ım! Elest şarabını lütfet, devamlı içelim, sarhoşluktan konuşalım.
564. Senden naz, onun nazı ve niyazı da benden olsun söz de niyazâne bir şekilde olsun.
565. Ey şarap içici, ey kerem ehli! (Bir şarap) getir, o şarapla dertsiz olalım.
566. Tespihten ve hırkadan sıkıldım, bir yudumla her ikisini kabul et.
567. Allah'ım! Eski bir şarap kerem et, senin hamdına daim olalım (devamlı seni övelim).
568. Devamlı kerem et ki asla acı çekmeyelim, sürekli sana şükre delim.
569. Gel ey Elburz'u kazan içici! Sana daha tatlı bir söz söyleyeyim.

570. Semada güneş gibi açıktır, nitelik ve nicelikten açıkça arınmıştır.
571. Işığ ı güneşten az olmas ın, hüneri Al-i abâ'dan eksik olmas ın.
572. Allah' ım! Senin özlemin canıma ayak basınca, ben sancak gibi (öncü gibi) oldum.
573. Dünyada güneş gibi açık oldum, güneş açıktır, gizlenmez.
574. Allah' ım! İçicinin hatrı için, şarabın hatrı için devamlı sevap lütfet.
575. Senin lütfunun şarapçısı daim olsun, onun şarabı daima kafamda olsun.
576. Gel ey şarap içici! Eğer senin şarabının özelliklerini anlatırsam, sonu gelmez.
577. Benim Hızır gibi, ebedi ömrüm olsa onun özelliğ inden ne kadar bahsetsem de bitmez.
578. En iyisi onu sıkıntıs ız bitirelim, Baharnâme'yi kaleme alalım.
579. Ey gül yanaklı içici! (Bir şarap) getir, baharın sevincinden ve gül bahçesinden konuşalım.
580. O zaman zevk içinde olalım, özlem içinde şarap içelim.

HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN BEŞİNCİSİ: BAHÂRNÂME

581. Ey Nigârî! Öteki olarak sevinelim çünkü Allah gafûr(dur).
582. Gül bahçesinden ve bahar mevsiminden zevk alalım, orada tebessüm edelim.
583. Vahdet bahçesinde inleyelim, tatlı sözle şarap kadehini tokuşturalım.
584. Sevgilinin elinden erguvan rengi şarabı alalım, gençleşelim.
585. Pîr-i mugan' ın şarap dolu kadehini içelim, sonsuza kadar gülden bahsedelim.
586. Baht ı açık olan güneşin şahı, koç burcuna girince
587. – 588. O kutlu günün, eski mübarek nevruz günlerinin ünlü şahı tahta oturdu, günlerin şahı zafer kazandı.
589. O şah kutlu nevruzda kırım süslenmesini emredince

590. Zümrüt elbiseli dünya bahçesi o anda asıl cennet oldu.
591. Gel ey şarap içici! (Dünya) çimenlik oldu, mutlu, güzel günler geldi.
592. Kadeh tokuşturalım, iyi iş yapalım, çöle gidip şarap içelim.
593. Yıldız(lar)ın şahı balık burcundan koç burcuna geçti.
594. Balık muradına erdi, koçun da arzusu gerçekleşti.
595. Balığın memleketinden uzaklaş, koçun evi şahın oldu.
596. Gel ey şarap içen, ey yanan! Koçun evini hükümdar beğendi.
597. Çimenlik uykudan uyandı, koç çimenlikte ortaya çıktı.
598. Gel ey şarap içen! Koç kebabıyla güzelleşen bir şarap getir.
599. Nevruz geldi, kadeh tokuşturalım; kış geldi, talih zamanı geldi.
600. Kıskançlar Koç burcundadırlar, ondan diğer burçlara geçmişlerdir.
601. Çiçeği burnunda şah elinde kadehle lale çiçeklerinin arasında durmuş.
602. Gel saki! Şarap ver, düşünelim, kışa rağmen kadeh tokuşturalım.
603. Çiçeği burnunda şahın aşkına, bülbüller kadeh tokuşturuyordu.
604. En iyisi nevruz vakti lale bahçesinde sevgilinin ateşiyle kadeh tokuşturalım.
605. Güneş koç burcuna girdi, diğer mevsimler kolayca uyudu.
606. Gülün şahlığı uykudan uyandı, güneş gibi göze göründü.
607. Ne uyku! Eyvah uyan, ey gönül! Sabah akşam içici ol.
608. Ferhat gibi dağda lale oldu, şirin elden onun kadehinin eline (vardı).
609. Nevruz zamanı cilvelendi, çimende, bahçede kadeh tokuşturdu.
610. Saki! O şaraptan ver cilvelenelim, sevgilinin şevkiyle kadeh tokuşturalım.
611. Bazen sahrada bazen çayırdaki tokuşturalım; bazen çimende bazen (de) dağın eteğinde tokuşturalım.
612. Erguvan rengi bir kadeh alsın diye menekşe kadeh açtı.
613. Bülbüller “Eyvah!” diyor ve gül “Şarap kadehiyle sarhoş olsun!” diyor.

614. Gel ey şarap içen! Şarapla sarhoş olalım, sarhoş bir halde “Gül nerede?” diyelim.
615. O eşsiz şahın tatlı söz gelen kadehini öpeyim.
616. Gülün şahı çimenlikte taht kurdu, karga ve çaylak onu özlemiyle öttüler.
617. Bülbül ve kumru dost oldu, sırdaş ve arkadaş oldu.
618. Her an gülün özelliklerini konuştular, gül bahçesine sancak diktiler.
619. Böyle güzel bir anda kadehsiz ve dostsuz olmamız reva mı?
620. Gel ey şarap içici! Dostum ol, gül vaktinde gül nefeslim ve hoş nefeslim ol.
621. Gül bahçesinde gülün özelliklerinden konuşalım, devamlı dolu şarap kadehini (tokuşturalım).
622. Bülbüller çeh çeh diye öterek bahçededir; keklikler kah kah diyerek çayırdadır.
623. Kumru uzun serviye, karga ve çaylağa gül bahçesinin özelliklerini anlattı.
624. Şarap kadehiyle sarhoş oldular, gülün vasıflarının şevkiyle sohbet ettiler.
625. Böyle güzel bir anda gamsız ve içkisiz olmamız reva mı?
626. Gel ey şarap içici! Dostum ol, hevesle saf şarabı tokuşturalım.
627. Sevgilinin vasıflarının ahengiyle konuşalım, lale bahçesinde kırmızı şarabı tokuşturalım.
628. Gül bahçesi altın saçıyor ve gül, şarap kadehi elinde perdenin ardında.
629. Gül cilveli bir şekilde yalvarıyor; bülbüller devamlı niyaz ediyor.
630. Ey saki en iyisi kadeh tokuşturalım, meşhur bülbül gibi bir isim koyalım.
631. Sevdanın bahçesinde sevgilim nazla cilveleniyor, bizde niyaz edelim.

632. Sevgili çiçeği çok daha güzeldir, aşıklarının niyazı daha iyi olur.
633. Bahçenin ağaçları yeşil giysilidir, siyah giyinen karga ve çaylak sefadadır.
634. Şimdi çimenlikte yeşil kalmayınca erguvanı erguvanla tokuşturalım.
635. Böyle hoş bir anda ölmek doğru değil, sefa içinde yaşayalım.
636. Gel ey şarap içici! Öyle bir sefa içinde yaşayalım ki sürahi bize gel desin.
637. Kumru, serviyle birlikte erguvanı tokuştur. Ey dilenci! Lale renkli bir şarap iç.
638. Zambak gül bahçesinde yetişir, ey dilenci! “Daha iyi iç!” diyor.
639. Gülün nefesi iyidir ama vefası yoktur, en iyisi sefa içinde ol.
640. Nergis içkicinin gözü gibi ıslandı, sümbülün teli sevgilinin saçları gibi oldu.
641. Menekşe bahçede amber saçtı, âşık kuş öttü.
642. En iyisi güzel sesli şarkıcıyla sefa içinde dağın eteğinde olmak.
643. Dağda şarap kadehi içelim, bülbül gibi gülün vasıflarından konuşalım.
644. Gülün tabiatı işe yaradı çünkü amber saçan o koku etkili oldu.
645. Her kim iyi işle eş olursa yaptığı güzel olur.
646. Çamur gülle arkadaş olunca gül gibi koku saçar, o ne iyi arkadaşdır!
647. Bizim sözünü ettiğimiz gül ne güzel güldür, Hz. Muhammed’in huyunu almıştır.
648. Öyle ki ondan Hz. Muhammed’in kokusunun geldiğini Hû erbabı bilir.
649. Gel ey gül yanaklı içici! Çimenlik şimdi lale bahçesi oldu.
650. Bülbüller gül bahçesinde patırtı çıkarsın diye ahenkli ses çıkar.
651. – 652. Gül bahçesinin kuşları Hû Hû diye öterek, kumru serviye ku ku diye öterek gezsinler. Çeng sesiyle birlikte kırmızı yanaklıyla kadeh tokuşturalım.

653. Gül bahçesinin kuşlarıyla arkadaş olalım, mutluluk kadehini tokuşturalım, gamsız olalım.
654. Bülbüller şarap kadehini kaldırmış (çekmiş). Gel saki! Güle mutluluk (veren) bir şarap ver.
655. Mutluluğu çekelim, dünyada gamsız olalım, devamlı onun vasıflarından konuşalım.
656. Gönül mutlulukla dirildi, gülün vasıfları da onun kokusunu getirdi.
657. Bahar geldi, şarap iyi gelir özellikle gülün sohbetiyle birlikte olursa.
658. Yeşillik bahçenin süsüdür, bülbulün gagasından nükteler gelir.
659. Gel saki! Şarap ver bülbul gibi olalım, dostça konuşalım, mutlu olalım.
660. Çimenliği süsleyen lale, sümbül, zambak ve yasemin gönül süsüdür.
661. Bülbüller, kumru ve diğer kuşlar seyir için gül bahçesine kondular.
662. Sahranın gönül alan gelinleri geliniz, orada acayip şeyler var.
663. Ey hoş sesli şarkıcı! Şaşırtıcı bir şekilde çeng çal, Allah rızası için sohbet et.
664. Güzel şarabı bülbul gibi tokuşturalım, gül yanaklının vasıflarından konuşalım.
665. Çimenlik şimdi mükemmel oldu, şarap lazım ama helal bir şarap.
666. Bu manevi şaraptan kastım candır ve o İsa'nın nefesini kıskanır.
667. Şimdi gül bahçesinin şahı sevgilinin yüzü gibi oldu ve taze nergis de içkicinin gözü gibi oldu.
668. Kadeh tokuşturalım, gözlerimizi mahmur edelim, onun yanağı için iyi bir iş yapalım.
669. Gel ey şarap içici! Gül bahçesinde bülbüller şarap (içip), sarhoş olmuşlar.
670. Sevgilinin yüzünden gelen şarap, içkicinin kadehinde bulunur.

671. Gül bahçesinin vasıflarından cennet yaprağı gibi amber kokusu geliyor.
672. Sevgili için kırdı gezelim, güzel şarabı daha iyi tokuşturalım.
673. Gel ey şarap içici! Bihiştname'yi getir çünkü o cennetin esasından haber veriyor.
674. Bahçeler ve çimenlikler süslendi, onların havası güzel oldu.
675. Gel ey şarap içici! Temiz şarap lütfet, Gafûr'un aşkı için içelim.
676. O şaraptan isteğim ilahi şaraptır; sonsuz sevabı var, günahı yok.
677. Gel ey şarap içici! Coşku içinde ne söylediğini akıl kulağıyla dinle!
678. Süleyman o yüce hüthüte emretti ki kırmızı gül açılsın.
679. Gül bahçesinin dostları, şahın emrine itaat ettiler.
680. Kuşlar, gülün Süleymanı'nın aşkı için sınırsız şarap içtiler.
681. En iyisi temiz şarap biziz, Allah için kuş gibi kadeh tokuşturalım.
682. Bu işte sabırlı olalım, sevda bahçesinde kalıcı olalım.
683. Bu âlemde bülbül gülden sordu dedi ki: "Sen arkadaşım! Şarap iç (keyfine bak)!"
684. Sana o lazımdır, din aşkını isteyenler için, bundan başkası haramdır (sadece şarap helaldir).
685. Sevgiliden gelen her şey güzeldir, gül yanaklının sözü latiftir.
686. Ey gönül alan saki! Garip sevgilinin yanağının aşkı için
687. Devamlı sevgilinin bahçesinde kadeh tokuşturalım, sefa içinde olalım.
688. Gül bahçesinin dostları hastalandı, herkes onu tedavi etmede istekli oldu.
689. Üzüntü ateşinden yandılar, bahçede gördüler ki
690. Bülbül bir gülün dalına dedi ki: "Üzüntüye şaraptan başkası derman değildir (Üzüntünün dermanı şaraptan başkası değildir)."
691. Sevgilinin yanağından gelen şarap, sadece Allah rızası için olur.
692. Gel ey şarap içen! Bu kaleme emir ver ki bu mektubu katlasın.

693. – 694. Gül bahçesi ve bahar mevsimi iyidir ama gül yanaklı çalgıcıyla daha iyi olur. Daha güzel (bir) iş yapalım, onun vasıflarını (anlatarak) saz ve ney çalalım.
695. Gel ey şarap içici! Lale yanaklı çalgıcıyla birlikte bir şarap getir.
696. Çalgıcı tar (saz) çalsın, biz şarap içelim, aşkımızı açığa çıkaralım.

HEŞT BİHİŞTNÂME’NİN ALTINCISI: MUGANNÎNÂME

697. Ey Nigârî! Saz çal, güzel şarabı başka türlü getir.
698. Şahnâme kitabı, bahar gezintisi, içkici, kadeh ve güzel şarap
699. Hoştur ama inleyen neyin tatlı sesiyle daha hoş olur.
700. Baharda içkici ve gül bahçesi sazın iniltisine can verir.
701. Allah’ın lütfuyla içki meclisini kuralım, o mecliste saz (çalıp) oynayalım.
702. Mutribsiz şarabın keyfi olmaz, keyif mutriple kadeh tokuşturunca olur.
703. En iyisi şimdi gül yanaklı sevgilinin kadehiyle saf şarabı tokuşturalım.
704. Pîr-i mугan’dan yardım isteyelim, sevgilinin önünde başımızı vuralım.
705. Pîr-i mугan’ın izninden sonra kadeh tokuşturalım, tatlı bir sesle ney çalalım.
706. Ahenkli bir sesle tatlı tatlı konuşalım ama devamlı bu şekilde.
707. Ey mutrib! Cennet bahçesine saz sesiyle bahar mevsiminde gel.
708. Onunla gönlümü mutlu et, hoş sesiyle üzüntüden kurtar.
709. Gel ey mutrib! Çenge ıraki ve hicaz makamlarını emret.
710. Getir, hey nağmesiyle mest olalım, o yolda yol alalım.
711. Gel ey mutrib! Bize düğâh havasıyla, üç telli sazla güzelce ah ah (diyerek) çal.
712. Yüz binlerce coşku oluşturalım, onun coşkusunu feleğe salalım.

713. Gel ey mutrib! Saz sesiyle devamlı dostça şarabın şarkısını söyle.
714. Gönlümdeki mutluluğu artırır; coşkumu arşa yükseltir.
715. Gel ey mutrib! On yedi sesin kurallarıyla böyle dönelim kabul olsun.
716. Dostların yanında yüzlerce övgüde bulunup “Ne iyi bir arkadaş!” dediler.
717. Gel ey mutrib! Org çal, aşk hazinesinin sırlarını açıkça,
718. Güzel güzel anlatalım, o hazineden değerli inci saçalım.
719. Gel ey mutrib! Def sesiyle sevincim artıyor ve hüznüm bitiyor.
720. En iyisi def sesiyle kadeh tokuşturalım, mutlu olalım ve durmadan mutlu bir şekilde tokuşturalım.
721. Gel ey mutrib! Saz çal, onun sesiyle hüznü gitsin (yok olsun).
722. Onun sesiyle birlikte keyif şarabını tokuşturalım ve o haldeyken Gafûr’a (Allah’a) seslenelim.
723. O anda şöyle bir ses gelir “İç ey dilenci! Seni bağışlayayım.”
724. Gel ey mutrib! Saz sesiyle sarhoş olalım, perdesiz sırlardan konuşalım.
725. Saz eşliğinde içki içen kişi sarhoş olur, sırları keşfeder.
726. Gel ey mutrib! Ahenkle çal, bu ahengi taşlar duysun.
727. Ondan dolayı dağılan ses helak olur, aşk için yok eder.
728. Gel ey mutrib! Onun sesiyle güzelleşen bir rebap getir.
729. Dünyanın acıları yok olsun diye onun sesiyle devamlı kadeh tokuşturalım.
730. Gel ey mutrib! Kadeh tokuşturalım, çengin sesiyle neşelenelim.
731. Dostların meclisinde sevinelim, altın kadehteki kırmızı şarabı tokuşturalım.
732. Gel ey mutrib! Ney sesi eşliğinde kadeh tokuşturalım çünkü şarapla birlikte daha hoş olur.
733. Neyin olduğu her yerde âşıktan başkası olmaz.
734. Nazlı sevgiliye kavuştuğunu görme âşığının iki dünyada da amacıdır.

735. Gel ey mutrib! Bizden başka kimsenin bulunmaması şartıyla mecliste (kadeh) tokuşturalım.
736. Sen ve ben neşe veren Cem'in kadehini tokuşturalım, sevinç içinde devamlı gamsız olalım.
737. Gel ey mutrib! Neşe içinde olalım, ud sesiyle kırmızı şarabı tokuşturalım.
738. Kadeh tokuşturalım, feleği ateşe verelim, şarkının sesiyle kadeh tokuşturalım.
739. Gel ey mutrib! Tambur çal, şiirlerimle birlikte gürültü çıkaralım.
740. Sarhoş bir halde gürültü yapalım, Elest gününden haber getirelim.
741. Gel ey mutrib! Niyaz içinde olduğum bir şarkı yap.
742. Coşku içinde niyaz edelim, şarkıcının dergâhında melek şarkı söylesin.
743. Allah'ım! Niyazla bu aşığın zümresinden, senin şarkıcının dergâhından
744. Daha yakın bir makama aldılar, ondan (daha) iyi bir makam olamaz.
745. Ey Allah'ım! Bana bir gün niyaz et, niyaz ederek kendi feda edeyim.
746. Ey mutrib! Ahla iki kase getir, ona segâh havasıyla ney çal.
747. Beş vakit kadeh tokuşturalım, dokuz felek haset eder ve melek kıskanır.
748. Gel ey mutrib! Sevgiliye latifâne bir sesle çalgı çal.
749. Sevincin içinde olan bir ses; huzurun içinde olan bir sevinç.
750. Gel ey mutrib! Cilveli ol yine şehnaz makamında çal.
751. Şahlara layık güzel sesler getir, vecih içinde mest olalım, ayak vuralım (eğlenelim).
752. Gel ey mutrib! Acayip bir şekilde gelen o coşkudan sevinç getir.
753. O coşkuya ve hale can atalım, o hırkayı yırtalım.
754. Gel ey mutrib! Mesnevi oku, o gülden mana alalım.

755. Mana meydanında ebedi olalım, ey eşeğe binmiş vaiz!
Konuşalım.
756. Mana sırlarından haberin yok, senin altındaki eşek senden iyidir.
757. Gel ey mutrib! Arkadaş ol, bize en iyi arkadaş anlat.
758. Biz gümüş ve altından tecrit ehliyiz (soyutlanmışız), soyut
âleminden haberimiz yok.
759. Ama sefa içindeki âşıklarız, bizimle olan sefa içinde olur.
760. Gel ey mutrib! Yol gösteren bir şarkı söyle.
761. O yoldan hakikat yolu olur, vahdet bahçesinin örneği olur.
762. Gel ey mutrib! Dans ederek söyle çünkü dans ederek hay huy
etmek güzeldir.
763. Yeni şiirlerin niyazı hoştu özellikle çalgıcı sarhoştı.
764. En iyisi kadeh tokuşturalım, ahenkli bir sesle coşalım.
765. Gel ey mutrib! Dert çoğaldı, ben Ferhat gibiyim o da Bisûtûn
gibi.
766. Ahenkli bir sesle ah edelim, onun temelini yerinden sökelim.
767. Gel ey mutrib ama rebap getir, saf şarapla gel saki.
768. Şarap içelim, rebap çalalım, gam evinde velvele koparalım.
769. Gel ey mutrib! Rebap çal, âşıkların gönüllerini coştur
(kendinden geçir).
770. Böyle hesap altından coşku gelmez, ne idrak kalır ne de ilahi
feyiz.
771. Gel ey mutrib! Kimsem yok, şiirlerde dertten çok bahsedelim.
772. Başa ayrılık acıları gelmesin diye al, yap daha iyi bir perde çal.
773. Ama içkici meyhanede elinde bir sürahi ile bu hüzünlü kişiye
774. Yarım bakışla iltifat eder, sense düğâh makamında şarkı
söylüyorsun.
775. Bu durumda halim daha iyi olur, o durumdan başka bir hal
alırım.
776. O hoş durumla birlikte saz çalalım, devamlı sevgilinin aşkından
konuşalım.

777. Onun aşkının vasıfları olayım ney çal, yasemin yüzüne amber saçayım.

HEŞT BİHİŞTNÂME’NİN YEDİNCİSİ: AŞKNÂME

778. Gel ey Nigârî! Gönlüm yandı, şimdi başka türlü bir şarap gerek.
779. Kusursuz sevgilinin aşkından söz edelim.
780. Mevla’nın lütuflarıyla aşk kadehini tokuşturalım, sarhoş olalım, yeni meşke tutulalım.
781. Pir-i mugan’ın elinden bir yudum alalım, heves içinde kalem oyunu yapalım.
782. Sohbeti, kalemi alalım; o sohbetten misk kokusu geliyor.
783. İçinden peygamber kokusu gelen bir aşk kitabı hazırlayayım.
784. Yüce makamlı sevgilinin makamından haber getiren önder aşktır.
785. Yeni kadehi tokuşturalım, sevgiliyle mest olalım, sevgilinin aşkının vasıflarından konuşalım.
786. Eşsiz tatlılıkları yazıya dökelim ama gazel şeklinde olsun.
787. Bülbül sesiyle şarkılar söyleyelim, sevda pazarında sesler çıkaralım.
788. Çağıralım, sevişelim, saz çalıp oynayalım.
789. Gel ey aşk pazarının müşterisi! Aşkın sırlarının incisi hazırdır.
790. Aşkın şahına yaraşır sırlarını sana tek tek anlatayım, dinle.
791. Eğer Allah lütfedip yardımcı olursa aşka yaraşır bir şekilde vasfedeyim.
792. İkilik yok, vahdet tecellisine söyle, güzellik aşkı talep etti.
793. Aşkın hünerlisi dar vakitte gönül ehlinin feryadına yetişir.
794. Allah rızası için onun elinden tutar, aşk talibi arzu dolar.
795. Art arda güzellikten haber getirir, aşkın en güzel kerem sahibi Peygamberdir (Hz. Muhammed’tir).
796. Aşkın uyanık olanının gözlerine uyku gelse de gönlüne gelmez.
797. Aşk sarhoşu olan kimse kıyamet vakti akla gelir.

798. Onun yüzünden bir grup çölde oturdu, bir grubu da aşk mağarasına gönderdi.
799. Bir grup karanlıklarda yandı, bir grup aşkın darağacında kurban oldu.
800. Yanmak özgürlüğünden sarhoş olan, aşkın özgürlerinin ateşinden korkmaz.
801. Ona kurban ol, eşsiz bir iş yap, o şehittir çünkü aşk fedaisidir.
802. Gönlünde aşk işi olan kişi, asla başka bir iş yapmaz.
803. Ey mutrib! Tavîl bahrinden bahset, aşk hırsızının kakülü uzundur.
804. Allah için tar çal, aşk sazıyla dostça konuşalım.
805. Gönlümde aşkın ateşi olduğu sürece tesellim yok, sabrım yok.
806. Sevgiliyi isteyen ve aşk arsız olanın yeri çöldür.
807. Aşk zünnarını bağlayan herkes papazları kınar.
808. Aşkı inkar edenin kalbinde iman olmaz.
809. Aşkı itiraf eden kimsenin içinde hakiki iman olur.
810. Aşk mimarının yaptığı bina zeval görmez, harap olmaz.
811. Aşk işiyle yapılan hakikat yok olmaz.
812. Gel saki! Şarap ver ki güçleneyim zira aşkın ağır yükü zordur.
813. Parlak yanaktan bahsedelim, aşk dolu kadehle sarhoş olalım.
814. Eğer aşktan bahsedersek ruh (can) aşkın tekrarıyla çoğalır.
815. Eğer Nuh olursam zayıflık gelmez, devamlı aşkın zikirlerinden konuşalım.
816. Güzel şarap hoştur, aşk sözü tatlıdır.
817. Gel ey mutrib! Org çal, aşk şiirlerine erguvan rengi çekelim.
818. Tatlı şarabın vasıflarından konuşalım, aşk dağına sivri uçlu keseri vuralım.
819. O eksiksizdir (dört dörtlüktür), kibri yoktur, aşk delikanlılığında gurur olmaz.
820. Aşk kemendiyle canından olur diye Tehemten onun meydanına gelmez.

821. Şüphe olmasın biz tanıklık ederiz ki aşkın aslanı (Hz. Ali'si) meydana gelir.
822. Bilgisiz vaize hiç kimse aşkın zor sembollerini sormaz;
823. Çünkü o hünerden habersiz cahil, aşkın durumlarını asla bilmez.
824. Ey yolcu! Aşkın inişlerini çıkışlarını aşktan haberdar olan kimseye sor.
825. Pir-i mugan'ın sarayına gel; çünkü aşkın sırlarını açıklayan oradadır.
826. Gönlüm aşk şekerini yiyince tabiatımdan tatlı şarap gelir/ akar.
827. Ezel kalemi ismimin üstünü çizdi, aşk sarhoşu olmam ondandır.
828. Yüce arşa ayak basınca aşkın öncü kölelerinden oldum.
829. Nereye sürüyorsun atını (nereye kadar anlatacaksın?) Dedi ki:
“Aşk düşüncelerinin sonunun olmadığına şaşırıyorum!”
830. Bitir artık çünkü sen Hızır da olsan aşk sırlarının sonu gelmez (ölümsüz olsan da bitiremezsin).
831. Eğer yerin ve göğün sakini değilsen aşk dolu denizde kaybol.
832. Onun yemlerinden ne kadar yesen de aşkın ambarı tükenmez.
833. Kaf dağının tepesinden kimin haberi var, aşk dağının ankasını kim gördü?
834. Dedim ki: “Can olduğu sürece aşktan söz edilebilir (söz etmek mümkündür).”
835. Ama şimdi onun vasıflarının mektubunu, aşkın seçkin adıyla bitirelim.
836. Allah'ım! Hz. Muhammed'e daima salavat gönder; çünkü o aşk komutanıdır.
837. Bu vasıftan dolayı gönlümüz yandı, ey saki! Kırmızı şarap getir.
838. Güzellikte işe yarayan şarap (getir ki) o meşhurun vasıflarını anlatalım.
839. Gönlüm yakarıшта, kalemim yalvarışta şöyle dedi: “Ey güzellik oyununu nazmeden!
840. Tatlı, güzel sözlerinden söyle, onu eşsiz bir şekilde yazalım.”

841. Mecnun'un çöle yerleşmesi ve Ferhat'ın dağı delmesi onun güzelliğindendir.

HEŞT BİHİŞTNÂME'NİN SEKİZİNCİSİ: HÜSNNÂME

842. Gel ey Nigârî! Hitap edelim, en güzel sözlerle şarap içelim.

843. Ondan keyif alıp sakinleşelim, sevgilinin güzel özelliklerinden bahsedelim.

844. Bir sevgili ki dünya ışığını ondan alır, ondan sonra güneş olur.

845. Dünyadaki her şey ondandır; onun dışında varlık ve yokluk ondandır.

846. Pir-i mugan'ın evine gidelim, özel bir ihlasla armağan götürelim.

847. Kadehini öpelim, sitem edelim, ondan saray için yardım isteyelim.

848. Güzellik vasıflarında hilekâr olalım, yasemin yüzüne cilveli olalım.

849. Amber saçan pergelle oynayalım, nesrin yüzüne mis yağdıralım.

850. Şiirin tabiatından hüner almak güzel vasıflarından daha iyidir.

851. O eşsiz vasıflardan bahseder ama tatlı bir gazel olarak.

852. Tatlı, şirin ahenkli bir sesle hevesli olalım öyle konuşalım.

853. Ey çalgıcı! Güzel sözler söyle, güzel şeker yiyenlerden olalım.

854. Güzel içkiciye gidince çeng sesiyle birlikte dostça söyle.

855. Gönül erbabı halden anlamaz, güzel içmeyen kimse de.

856. Kendini sevda çölüne atar, güzelliğin işi budur ve böyledir.

857. Eğer sevgilim lütfederse güzelliğe yakışır vasıflardan söz edelim.

858. Ezel sabahından beri bir cilveyi başıma mühürledi, güzeli isteyen oldum.

859. Tek olan Allah aşkın gönlünde tecelli etti, o güzelliği isteyenlerin sayısı arttı.

860. Gönül çelenin parlaklığı aşıktandır, güzellik pazarı aşktan dolayı kalabalıktır.
861. Onun o şarapları eşsizdir, bütün dünya güzelliğinin alıcısı oldu. (güzelliğinin peşinden koştu).
862. Aşk mağarasında can veren kimse güzel bir iş yaptı.
863. Ruhum onundur, güzelliğinin arzulu güneşi gönlüme yerleşmiştir.
864. Kavuşmaya neşeyle bakanlar aşkın yollarından ve güzelliğin sırlarından haberdardır.
865. Güzelliğin fedakârı olan kimse (kavuşmaya neşeyle) bakanların meclisine layık olur.
866. Güzelliğin nakkaşı sevgilinin adını gönül çölüne nakşetti.
867. Güzelliğin çivisi aşk derdi çekene vuran can levhasıdır.
868. Tüm coşku ve perişanlık oradadır, güzelliğin bahçesi ne sahradır!
869. Güzelliğin birçok mey içicisi sevda çölünde kendilerinden geçtiler.
870. Güzelliğin çimenliği boş kalmaz, devamlı gönül erbabı çoğalır.
871. Sana söyleyeyim sadece Hallaç değil, birçok kişi güzelliğin darağacına çekildi (idam edildi).
872. Güzellik çiçeklerinin bütün coşku sahipleri sevda bahçesinde çalgıcı oldu.
873. Gönlüm güzellik şekerini yiyen papağan gibi tatlı söz söyler.
874. Güneş kadehi, tabiatımın kasesine güzellik şiirlerinin şaraplarını döker.
875. O, güzellik sazını çalmadıkça benim ruhum eğlencenin sebeplerinden habersizdir.
876. Allah'ın lütfuyla güzelliğin habercisinden müjde gelir diye ümit ediyorum.
877. Gel saki! Karanlıklardan yandım, güzellik dolu bir kadeh ver.
878. Hevesli olalım, aşkın sırlarından ve güzelliğin yollarından zevkli konuşalım.

879. Güzelliğin önderi, hizmetçi olmak için yüce rütbeye adım atar.
880. Sevdayla güzellik sancaktarı olan kimse meşhurdur, adı ufukları aşar.
881. Güzelliğinin esiri olan herkes iki dünyanın zincirinden kurtulur.
882. Güzellik zünnarını bağlayan kimseler gayb âleminin sırlarından haber verir.
883. Güzelliğe kavuşma sevinciyle şarap içici sabah akşam ney çalanlardan olur.
884. Ey gönül! Ondan gelen her şey hoştur, güzelliğin her işi iyidir.
885. Kötülük olumsuzluk sıfatlarındandır, güzelliğin kötü işi ondan olmaz.
886. Ey gönül! Ne olduğunu söyleyeyim öyle ki güzelliğin kerem sahibi Ahmet aşktır.
887. Gel ey şarkıcı! Mutrib ol; çünkü benim canım güzelliğin bestecisi oldu.
888. Kaynayan nağmeyle coşalım, güzellik meydanında coşup kaynayalım.
889. Aşk sırlarının denizine dalalım, güzelliğin dalgalı denizinden konuşalım.
890. Ay ışığı geceden, güneş sabahtan güzelliğin nurunun yansımalarını alır.
891. Yusuf'un yanağındaki güzellik, güzelliğin yanağındaki bir ben gibidir.
892. Sevgililerin yanağındaki güzellik, güzelliğin ambarındaki yarım tanedir (yarım tane gibidir).
893. Güzelliğin çekiciliği tarafından çekilirse niteliği ve niceliği azalmaz.
894. Ey güzelliğin içkicisi! Aşk kayıgını ne sürüyorsun yoksa gaipten (gelen) bir ses mi öyle söyledi?
895. Ey cahil anlatıcı! Güzellik düşüncesinin asılsız sırlarından ne söylüyorsun?

896. Eğer söylediklerin asılsızsa, güzelliğin şahlara yaraşır incisinden sonsuza dek mahrum kalırsın.
897. Sevdanın değerinden kimsenin haberi yok ki güzelliğin değerini anlasın.
898. Öyleyse öğüdümü can kulağıyla dinle, ey güzelliğin inci saçıcısı! Onu (kitabı) bitir.
899. Dedim ki: “Ey gaipten bana seslenen! Beni dinle sana güzelliğin feyzini anlatayım.”
900. Güzel sözden ve güzelliğin tekrarından tekrar tekrar canlanırım.
901. İyi sözden yüz çevirmem; çünkü o güzelliğin ve sevdanın yardımcısıdır.
902. Güzelliğin vasıflarını yazamam, güzellik işinde el güçlüdür.
903. Güzellik tuğrasını katlayayım; ama sevgilinin adıyla ve güzelliğin tomarıyla birlikte.
904. Güzelliğin ışıkları ve yanak güneşiyle daima güzel ve gönül süsleyen ol.
905. Ey gönül niçin üzülelim, Allah’ın lütfuyla Mustafa’nın izinde olalım.
906. Amber gibi kokan huriler ve gılmanlarla sekiz cennet bahçesine yerleşelim.
907. Bu cennet izli sekiz bahçeye Heşt Bihişt adını verdim.
908. Güzellik vasıfları tamdır, Allah’ın lütfuyla ümidim şudur ki
909. Ömrüm güzellikle tamamlansın, Dârüsselâm (cennet) tahtım olsun.
910. Allah’ım! Bize lütfet kıyamete kadar Al-i abâ ile olalım.
911. 1288’den sonra Heşt Bihişt sözü geride kaldı, nâme tamamlandı.
Elhamdülillah tamamlandı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEŞT BİHİŞTNÂME (METİN)

- هشت بهشتنامه سید نگاری ۱۶۹
- در بیان سبب هشت بهشتنامه ۱۷۰
- الاول ز هشت بهشتنامه شاهنامه ۱۷۱
- الثانی ز هشت بهشتنامه ساقی نامه ۱۷۸
- الثالث ز هشت بهشتنامه جامنامه ۱۸۴
- الرابع ز هشت بهشتنامه شرابنامه ۱۸۹
- پنجم از هشت بهشتنامه بهارنامه ۱۹۶
- ششم از هشت بهشتنامه مغنی نامه ۲۰۲
- هفتم از هشت بهشتنامه عشقنامه ۲۰۵
- هشتم از هشت بهشتنامه حسننامه ۲۰۹

هشت بهشتنامه سید نگاری

بسم الله الرحمن الرحيم

[مقارب: فعولن فعولن فعول]

- 1a به نام خداوندِ فتحِ کلام کنیم بر محمد بگوییم سلام
 به ارواحِ اولادِ آلِ عبّاس به ارواحِ اصحابِ صاحبِ صفا
 فرستیم دُورِدی شویم در نیاز نیازانه گوییم کای چاره‌ساز
 به درگاهِ لطفِ تو استاده‌ام بشو دستگیرم که افتاده‌ام
 بیا ساقی می ده ز آن خوشگوار کنیم دم به دم شکرِ پروردگار
 سحر شام از شکر خواریم شکر نمی باشیم اصلاً به کارِ دیگر
 به حمدِ خدا گشت از حق کرم سحر و شام این نظم شد شکرَم
 غریبِ دیارم کسم نیست پس خدا با من است و به من اوست بس
 به لطفِ خداوند هشت بهشت به غلمان و حوران و عنبرسُرشت
 شود آن من کارم آنجا بُود نظرگاهِ دیدارِ مولا بُود
 بیا ساقی زان جامِ عنبرسُرشت بنوشیم بگوییم ز هشت بهشت
 به نامی که اوّل ز هشت بهشت نوشتِ قلم شاهنامه نوشت
 دویم که طلوع کرد از غیب زاد قلم ساقی‌نامه به وی نام داد
 سویم از عدم که به عالم فتاد قلم جام‌نامه به نامش نهاد
 1b چهاریم سر آورد که از عدم شراب‌نامه می داد نامش قلم
 در عالم که پنجم بزد پا قلم بهارنامه سامی کرد علم
 ششیم در جهان که بشد در حرام مُغنی‌نامه به وی گشت نام
 در عالم که هفتم علم زد قلم به وی عشق‌نامه نوشت علم
 به اقلیم هستی که هشتم نهاد قدم حُسن‌نامه به نامش فتاد
 به رتبه شاهان عدالت‌نشان به رتبه ساقی فیض‌نشان
 به رتبه جامی که شد پر شراب به رتبه می که شد فیض‌ناب
 ۵. ۱۰. ۱۵. ۲۰.

به رتبه ذوق بهار دلان
 به رتبه عشق که شد در ازل
 بلا قید قهر و حساب ای خدا
 بیا ساقی می ده دمام ز مل
 به رتبه سوز مغنی آن
 به رتبه حسن که شد بی بدل
 کرم کن به هشت بهشت به ما
 شویم خنده زن شاد باشیم چو گل
 به گفتم که ای دل دری باز کن
 به گفتار اسرار آغاز کن

۲۵

در بیان سبب هشت بهشت نامه

بیا ای نگاری شکرشکن
 ز دست نگارت زنیم یک قدح
 به درگاه پیر مغان سر زنیم
 بگیریم ز آن یک دم عیسوی
 پس از آن بگویم آهنگ زن
 المناک بودیم غرقاب غم
 خیالی بر آمد ز لطف خدا
 به تو از نصایح بگویم بسی
 ولی آدم آنست صبر جمیل
 اگر پندهایم بگیری چو جان
 ز احوال عالم شوی باخبر
 اگر حصه داری شوی بی الم
 شنیدم حکیمان ه گفتار او
 شدم ذوق آور ز پند شرین
 بیا ای خیال نصایح نما
 ز آن قصه های شرین برخورداریم
 بگفت ای آنیسم اگر جلوه ساز
 شود در سرم لطف چون شاهباز

۳۰

۳۵

۴۰

2a

۴۵	درین دشتِ شاهانه کاری کند بگویم ز عشقِ نگارت شرین	چو شهباز طبعم شکاری کند زنم تیشه بر بیستون بیقَرین
	زنم جام از دستِ پیرِ مغان زنم کوسِ شاهی ولی بی‌نظیر	درین شهر باشم شه‌کامران اگر لطفِ مولا شود دستگیر
2b	بگویم ز پندی چو الماسِ به	ز آن در سرت تاجِ عبرت بنه

الاول ز هشت بهشت‌نامه شاهنامه

۵۰	زنیم تاج بر سر به یک بسمله صلات و سلام بر محمد روان	به شکرش بخوانیم صد حمدله کنیم بعد از آن به اولادِ آن
	بگویم تو بشنو ز من یک نفس در آن وقت بودیم در مجلسی	که وقتی که بودیم اندر هوس ز اغیار اصلاً نبودی کسی
	ولی بود مجلس به صحرای باغ به گلزارِ زیبا شهنشاهِ گل	شراب‌های گلگون اندر دماغ نشسته به دستش شراب‌های مل
۵۵	شقایقِ شاهانه در کف ایاغ کند با زبان‌ها سوسن‌های تر	ستاده به پیش شهنشاهِ باغ به وصفِ شهنشاهِ گلِ خوب‌تر
	ستایش کند نرگسِ خوش نگاه عنادل در آن باغ اندر دماغ	ولی مست در وصفِ آن پادشاه که شاهانه شهنامه خواند به داغ
	قُماری به سروان گویند کو کبوتر در آن باغ کوکوزنان	شهنشاه عالم ندیدیم او به مدحِ شهنشاه می بود آن
۶۰	در آن باغ طاوس جلوه کنان طیوران در اوصافِ او جلوه‌ساز	به پای سریرش بشد زرفشان بخوانند در پرده شاهناز
3a	در آن باغ خوش‌تر در آن بزم خوش	حریفان بودند اندر خروش

شهنشاه ساقیِ مست دماغ

به بزمِ حریفان دوار شد

در آن دم که نوبت به من رو گشاد

به یک دم اگر اذن باشد به من

که جامِ اهلِ حق است حق آن او

به هر چه بگوید، بگوید ز حق

بگفت ای شرابخوار سودا بگو

شود که ازین گفت گو ای پسر

پس از اذنِ شاهی ستاده به پا

بگفتم که ای جامِ گلگون شراب

بگفت ای فلانی که افراسیاب

بگویم ز اطوارِ گردونِ دون

ز آدم به خاتمِ دخیِ حالیا

شنید[ی] تو از قصه هابلی

چه می کرد گردون با نوحیان

ز طوفان می گشت عالم خراب

به تقریرِ شیرین می آورد جام

ز شاهانِ اوّل چو خورشیدفر

ز ضحاک تختش بشد تارمار

چو ضحاک می گشت تخت نشین

ستم کرد ظلمش جهان گیر شد

۶۵

۷۰

۷۵

۸۰

به یک کف صراحی^{۶۱۰} به یک کف ایاغ

حریفانِ سرمست قدح خوار شد

بگفتم که ای ساقیِ خوش نهاد

کنم عرض با جامِ جم یک سخن

که از حق تخمیر شد جان او

به هر چه بجوید، بجوید ز حق

ز آن جامِ جم هر چه خواهی بجو

شرابخوانه ما شود خوب تر

چنین عرض کردم به آن پادشا

کجا گشت سهراب و افراسیاب

به خون غرق و سهراب اندر تراب

که او دون تر است بشد سرنگون

به دست بد آید ز آن بی حیا

که می گشت مقتولِ بی قابلی

چه می گشت احوالِ طوفانیان

ز آن طایفه نیست غیر از تراب

3b که این مردمان است ز اولادِ سام

در عالم که می یافت جمشید ظفر

دماغش بشد تلخ ز آن ماردار

سیه بخت با او که می شد قرین

همه عالم ز آن ظلم دلگیر شد

^{۶۱۰} در متن: صراحی + و

می آورد دمار دمار مار	۸۵ به لطف خدا کاوه زان ماردار
فریدون چو خورشید شد با ظفر	به امداد کاوه می آورد فر
چه خوب است اگر بود او پایدار	در آن تخت شاهی بشد برقرار
چو خورشید ^{۶۱۱} و مه ^{۶۱۲} مشتری در نظر	خدا داد با او سه اولاد نر
و ایرج نهاد آن شه بی‌فتور	به نامان ایشان سلم و تور
بشد تخت ایرج به اقلیم گم	ولکن به حیلۀ آن دو لئیم
ز ایشان می خواست آرد دمار	فریدون به دردش بشد داغدار
می آورد طفلی منوچهر نام	پس از مدتی جفت ایرج تمام
هم اقلیم و گنجینه بی‌حدش	به او داد [هم] تاج و تخت جدش
کزیشان می خواه خون پدر	به او داد لشکر بگفت ای پسر
می آورد زیشان خون جگر	۹۵ به لطف خداوند او شیر نر
منوچهر در خاک شد خوابناک	فریدون می رفت در زیر خاک
همه گشت در خاک زیر و زبر	ز اولاد ایشان چه گویم خبر
کلاه شهنشاه بر سر نهاد	ز شاهان کاوس کی کی قباد
به خاک عاقبت گشت چون جبه‌ای	قباد کی اول بزد قبه‌ای
ولی عاقبت کوس می شد به باد	۱۰۰ بزد کوس کاوس ابن قباد
در آتش ز کید زنی داد هی	سیاوش فرزند کاوس کی
بشد زان سبب گشت زن روسیاه	هویدا تر از شمس او بی‌گناه
به توران زمین زان سبب کرد راه	شهنشه به او خوش نکرد نگاه
به دامادی آن را شهنشا ^{۶۱۳} گرفت	به درگاه افراسیاب جا گرفت

4a

^{۶۱۱} در متن: خورشید+ ی

^{۶۱۲} در متن: مه+ و

^{۶۱۳} در متن: شهنشاه

۱۰۵	ولکن به بیهوده افراسیاب پس از شاه کاوس به ایرن زمین شهنشاه کی خسرو نیک بخت ز افراسیاب آن شه نامور خدا کرد آن را به دستش اسیر پس از آن آن شاه خورشیدفر	۱۱۰
۱۱۰	به لهراسیب او تاج و تختش تمام مقام دگر کرد شاه گزین ز بهر عبادت بشد در خفا پس از وقتی لهراسیب تاجدار که گشتاسیب اکنون بشد در جهان ولی پور گشتاسیب شهریار	۱۱۵
۱۲۰	ز دنیای فانی به اولاد خود به پوری که شد در جهان نامدار پس از جد بهمن بشد تاج گیر همایون پس از وی جهان دار شد زنی بود اما بشد دادگر پس از مدتی گشت داراب شاه	۱۲۵
۱۲۵	در آن جلوه گاهی قرارش نشد به شاهی شهنشاه دارا قدم ز کبر دماغی به آن تاجدار پس از شاه دارا ز ایرانیان همه ملک ایران پراکنده شد	
4b	به خوناب او گشت اندر عذاب نبیره او گشت تخت نشین بشد مالک ملک و تاج و تخت ز خونخواهی شد در وغا جلوه گر شهنشاه می گشت دمارگیر چو خورشید عالم بشد نامور بداد آن شهنشاه عالی مقام مقامی که باشد به عزلت نشین به طاعات مولا بشد در بقا به شاهی فرزند داد قرار حکمدار ایران شه کامران به تختش طمع کرد آن نابه کار تلف کرد گویا که اصلاً نبود چو خورشید مشهور اسفندیار ولی گشت در دست ماری اسیر به تدبیر ایران در کار شد به اطوار شاهی همایون نظر بشد تخت شاهی به او جلوه گاه ز دست اجل پایدارش نشد بزد لیک آخر بشد در عدم به دست سکندر بشد تارمار نشد شاه تا اردشیر ژیان به دست طوایف افکنده شد	

در آن دم که شاپور دم در کشید
 شهنشاه می گشت اندر جهان
 بگویم ز اوصافِ بهرامِ گور
 هنرها می آورد اندر عجب
 ۱۵۵. کمندارِ عالم به دستش اسیر
 نگنجد عددهای صیدش به حد
 ولی از پی صید صحرا نورد
 که آخر به صحرای گوری بدید
 بگفت ای فلانی تمامش کنیم
 ۱۶۰. همه حکمداران اندر جهان
 که او شاهِ عدل است و سلطانِ داد
 اگر زین جهان رفت دادش بماند
 سخاوت، هنر، داد^{۶۱۶} یاد آورند
 چو حاتم،^{۶۱۷} چو رستم،^{۶۱۸} چو نوشیروان
 ۱۶۵. ز آن است عالم به یاد آورند
 بگویم به تو یک سخن همچو جان
 ز رنگِ عدالت،^{۶۱۹} ز رنگِ هنر
 به جز رنگِ عشق[ی] که رنگِ شیاق
 شهنشاهی آن دم به هرمز رسید
 نمی ماند آخر ازو یک نشان
 بشد او شهنشه به قوت و زور
 زآنست می گشت او منتخب
 زبون گشت از وی همه تیرگیر
 که بی حد گوران در سیخ زد
 بشد شاه آن دم قضا کار کرد
 ز آن گور آن گور^{۶۱۴} در گور شد
 به نوشیروان اختتامش کنیم
 گدای است در نزدِ نوشروان
 شهنشاهِ داد^{۶۱۵} و عدالت نهاد
 به دادش درین دار یادش بماند
 کسانی که موصوفِ آنها شوند
 ازین وصفهایند اندر جهان
 هنرهایِ ایشان چو گوهر بَرند
 نگهدار آنست اندر جهان
 6a ز رنگِ سخا رنگِ نی خوبتر
 به رنگی است زانست این چار طاق

^{۶۱۴} در متن: گور+ ی

^{۶۱۵} در متن: داد+ است

^{۶۱۶} در متن: سخاوت+ و+ هنر+ و+ داد

^{۶۱۷} در متن: حاتم+ و

^{۶۱۸} در متن: رستم+ و

^{۶۱۹} در متن: عدالت+ و

ز آنست گردون و هر چه درو
 به یک حرف آن را کنیم طیّ طیّ
 ۱۷۰. بگفت ای فلانی و ای دردمند
 بگیر دامن عشق میر آن علم
 که هر جا شود جام جم سلطنت
 چه حاصل ز پرهیز ز نیم جام می
 ۱۷۵. بس احوال عالم چنین است بس
 فلک بی‌امان است آن پر جفا
 به آنست گورش به ناله نی
 بسازیم ز نیم چنگ با ارغنون
 امان در زمان نیست زیرا امان
 به آنست ز آن بی‌امان انتقام
 ۱۸۰. ای آلام‌کش وی دل تابناک
 نه کاوس کی ماند و نه تخت آن
 پس آن به که شاهنشہ کیقبات
 شود همدم ما به سایه آن
 ۱۸۵. جهان‌دار در خاک می شد نهان
 گدا،^{۶۲۰} شاه می شد که اندر فنا
 صفا از صراحی بخواه ای گدا
 درین دار بی‌غم نمی گشت کس
 بگیرد امن جام جم شاد شو
 ز رنگ شیاقست رنگان او
 ز عشق است عالم همه کلّ شی
 ازین قصه‌ها بودی گر حصّه‌مند
 سحر و شام می باش با جام جم
 در آنجاست آنجا شود میمنت
 که جز از خدا در فنا کلّ شی
 زنیم باده ناب اندر هوس
 که نه چشم شد هفت سر اژدها
 به جام زمرد به تریاق می
 شود سرسری هفت سر سرنگون
 نمی باشد اندر سرای زمان
 بگیریم دمادم زنیم جام جام
 به میدان عالم و به عرصه خاک
 نه از رستم سیستان نشان
 6b هنرمند دوران سر مسکرات
 ز آلام عالم شویم در امان
 نهان است در خاک شاه جهان
 به آنست بهتر شدن در صفا
 که گر خواه دولت بخواه از هما
 به جز جام جم شاد آنست بس
 دمادم ز آلام آزاد شو

^{۶۲۰} در متن: گدا+ و

۱۹۰.	نمی ماند شاهان اندر جهان	ز آن به نباشد ز نیم آن آن
	فلک بی امن است ای دل به جام	بگیریم ز آن بی امن انتقام
	وفا نیست در دار دوار شو	به جامی درین کار در کار شو
	به جامی که از آن به روز الست	بگشتند ارواح موجود ^{۶۲۱} مست
	که می دید اندر جهان آدمی	ز فرزندِ آدم به یک همدمی
۱۹۵.	پس آن به که تا باشیم اندر جهان	زنیم بی الم کاسه جم نشان
	اگر جم نمی ماند جامش بماند	ز آن جام خوش نام نامش بماند
	به طاس فلک هر چه هست غم است	غم است هر چه بیرون ز جام جم است
	به آنست پیمانه ای زر کشیم	ز آلام عالم قدم در کشیم
	به وقتی که بودیم اندر الم	نمی بود همدم به جز از غم
۲۰۰.	ز اطراف شش زد صدا در صدا	به گوشم که می نوش باش ای گدا
	که میخوار می باش اندر سرور	سرورانه می باش اندر حضور
	حضوری که اندر قدخوار شد	به درگاه دلدار در کار شد

7a

الثانی ز هشت بهشت نامه ساقی نامه

۲۰۵.	بیا ای نگاری قدخوار شو	سرورانه در فکر دلدار شو
	که بی باده در دل نباشد سرور	سرور ار نباشد نباشد حضور
	حضوری که در دل نشد کارگر	نباشد درین راه کار دگر
	پس آن به که سازیم یک مجلسی	ولکن در آنجا بیاید کسی
	که او اذن دارد ز روحانیان	به شرطی که باشد سخاوت نشان
	چو دریای اعظم شود در سخا	شود جرعه جام اویم نما
	به دستش شود ساغر پر شراب	سحر و شام باشد چو مه و آفتاب

^{۶۲۱} در متن: موجود+ و

۲۱۰. در آن بزمِ رندان شود در سرور
 بنوشیم شرابی ز جامِ نگار
 ببوسیم دامنِ پیرِ مغان
 اگر اذن باشد بیاریم کسی
 در آن بزمِ خواریم دمامِ شراب
 در آن کار باشیم اندر ثبات
 پس از آن بگویم در آن بزمِ خوش
 بیا ساقی می ده ز بهرِ خدا
 ز آن می که از آن باشیم دلیر
 ز آن می که جرأت می آریم همان
 بیا ساقی می ده ز آن آفتاب
 شویم نورافشان به ایوانِ حور^{۶۲۲}
 زنیم کاسه می به طاسِ فلک
 بیا ساقی می ده ز باده ذات
 ز چرکابِ ناسوت باشیم صاف
 ز اوصافِ خود تا شویم بی خبر
 بیا ساقی می ده ز آن بی عبث
 درین راه سودا عبث نی بزن
 عبث باشد آنچه شود در هوا
 بیا ساقی می ده ز آن خوش مزاج
 زنیم پنجه‌ها بر سرِ اهرمن
 ۲۱۵. سرورانه باشند اندر حضور
 شرابی که می باشد او بی خمار
 بخواهیم ازو همّتِ جاودان
 به آن وصف سازیم یک مجلسی
 شرابی که باشد ز سودای ناب
 ثباتی که می باشد اندر نجات
 به ناله مضمّار اندر خروش
 شویم مستِ پیمانه مصطفی
 زنیم پنجه‌ها بر پلنگ و شیر
 زنیم تیغ بر کردنِ دشمنان
 پس از مدتی می شویم ماهتاب
 بده ماهروی به رخسارِ نور
 قدحخوار باشیم به فوجِ ملک
 معرّاً شویم تا ز رنگِ صفات
 به اقلیمِ لاهوت شویم بی خلاف
 به غیرِ حقیقت نیاریم نظر
 که جان است باشد روان بی عبث
 در آهنگِ آتش به جان‌ها فکن
 نمی باشد اصلاً ز بهرِ خدا
 که از هفت اقلیم گیریم خراج
 شود پاک عالم ز شورِ فتن
 ۲۲۰. ۲۲۵. ۲۳۰.

7b

^{۶۲۲} در متن: حور

	بیاییم ز آن می چو خورشیدفر	بیاییم از آن به دشمن ظفر
۲۳۵.	بیا ساقی می ده ز آن روحِ راح	که می خوایم از آن شویم در فلاح
	ز آن باده باشیم اندر حیات	ز هولِ فنا باشیم اندر نجات
	ز آن حال سر در نیاز آوریم	به خاک در بی نیاز آوریم
	بیا ساقی می ده ز آن آبِ سرخ	بنوشیم از آن [می] شویم سرخ رخ
	چنان سرخ باشیم به یاقوتِ آل	دهیم، ^{۶۲۳} رنگ از ما بگیرد خیال
	سراپای زردشت از آتشم	بسوزد که او باشد آتش کشم
	بیا ساقی می ده ز انگورِ زاد	خبر داریم از شوکتِ کی قباد
	زنیم کاسه‌های لبالب ز می	به یاد آریم از ذوقِ کاوسِ کی
۲۴۰.	تهمتن کجا رفت و اسفندیار	پرسیم ز پیمانۀ غمگسار
	بیا ساقی می ده ز راحِ لذیذ	که می آید از آن فلاحِ لذیذ
	بنوشیم بگوییم ز گفتارِ شور	شویم مست و شوریده تا وقتِ صور
	درین حال گویم ز گفتارِ عشق	شویم درد و عالمِ شکرخوارِ عشق
	بیا ساقی می ده ز آن خوشگوار	ز علمِ لدنی بیاریم خبر
۲۴۵.	خضر گشت غرقاب بحرِ کرم	ز علمِ لدنی بگشت علم
	سکندر جهانگیر گشت به فر	نمی یافت آبی به زور و [به] زر
	بیا ساقی می ده به آوازِ ساز	شود ساز خاطر شود ساز باز
	که سوزانه آهنگ و بربط زنیم	همان کوهِ غم را ز جا بر گنم
	پرسیم از جامِ کیخسروان	کجا گشت شاهان لشکرشان
۲۵۰.	بیا ساقی می ده بگیریم هوس	بگیریم دامنِ صاحبِ نفَس

8a

8b

^{۶۲۳} در متن: دهیم + و

ز انفاسِ خضر و عیسیِ دمی
 ز آن دم دمام شویم در نجات
 بیا ساقی می ده می آیم به جوش
 به جبریل گویم سخن‌های عشق
 ۲۵۵. زنیم جام در جام ساز آوریم
 بیا ساقی می ده ز آن آبِ خاص
 چو قنبر در اخلاص باشم علم
 علمدار میخوار باشیم مدام
 بیا ساقی می ده ز آن بی‌غرض
 ۲۶۰. نه جوهر عرض ماند اندر سرم
 می آید ز اطرافِ ششِ مرحبا
 بیا ساقی می ده ز آن پر نشاط
 نشاط آوریم زان بگیریم قدح
 ز آن باده یک دم می آریم سرور
 ۲۶۵. بیا ساقی می ده شویم با حظوظ
 زنیم می گلگون شویم در مذاق
 بگویم سخن‌ها به گلبانگِ چنگ
 بیا ساقی می ده به اهلِ سماع
 به باده سودا نباشد خمار
 ۲۷۰. که آن باده لطف است از ذاتِ حق
 بیا ساقی می ده ز آن شب‌چراغ

بگیریم،^{۶۲۴} نگیریم ز قابض غمی
 نجاتم شود باقی اندر حیات
 زنیم دست بر کاخ‌های فروش
 عطارد بگیرد ز من تازه مشق
 زنیم زهره را باز باز آوریم
 که می باشیم از آن اخلاص خاص
 به راهِ محبت شویم بی‌الم
 در آن راه سودا شویم در دوام
 شویم ذاتِ ساده ز رنگِ عرض
 نه زیر و زبر و سر بماند و قدم
 بیا ای فداکارِ من با صفا
 که می باشد از آن روان پر نشاط
 ز سر تا قدم باشیم اندر قدح
 زنیم دستِ ذلت به لطفِ غفور
 درین راه سودا رویم در حظوظ
 9a بگویم ز اسرار با اشتیاق
 زنیم کاسه مل شویم لاله‌رنگ
 ز آن شربتی که ندارد صداع
 ندارد خماری ز آن می بیار
 به میخوار آید طبق در طبق
 که می گشتم از حسرتش داغ داغ

^{۶۲۴} در متن: بگیریم + و

ز آن داغ می شد دلم تیره‌تر
 بی‌فشان به بزمم دمامد مدام
 بیا ساقی می ده ز آن آب صاف
 که شهباز عشقیم می آیم به جنگ
 که منظور عشقم به دستم علم
 بیا ساقی می ده ز آن آب حق
 ز علمی که فیضی است آید به دل
 لدنی است از عند مولا شود
 ز احسان حق است از لطف خاص
 بیا ساقی می ده به آواز چنگ
 نه ناموس و ننگ بماند نه دین
 چو مجنون رسوا نهیم نام خوب
 بیا ساقی می ده ز آب ازل
 حبیانه گویم ز شعر شیرین
 سحر و شام انشا کنیم بی‌بدل
 بیا ساقی می ده ز آن آب کام
 ز آن آب می ده شویم کامران
 چو ماهی در آنجا سیاحت کنیم
 بیا ساقی می ده ز آن لاله‌گون
 ز فرهاد یاد آوریم داد داد
 بگویم ز آن قصه غصه‌دار
 بیا ساقی می ده از آن مشک‌بو
 ز آن مشک‌بو بو دمد از دم

۲۷۵

۲۸۰

۲۸۵

۲۹۰

بی‌فشان ز آن نور خورشیدفر
 مدامی که با او نباشد ظلام
 زنیم چنگ بر دامن کوه قاف
 که عنقای قافی می آریم به چنگ
 به هر جا که باشیم ندارم الم
 ز علم حقیقت بگیریم سبق
 ز الطاف مولا نماید بدل
 که بی‌درس و بی‌بحث پیدا شود
 تجلی خاص است از خاص خاص
 بر آریم از بیخ ناموس و ننگ
 شوم خاص و خالص چو مهر مبین
 چو فرهاد شیدا شویم کوه‌کوب
 که گویم غزالانه رنگین غزل
 در اوصاف دلدار تنها نشین
 نمی‌گوییم الا به وصف گوزل
 که می‌باشد از آن سیراب کام
 چو ماهی که شد غرق در آب جان
 شویم پاک از قید راحت کنیم
 زنیم تیشه‌ها بر سر بیستون
 زنیم بر در عشق شیرین نهاد
 زنیم داغ بر کنبه بی‌قرار
 که می‌جوشد از آن انوار هو
 ز آن نور هو هو زنم دم به دم

9b

۲۹۵.	هویدا شود از دمم بوی هو بیا ساقی می ده ز بهر اله درونم چو خورشید انور شود کنیم سیر شام و سحر بی الم بیا ساقی می ده به آواز نی صدا در صدا با طرب نی زنیم	۳۰۰.
10a	نوا در نواساز با می زنیم زنیم در زمین افکنیم زلزله که آتش کشم آتش بی شمار ن شاید بهانه چرا، ^{۶۲۶} چون منه مقامی است در تنگ می ده مدام ز احوال ماضی بیرسم ز آن ز پیکان او گشت زار و نزار چه می شد به شاهان سامانیان زنم بر سرش موج طوفان نوح ز آن حال بر داغ مرهم زنیم شویم مست می گویم از کاف و نون زنیم جام با جام گویم گوزل به آواز خوش تر شویم در سرود بر آریم آیین جمشید و جم نمی باشم از غصّه اندر هلاک	۳۰۵. به هوی های اندر فلک ولوله بده ساقی زان باده بی خمار نباید تعلل دمدام بده که چون و چراها نگنجد مقام بده ساقی پیمانه جم نشان که رستم چه می کرد اسفندیار کجا رفت شاهان ساسانیان بده ساقی آلام دارم صبح ز احوال افریدان دم زنیم بده ساقی جامی زنیم ارغنون نه از کاف و نون آنچه می شد ازل بده ساقی جامی به آواز عود سرودی کنیم خوب تر بی الم بده ساقی آبی که ز آید ز تاک

^{۶۲۵} در متن: چهره+ و

^{۶۲۶} در متن: چرا+ و

10b	طربناک و خرّم زنیم جامِ جم شود از هجومش الم در رجوم بباشیم چو خورشید اندر سماک درین کار علّت نیاید^{۶۲۷} درنگ ز آنست جانم قدح خوار شد بنوشیم دمامد شتاب آوریم چو ضحاکِ ماری شود تارمار که ادراک می باشد اندر فرار چو فرهاد و مجنون رسوا شویم رود سرد و گرم هوا از بدن نه از آب و آتش الم می برم خرابِ جهان است آخر ز آب خرابی می آید ز آن جامِ من بده یعنی جامی به گلگون شراب جبینم چو مهتاب تابان شود بگویم دمامد ز اوصافِ جام	۳۱۵. که می باشم از قیدِ غم بی‌الم بده ساقی جام‌ها که شد کالنجوم ز آلامِ دنیایِ دون تا که پاک بده ساقی بی‌چون ز آن خون‌رنگ که آلام اکنون جگرخوار شد بده ساقی زان می که تاب آوریم چو کاوه ز دشمن بر آریم دمار بده ساقی زان می نداریم عار بی ادراک در کوه و صحرا شویم بده ساقی زان آب و آتش به من نه از سرد و گرم جهان بر خورم بده ساقی زان آب اندر خراب ز آن آب می ریز در جامِ من بده ساقی مهتاب با آفتاب چه خورشید رویم زرافشان شود بنوشم ز آن مست باشم تمام ۳۲۰. ۳۲۵. ۳۳۰.
-----	---	---

الثالث ز هشت بهشت‌نامهٔ جامنامه

11a	زنیم پرده‌ای با می خوشگوار به درگاهِ مهرش زنیم بی‌شمار بر افلاک فریاد می افکنیم	بیا ای نگاری به طورِ دگر بگیریم ساغر ز دست نگار به بزمِ سروشان آتش زنیم
-----	--	--

^{۶۲۷} در متن: نیاید+ و

هواداریم از می بگوئیم هو
 بیاری پیرِ مغان در کشیم .۳۳۵
 به آوازِ نی می زنیم خوش‌ترین
 کای ساقی سرشار جامی بیار
 می آور به جامی که جان آورد
 خدا جام‌ساز و جهان‌ساز شد
 چه جام است آن جام گویم عیان .۳۴۰
 ز آن جام می گشت بزم طرب
 ز آن جام شد عالم اندر صدا
 من آنم که اکنون بخورم ز آن
 شود همدمم دم به دم ای خدا
 بیا ساقی می ده شرابی زنیم .۳۴۵
 به وصفش بگویم چنگ آوریم
 که انکارِ وی می شود از عناد
 اگر لطفِ مولا شود دستگیر
 به لطفِ الهی به دست آورم
 شرابی ز آن جام که می خورد .۳۵۰
 چه جام است آن جام گویم ز آن
 چه گویم^{۶۲۸} نویسم چه از وصفِ وی
 خدا سایهٔ جام اندر سرم
 به آن جام پر می به من بخش کن

که با هوی و های کنیم جست‌جو
 سحر و شام صهبا که در آتسیم
 بگوئیم در آن بزم شیرین‌ترین
 به جامی که باشد بهرِ نگار
 به میخوار تاب و توان آورد
 ز آن جام ساقی سر افراز شد
 که جامی است زان است انسن و جان
 طرب‌ساز از آن بشد منتخب
 ز آن جوّ می شد هوا در هوا
 ز لطفِ خداوند بادهٔ آن
 مگردان از آن یک دم جدا
 بگوئیم از جام ربابی زنیم
 زنیم منکرِ وی به تنگ آوریم
 ویا اینکه می باشد او جهل‌زاد
 به دستم می آید به آن جام پیر
 سحر و شام از وی شرابی خورم 11b
 سر کیفِ وی بر فلک می رسد
 دل است که در وی شود آن جان
 ز آن چینم اسرار شیاً فشی
 بخواهم که باشد مدام از کرم
 خدا بندگی‌ام به او نقش کن

^{۶۲۸} در متن: گویم+ و

۳۵۵.	به آن جام سرشار کن از شراب	کرم کن که از وی کبابم کباب
	بیا ساقی ای ساقی جامی بیار	به جامی که پر باشد از مهر یار
	ز آن جام طبعم فشاند گهر	شوم ناظم وصف خیرالبشر
	بگویم که ای سرور انبیا	و ای شاهد و شاه آل عبا
	به تو تاج لؤلؤ شد از خدا	به تو خاص الطاف بی متها
۳۶۰.	به شکرانه وی به ما کن کرم	غباری ز پایت بنه در سرم
	به آن خاک پا می زنم بر فلک	به آن افتخارم شود بر ملک
	مددگر کند جام جم در سرم	زند تختگاهش ز لطف و کرم
	شوم همچو تیمور اقلیم گشا	ز امداد وی باشم اندر صفا
	ز جامی بگویم که در دست نیست	شرابش به معنی است در دست نیست
۳۶۵.	اگر چه نمی آید اندر نظر	ولکن ز آنست نور البصر
	خدایا مکن یک نفس فارغم	ز آن تا نباشم به باده غم
	عزیز الوجود است ^{۶۲۹} شرابش چنین	عزیز است قدرش بداند قرین
	که مقدار وی داند اهل صفا	که از وی نباشد به یک دم جدا
	جدایی نخواهم ز وی کن کرم	که هر لحظ می باشد اندر سرم
۳۷۰.	بیا ای مغنی بزن ارغنون	که از جام گویم فنون در فنون
	فنونی ز اوصاف وی کافی نیست	به درد شرابخوار وی شافی نیست
	خدایا شرابخوار وی در امان	نگهدار هر لحظه و هر زمان
	شرابخوار وی باشیم اندر هوس	زنیم نای مستیش هر نفس
	خدایا کرم کن به آن جام جام	زنیم کوس کیفیش در دوام
۳۷۵.	کنون اهل تقوی بشد در نماز	بده ساقی جامی شویم در نیاز

12a

^{۶۲۹} در متن: است + و

بگویم که ای طالبانِ بهشت
 طلبکارِ فرش[ی] نیم فی المثل
 بیا ای شرابخوارِ جامِ جنان
 شویم مستِ آتش الی یومِ صور
 بده جامِ ای جامبازِ جنان
 بنوشیم سرمستِ بادهِ جام
 به ما راه به نما به او می رویم
 که باشد در آن راه باشیم به کام
 بگویم که ای قادرِ ذو الجلال
 بیا ای شرابخوارِ بهرِ صبور
 در عالم فشانیم از آن جامِ جام
 به حمدِ خداوند ذی العزّ و ناز
 به جامِ دلم جلوه‌سازی شود
 در آن حال گویم که ای جلوه‌ساز
 ولکن نیازم شود در قبول
 به هر دم که می گویم از جامِ دل
 کشیدم ز آنست این حالت
 به این دولتم گشت از جامِ دل
 ز آن جام هر لحظه نوشم شراب
 من از داغِ سودا شدم بی‌فتور
 میم و آتشم دم به دم بی‌حساب
 کتابی که علمِ معارف شود
 بیا ای طلبکارِ وی گوش‌دار

.۳۸۰

.۳۸۵

.۳۹۰

.۳۹۵

نباشیم ما طالبِ هشت خشت
 که فراش جویم ولی بی‌بدل
 شرابش بنوشیم ما آن آن
 بنوشیم بگویم فَنِعْمَ الْفُغُور
 بگو ای غزلخوانِ روحانیان
 بگویم که ای هادی خوب‌نام
 در آن راه صبح و مسا می شویم
 بشکرانه‌ی وی زنیم جامِ جام
 به ما بخش می کن ز جامِ جمال
 بنوشیم از جامِ شادی و سرور
 فرح در فرح تا به یومِ قیام
 نباشیم سحر و شام بی‌جامساز
 شرابش روانم به بازی شود
 تو در ناز می باش من در نیاز
 قبولی که اصلاً نباشد اُفول
 شدم مست گویا که بادهِ مل
 ولکن ز جام است این دولتم
 که این کیف ناید ز بادهِ مل
 که داغ است جانم کبابم کباب
 من آنم که در نار دارم سرور
 شود در معارف که گویم کتاب
 که هرکس که می خواند عارف شود
 که می گویم از لطفِ پروردگار

12b

	بنوشم دمام شوم در مرام	که تا هست جانم که تا هست جام	
13a	ز گلزار طبعم طبق در طبق	پس ای اهل سودا پس ای اهل حق	۴۰۰
	در عالم بشو چون علم سرفراز	بگیر دسته دسته به سر تاج ساز	
	که اوصاف جامم شود در تمام	الهی کرم کن به هر صبح و شام	
	به این دو شوم هم نفس دم به دم	انیسم شود نار شود جام جم	
	زنم گاه جامی شوم مست می	کنم رقص گاهی به آواز نی	
	شود کار و کردار وی میمنت	الهی به جامم بده سلطنت	۴۰۵
	ببازیم به گلبنگ آهنگ و چنگ	به لطفت زنیم جام با شوخ و شنگ	
	سحر و شام بی حد و بی حساب	بنوشیم ز وی می شویم پر شراب	
	به صحن گلستان در ایام گل	الهی شود همدمم جام دل	
	بگویم که ای خالق آفتاب	در آن وقت دلگش شویم در خطاب	
	شرابی که باشد ز سودای تاب	ز جامم می آید دمام شراب	۴۱۰
	شود سایه اش در سرم چون هما	الهی به آن جام دولت نما	
	همای مرادم به دادم زند	اگر سایه ای بر سرم افکند	
	به آن جام می ده به فرمان من	ای آن کس که وصف تو قرآن من	
	به جز مهر ذاتی ندارد شراب	که می شد مضافتر از آفتاب	
	شرابی کرم کن به این مبتلا	الهی ز جام دل مصطفی	۴۱۵
	حیاتی که از وی گریزد ممات	شرابی که از وی بیاید حیات	
13b	ز جامی که می باشیم از وی تمام	بنوشیم شرابی بگویم ز جام	
	شود ازدیادش بلا می و نی	تمامی که نقصان نباشد به وی	
	ز وی جامنامه شود در تمام	الهی کرم کن بما جام جام	
	در اوصاف وصفش شوم بی نظیر	اگر لطف مولا شود دستگیر	۴۲۰
	شود بی نهاییه مجلد کتاب	کنم نظم اوصاف وی بی حساب	

کتابی که خواننده وی همین
الهی به آن جام پر از مدام
سحر و شام از وی زنم باده‌ها
ز آن باده‌ها می زنم جام جام ۴۲۵
مقامی که از وی نباشد نزول
اگر جلوهای می زند جام پر
در آن لحظه گویند ای لم یزل
نباشیم از وی جدا ای خدا
ازین بحث اگر گویم ای اهل حال ۴۳۰
ولکن که وصفش نیاید به سر
پس آن به که این نامه را طی کنیم

بگویند که علم لدنی است این
بباشد اگر در سرم صبح و شام
بباشم ز آلام عالم رها
ازین کار دارم علو مقام
عروجی شود دم به دم بی‌افول
شود نیک‌بختان به دستش اسیر
که زین جام شد خوب‌تر بی‌بدل
جدایی نبینیم ز وی هست تا
ندارد نهایت^{۶۳۰} ندارد ملال
که وصفش برون است ز حد بشر
ز بهر شرابنامه نای زنیم

الرابع ز هشت بهشت‌نامه شرابنامه

اصولی بزن باده خوشگوار
شرابخانه را با شراب ساز کن
به بزم دل‌آرا به گلبنگ چنگ ۴۳۵
که رندان سودا به صد آفرین
در آن بزم می گو نگارا نگار
به این نظم گو دست می زن به ساز
بگیر دامن جام پیر مغان
به گلبنگ آهنگ به هوی های هو ۴۴۰

14a به نوع دیگر ای نگاری بیار
پس از آن به میخوار آواز کن
بیار از شرابی که شد لاله‌رنگ
بگویند بر تو فَنِعَمَ الْقَرین
که از فیض دستت^{۶۳۱} شدم باده‌خوار
به شوقِ نگارت بشو جام‌باز
به میخوار می ده دمدام ز آن
در آن بزم شیرین شیرین بگو

^{۶۳۰} در متن: نهایت + و

^{۶۳۱} در متن: تست

بیا ای شرابدار شرابی بیار
 شرابی کرم کن تو ای پره‌نر
 بگویم که ای باعث انس و جان
 به این خاکساران طلبکار تست
 نخواهند از تو به جز بوی تو
 نقابت بر انداز تا نور یاب
 الهی کرم کن شراب طهور
 شرابی است می آید از روی یار
 بیا ای شرابدار شرابی بیار
 شرابی که باشد به زرین قدح
 الهی کرم کن دمام شراب
 حلال است شرابی که شد معنوی
 بیاور شرابی تو ای خوش‌نظر
 به میدان من تا نیاید کسی
 الهی کرم کن شراب صفات
 ظهور است آن می ز آن اهل حال
 بیا ای شرابدار و ای کامکار
 ز آن باده مهر حالی کنیم
 پیروازیم از شوق آن گل‌عذار
 به بالم بده قوتی که مدام
 الهی کرم کن شرابی ز ذات
 حیاتی است آنکه چه گویم ز آن
 بیاور ای شرابدار شرابی که پر

.۴۴۵

.۴۵۰

.۴۵۵

.۴۶۰

شرابی که باشد ز رخسار یار
 بگیریم دامان خیرالبشر
 وی اسباب افلاک و افلاکیان
 به میدان سودا فداکار تست
 ز بویی که می آید از روی تو
 شویم، نور یابد مه از آفتاب
 بنوشیم بباشیم غرقاب نور
 که نوشند ارباب هو بی‌شمار
 شرابی که می باشد از بهر یار
 به بزم دل آرا می آرد فرح
 شرابی که باشد ز رخسار تاب
 ازین می کرم کن به ما یا غنی
 زنیم در نظر تا بگیریم هنر
 هلاکم شود بدگمانان بسی
 شرابی که می آید از وصف ذات
 بنوشند شیرین شرین لا ابال
 شرابی که می باشد او مهریار
 چو مرغ سحر شاهبالی کنیم
 بگویم دمام کای کردگار
 زنیم بال در عشق آن لاله‌فام
 بنوشیم دمام شویم در حیات
 به تقریر و تحریر ندارد بیان
 بگیریم از وی شویم جلوه‌گر

14b

	به قافان سودا شویم جلوه‌ساز	۴۶۵
	در این سیر باشد که کاری کنیم	
15a	بنوشیم دمام شرابی که بال	
	به این بال همت بلا حرف لاف	
	اگر یار مولا شود کار ما	
	الهی کرم کن شرابی مدام	
	شرابی است می آید از ذات یار	۴۷۰
	بیا ای شرابدار فرحساز شو	
	بیاور شرابی فرح آورد	
	بگیریم دامن سودای می	
	الهی کرم کن شرابی که تن	
	شرابی است می آید از زلف یار	۴۷۵
	بیا ای شرابدار شیرین سخن	
	به تقریر می آر گفتار حق	
	بیویم ز آن گل دمام ز مل	
	الهی کرم کن شرابی چو نوش	
	شرابی است می آید از لعل یار	۴۸۰
	بیار ای شرابدار شرابی کهن	
	شراب کهن تازه جان آورد	
	بنوشیم پیای بگویم شرین	
15b	به کوه و بیابان شویم سیر باز	
	به صحرای سودا شکاری کنیم	
	کنیم حاصل از وی شویم لا ابال	
	شویم طالب شاه سیمرخ قاف	
	درین کار سودا نباشد هبا	
	شرابی که نه فام دارد، ^{۶۳۲} نه جام	
	ز آنست می شد شراب نامدار	
	ز بهر الهی قدح باز شو	
	می آید سروری الم می رود	
	می آییم به بازی زنیم چنگ و نی	
	ز آن بوی دارد چو مشک ختن	
	شود شاربای وی عنبرنثار	
	به گفتار شیرین شکرشکن	
	می آور ز آن گل طبق در طبق	
	بنوشیم، ^{۶۳۳} بیاشیم رنگین چو گل	
	بنوشیم از وی می آییم به جوش	
	ز آن ذوق دارد دل باده‌خوار	
	به میخوار تازه بده نای زن	
	کهن سال را در جوان آورد	
	ز اطوار فرهاد کوه‌نشین	

^{۶۳۲} در متن: دارد + و

^{۶۳۳} در متن: بنوشیم + و

ز سودای شیرین بشد بی قرار
 الهی کرم کن شرابِ قوی ۴۸۵
 شرابی است می باشد او بی سبو
 بیار ای شرابدار شرابی چو خون
 بشد عاری از جامه،^{۶۳۴} از پیرهن
 الهی کرم کن که باشد مدام
 به افکارِ تو جام در سر کشم ۴۹۰
 بیار ای شرابدار ز باده ناب
 ز آن شاهِ ظالم فلک انتقام
 الهی کرم کن شرابی جنون
 شرابی است می آید از چشمِ یار
 بیار ای شرابدار بی جامِ جم ۴۹۵
 بگویم که ایشان بشد یک زبان
 فریدون می خورد زهرابِ غم
 بلا گشت زیرا ز آن ظالمان
 الهی کرم کن شرابی که زو
 شرابی است می آید از تارِ یار ۵۰۰
 بیاور شرابی که چون شیرِ نر
 هنرمندِ مشهور باشیم به نام
 الهی کرم کن شرابِ طهور
 شرابی است خوش تر که بی خُم شود

چو وحشی شود وحشی در گوهسار
 که می آید از وی دمِ عیسوی
 که وی حاصل است ز اذکارِ هو
 بنوشیم بگویم ز قیسی جُنون
 عجب نی شهیدان ندارد کفن
 شرابِ شیقت زنیم جام جام
 که می باشد از آن تلف آتشم
 بنوشیم بگویم ز افراسیاب
 ز بهرِ سیاوش می کرد تام
 بنوشیم از وی شویم در فنون
 شود شاربش قیس و فرهادوار
 شرابی بنوشم ز تور و سلم
 به ایرج ستم کرد آن ظالمان
 منوچهر اما به تور و سلم
 می آورد دمار دمار جان
 بدارند عنبر و شَمّامه بو
 ز آنست شارب شود مشکبار 16a
 بنوشیم از وی می آریم هنر
 پس از ما نگویند از زال و سام
 بنوشیم از وی شویم در سرور
 نباشد در آنجا الم گم شود

^{۶۳۴} در متن: جامه + و

۵۰۵. بیا ای شرابدار جانم فدا
 بیاور شرابی که نام آورد
 الهی کرم کن شرابی که شد
 شرابی است اصلاً ندارد خمار
 بیا ای شرابدار شرابی کهن
 بگویم دمامم ز اسرار وی
 که علم صدف هست حقیقت گهر
 هر آن کس که میخوار باشد اگر
 الهی کرم کن شرابی ز وی
 شرابی است میخوار دارد سرور
 ۵۱۰. بیا ای شرابدار اندر هوس
 که رنگین رنگین رنگ آورد
 الهی کرم کن شرابی چو خور
 شرابی است می آید از روی یار
 بیا ای شرابدار شیرین مقال
 نیاید ملال از شرابی که او
 ۵۲۰. الهی کرم کن شرابی که خاص
 شرابی است چون ذات بی رنگ بود
 بیا ای شرابدار شرابی که زان
 شرابی که اخلاص پیدا شود
 بنوشیم از آن کنیم کارها
 که گر کار خدمت شود بی غرض
 ۵۲۵. الهی کرم کن شرابی که جان
 به جان عزیزت ز بهر خدا
 ز خصمان ما انتقام آورد
 به باده انگور او ضد به ضد
 ز وی هر که نوشد شود هوشیار
 بگویم ز علم لدنی سخن
 ولکن به آواز آهنگ و نی
 ز آن نکته میخوار دارد خبر
 ز اسرار بسیار دارد خبر
 بنوشیم سحر و شام شیاً فشی
 ز بهرش می آیند از راه دور
 زنیم از شرابهای رنگین نفس
 به نظاره خود چو خور پرورد
 ۱۶b که بخشد دل تار ما نور نور
 ز آنست شارب ندارد قرار
 شرابی که از وی نیاید ملال
 بباشد دمامم ز افکار هو
 چو ذات است چون ذات دارد خواص
 ولی مثل وی در کمالش نبود
 شود کار بی حد نیاید زیان
 خلوص از وجودش هویدا شود
 چنان کار که گفت اهل صفا
 می آید ز مولا عوض در عوض
 ز آن آن دارد و لـــــــی آن آن

شرابی است که آید ز جلوۀ یار	ز جلوۀ ای باشد که اندر قرار
بیار ای شرابدار کاسۀ زر	به بادۀ رنگین چو خورشیدفر
می آریم دمام ز وی تاب تاب	که مهتاب می آرد از آفتاب
الهی کرم کن شرابی که دل	ز آن رنگ دارد رنگین چو گل
شرابی است مانند وی در جهان	نبینند کز چشم باشد نهان
بیا ای شرابدار تا مشورت	کنیم از پی غم چه گوید خُمت
مددگر کند آن خُم پر شراب	چه غم دارم عالم شود گر خراب
الهی کرم کن شرابی که ما	بنوشیم از وی شویم در فنا
شرابی است از جلوۀ ای که کند	دل آرا جبل را ز جا بر کند
بیا ای شرابدار دری باز کن	ز اسرار شیرین آغاز کن
بگفتار می آر شیرین کلام	ز غیر حقیقت مگو والسلام
الهی کرم کن شرابی که فر	شرابخوار گیرد ز وی با ظفر
شرابی است در دل بگیرد قرار	شود قوتِ شاربش پایدار
بیا ای شرابدار در بین ما	بباید کسی تا شود رهنما
به درگاهِ سیمرغ باید کسی	که بودست سالک در آن ره بسی
ز دامن راهی بگیریم پس	به اخلاصِ خاصش می آریم نفس
به جز هُد هُد عشق نیست نبود	در آن راه رهبر همین اوست بود
الهی کرم کن شرابی هنر	بگیریم از آن شویم در نظر
که هر کس که بیند بگوید که این	شرابخوار مهر است مهرِ مبین
بیا ای شرابدار شیرین مقال	شرین تر بگو از شرابِ حلال
بگو از مقاماتِ اربابِ گل	بگو از کراماتِ اصحابِ مُل
ز اسرارِ گل می شویم مستبو	ز حالاتِ مل مست گویم به هو
الهی کرم کن شرابِ شیاق	که در اشتیاق شویم در مذاق

17a

- مذاقی که با وی زنیم چنگ و صور
بیا ای شرابدار گویم ز گل
ز آن گل که می شد به باغِ ازل
ز گل رنگ داریم چون رنگِ نور
۵۵۵. الهی کرم کن شرابِ کهن
به زهرهٔ عشاق نازی کنیم
بیا ای شرابدار شرابی بیار
بنوشیم از وی شویم عشقباز
الهی کرم کن شرابِ ازل
بنوشیم از آن شویم در دوام
۵۶۰. بیا ای شرابدارِ فرخنده حال
مقالی که باشد ز آن رو نقش
الهی کرم کن شرابِ الست
ز تو ناز و نازش،^{۶۳۵} نیازش ز من
۵۶۵. بیار ای شرابدار ای اهلِ کرم
ز تسبیح و خرقه ملولم ملول
الهی کرم کن شرابی قدیم
دمادم کرم کن که هرگز الم
بیا ای شرابدار البرز کن
۵۷۰. چو شمس هویداست اندر سما
ضیا کم نباشد ز مهرِ جلی
- 17b دمادم بباشیم اندر سرور
به بادهٔ مل زان شود رنگِ دل
ز آن مل که شد در ایاغِ ازل
ز مل مست باشیم اندر سرور
بنوشیم از وی شویم کوهکن
به دامنِ مه‌رت نیازی کنیم
شرابی که می باشد از حسنِ یار
ببازیم چون قیس بی‌نای و ساز
که هر چه بشد در ازل لم‌یزل
بگیریم دامنِ عشقت مدام
ز بهرِ شرابخانه گویم مقال
شود پیشرو در جهان بیدقش
دمادم بنوشیم بگویم ز مست
بباشد نیازانه باشد سخن
شرابی که از آن شویم بی‌الم
به یک جرعه‌ای هر دو را کن قبول
شویم در ثنایت بباشم مقیم
18a نگیریم به شکرت شویم دم به دم
شرین‌تر بگویم به تو یک سخن
هویداست عریان ز چون و چرا
هنر کم نباشد ز آلِ علی

^{۶۳۵} در متن: نازش + و

الهی شیقت که می زد قدم	به جانم ز آنست گشتم علم
چو شمس هویدا شدم در جهان	هویداست خورشید نباشد نهان
به حق شرابدار به حق شراب	الهی کرم کن دمام ثواب
شرابدار لطفش شود در دوام	شرابش شود در دماغم مدام
بیا ای شرابدار گویم اگر	ز وصف شرابت نیاید به سر
اگر عمر خضرم شود در دوام	ز وصفش بگویم شود ناتمام
پس آن به که ختمش کنیم بی‌الم	می آریم بهارنامه را در قلم
بیار ای شرابدار گلگون عذار	بگویم ز گلزار و ذوق بهار
در آن وقت می باشیم اندر مذاق	شرابخوار باشم در اشتیاق

۵۷۵

۵۸۰

پنجم از هشت بهشت‌نامه بهارنامه

به طور دگر ای نگاری سرور	بسازیم زیرا که مولا غفور
ز گلزار و فصل بهار آوریم	مذاقی در آنجا شکر می خوریم
به گلزار وحدت شویم ناله‌زن	زنیم باده مل به رنگین سخن
ز دست نگارت زنیم ارغوان	شرابی شویم تازه رنگین جوان
ز پیر مغان ساغر پر شراب	بنوشیم بگویم ز گل بی حساب
شهنشاه خورشید فیروزبخت	به برج حمل را که زد پایتخت
همان شاه ایام نوروز نام	مبارک قدم روز فیروز نام
ز پای سریش می آورد سر	شهنشاه ایام شد با ظفر
همان شاه نوروز فرخ نهاد	به آرایش فرش فرمان که داد
چمنگاه عالم زمرد لباس	هماندم بشد گشت جنت اساس
بیا ای شرابدار چمنزار شد	فرحبخش ایام خوشکار شد
شرابی زنیم خوب کاری کنیم	به صحرا رویم جامخواری کنیم

۵۸۵

۵۹۰

18b

شهنشاهِ کوکب ز دریای حوت	به دشتِ حَمَلِ کرد عزمِ ثبوت
ز بریانِ ماهی بشد کامران	مرادش کبابِ حملِ گشت ز آن
ز سر منزلِ حوت رحلتِ گزین	حملِ خانه می گشت شاهنشین
بیا ای شرابدار ای سوزمند	سرای حملِ گشت سلطان پسند
چمنزار از خواب بیدار شد	حمل در چمنزار در کار شد
بیا ای شرابدار شرابی بیار	ز بریانِ برّه ^{۶۳۶} او خوشگوار
ایاغی زنیم وقتِ نوروز شد	زمستان بشد وقتِ فیروز شد
حسودان برجِ حمل گشته‌اند	بروجِ دگر زان که می بسته‌اند
شکوفه صفی و لاله در کفِ ایاغ	ستاده شهنشاهِ گل در دماغ
بیا ساقی می ده دماغی کنیم	به رغمِ زمستانِ ایاغی زنیم
شهنشاهِ گل گشت اندر دماغ	عنادل به عشقش که می زد ایاغ
پس آن به ایاغی به داغِ نگار	زنیم وقتِ نوروز در لاله‌زار
حمل شه‌نشینی جهان‌تاب شد	فصولِ دگر خوار در خواب شد
شهنشاهِ گل گشت بیدار خواب	به دیدار بنمود چون آفتاب
چه خواب است ای‌واه بیدار شو	سحر و شام ای دل قدح‌خوار شو
چو فرهاد می گشت لاله به راغ	ز دستِ شیرینی به دستش ایاغ
به هنگامِ نوروز شد جلوه‌ساز	به راغی به باغی بشد جامباز
بده ساقی زان می شویم جلوه‌ساز	به شوقِ نگاری شویم جامباز
به صحرا گهی و گه به راغی زنیم	گه اندر چمن گه به باغی زنیم
بنفشه قدح‌باز شد ارغوان	بگیرد پیالهٔ رنگین نشان
عنادل بگوید که ای‌واه و گل	بگوید بشو مست از میِ مُل

^{۶۳۶} در متن: او + شود

	۶۱۵	ایاغش بیوسیم کلامِ شرین شهنشاهِ گل تخت زن در چمن عنادل و قمارى بشد هم‌زبان بگویند اوصافِ گل دم به دم چه انصاف باشد چنین خوشدمی بیا ای شرابدار بشو همدمم	۶۲۰
19b	که در مستی گویم کجا گشت گل که می آید از آن شه بی‌قرین به شوقش بخوانند زاغ و زغن بگشتند همسر و هم‌داستان زدند به صحرای گلشن علم به بی‌باده باشیم و بی‌همدمی به هنگامِ گل گل نفس، ^{۶۳۷} خوشدمم سحر و شام سرشار کاسهٔ مُل به راغ است کبکان قهقهه زنان به وصفِ گلستان زاغ و زغن بگویند در شوقِ اوصافِ گل که بی‌باده باشیم اندر غمی زنیم بادهٔ ناب اندر هوس زنیم میِ گلرنگ در لاله‌زار به پی پرده در دست کاسهٔ مل عنادل دمادم شود در نیاز چو بلبلِ خوشنام نامی زنیم کند جلوه [و] ما شویم در نیاز نیازِ حبیبان بهتر شود سیه‌پوش زاغ و زغن در صفاست زنیم ارغوانی زنیم ارغنون	۶۲۵	۶۳۰
20a		بیا ای شرابدار شویم مستِ مُل ایاغش بیوسیم کلامِ شرین شهنشاهِ گل تخت زن در چمن عنادل و قمارى بشد هم‌زبان بگویند اوصافِ گل دم به دم چه انصاف باشد چنین خوشدمی بیا ای شرابدار بشو همدمم زنیم در گلستان به اوصافِ گل عنادل به باغ است چه چه زنان قمارى به سرو سهی ناله زن بگشتند سرمستِ بادهٔ مل چه انصاف باشد چنین موسمی بیا ای شرابدار شو هم‌نفس بگویم به گلبنگ اوصافِ یار گلستان زرافشان می گشت و گل نیازانه گل می شود جلوه‌ساز پس آن به که ای ساقی جامی زنیم به گلزارِ سودا نگارم به ناز گلِ ناز نگاران خوش‌تر شود درختانِ گلزارِ سبزِ قباست چمن چون زُمرد نماید کُنون	

^{۶۳۷} در متن: نفس + و

۶۳۵	چنین خوشدمی فُوت کردن روا بیا ای شرابدار اندر صفا که قمری به سروی زند ارغنون سوسن در گلستان می آورد سر دمِ گل خوش است ولکن وفا بشد نرگسِ تر چو چشمِ خمار	نباشد بباشیم اندر صفا بباشیم که گوید صراحی بیا بنوش ای گدا باده لاله‌گون بگوید بنوش ای گدا خوب‌تر ندارد پس آن به شوی در صفا بشد تارِ سُنبل چو زلفِ نگار
۶۴۰	بنفشه به گلزار عنبرفشان پس آن به که با مطربِ خوشنوا به صحرا بنوشیم باده مُل ز اوصافِ گل طبع در کار شد	بشد مرغِ شیدا بشد نغمه‌خوان به دامانِ صحرا شدن در صفا چو بلبل بگویم ز اوصافِ گل که عنبرفشان است بو کار شد
۶۴۵	چنین است هر که مقارن شود گلی با گلی که بشد همنشین چه گل هست آن گل که گویم ز آن چنین است می داند اربابِ هو	به خوشکار کردارِ او این شود چو گل بو فشاند فَنِعَمَ القَرین ز خوی محمّد بگشته‌است ^{۶۳۸} آن که بوی محمّد می آید ز او
۶۵۰	بیا ای شرابدارِ گلگون عذار عنادل به گلبانگِ آهنگ زن طُیوران گلزار هو هوزنان بگشتند آن به گلبانگِ چنگ	چمنزار اکنون بشد لاله‌زار بشد در گلستان غلغل فکن قماری به سروان کو کوزنان زنیم جام با عارضِ لاله‌رنگ
۶۵۵	به مرغانِ گلزار همدم شویم عنادل کشیدست باده مل کشیم شاد بی‌غم شویم در جهان	زنیم کاسه شاد بی‌غم شویم بیا ساقی می ده به شادی گل دمادم بگویم ز اوصافِ آن

20b

که شادی دل تازه جان آورد
 بهار است باده مل خوش بُود
 گلستان به زیب است با سبزه‌وات^{۶۳۹}
 بیا ساقی می ده چو بلبل شویم
 دل آراست آراسته می شد چمن
 عنادل،^{۶۴۱} قماری طیوران غیر
 عروسان صحرا بشد دل فریب
 عجیبانه ای مطرب خوشنوا
 چو بلبل زنیم باده خوشگوار
 چمنزار اکنون بشد در کمال
 مرادم ازین باده معنوی است
 شه گلشن اکنون چو روی نگار
 زنیم جام چشم خماری کنیم
 بیا ای شرابدار در باغ گل
 ملی که می آید ز رخسار یار
 ز اوصاف گلزار چو برگ بهشت
 کنیم سیر صحرا به یاد نگار
 بیا ای شرابدار آور بهشت
 که باغها مزین و چمنها به زیب
 بیا ای شرابدار شراب طهور
 ۶۶۰
 ۶۶۵
 ۶۷۰
 ۶۷۵

هم اوصاف گل بوی آن آورد
 خصوصاً که با صحبت گل شود
 ز منقار بلبل می آید نکات
 بگویم حبیبانه خوشدل شویم
 به لاله و سنبل به سوسن،^{۶۴۰} سمن
 گلستان نشینند از بهر سیر
 بیایید آنجاست کار عجیب
 بزن چنگ می گو ز بهر خدا
 بگویم ز اوصاف گلگون عذار
 شرابی بیاید و لکن حلال
 که روحی است و رشک دم عیسو است
 بشد نرگس تر چو چشم خمار
 به یاد رخس خوبکاری کنیم
 عنادل بگشتست سرمست مل
 به جام قدح خوار دارد قرار
 می آید ازو بوی عنبر سرشت
 زنیم خوبتر باده خوشگوار
 خبر می دهد از اساس بهشت
 بشد شد هواهایشان دلفریب
 کرم کن بنوشیم به عشق غفور
 21a

^{۶۳۹} در متن: سبزه و آت

^{۶۴۰} در متن: سوسن + و

^{۶۴۱} در متن: عنادل + و

مرادم ز آن می شراب اله
 بیا ای شرابدار با گوش هوش
 بفرماید آن هد هد تاجدار
 حبیان گلشن اطاعت کنند
 ۶۸۰. طیوران به عشق سلیمان گل
 پس آن به که ماییم شراب طهور
 درین کار می باشیم اندر قرار
 ز عالم پیرسید ببل ز گل
 ترا واجب آنست غیر ازین
 ۶۸۵. شرین است هر چه می آید ز یار
 پس آن به که ای ساقی دلفریب
 سحر و شام در گلشن دلربا
 حبیان گلزار المدار شد
 بگشتند از نار غم داغ داغ
 ۶۹۰. که می گفت ببل به شاخ گلی
 ملی که شود از رخ دلربا
 بیا ای شرابدار این خامه را
 که خوب است گلزار و فصل بهار
 شود خوبتر کار بهتر کنیم
 ۶۹۵. بیا ای شرابدار شرابی بیار
 مغنی شود تار زن ما شویم

ثواب است بی‌پا نباشد گناه
 شنو تا چه می گوید اندر خروش
 سلیمان گل گشت گلگون سوار
 به امر شهنشاه طاعت کنند
 کشیدند بی حد شراب‌های مل
 به عشق خدا می زنیم چون طُور
 به گلزار سودا شویم پایدار
 بگفت ای حبیبم تو میخوار مل
 حرام است بر طالب عشق دین
 21b. کلام لطیف است از گل‌عذار
 به عشق عذار نگار عجیب
 زنیم جام باشیم اندر صفا
 همه در علاجش طلبکار شد
 بدیدند در باغ اندر دماغ
 علاج الم نی به جز از ملی
 نمی باشد الا ز بهر خدا
 بفرما کند طی این نامه را
 ولی با مغنی گلگون‌عذار
 به اوصاف وی تار و نای می زنیم
 ولی با مغنی لاله‌عذار
 شرابخوار سودا هویدا شویم

ششم از هشت بهشت‌نامهٔ مغنی‌نامه

بزن ای نگاری به تاری بیار	به نوع دگر بادهٔ خوشگوار
سفینهٔ شهنامه، ^{۶۴۲} سیر بهار	شرابدار و جام و می خوشگوار
خوش است ولکن شود خوش‌ترین	به نالهٔ نی، ^{۶۴۳} با صدای شرین
شرابدار و گلزار اندر بهار	دهد روح تازه به نالهٔ تار
۷۰۰.	22a
به لطف خدا بزمسازی کنیم	در آن بزم با ساز بازی کنیم
که می بی‌مغنی ندارد فرح	فرح با مغنی شود با قح
پس آن به که اکنون ز جام نگار	زنیم بادهٔ ناب گلگون‌عذار
بخوایم همّت ز پیر مغان	به پای عزیزش شویم سرزنان
پس از اذن پیر مغان می زنیم	قدح با صدای شرین می زنیم
۷۰۵.	
به گلبانگ آهنگ شیرین شرین	بگویم دمدام ولکن چنین
بیا ای مغنی که فصل بهار	گلستان بهشت به نالهٔ تار
بزن راه از آن دلم شاد کن	به آواز خوش از غم آزاد کن
بیا ای مغنی ولکن به چنگ	عراقی به فرما و حجازانه هنگ
بیاور شویم مست نالهٔ هی	ز آن راه راهی کنیم طی طی
۷۱۰.	
بیا ای مغنی هوای دوگاه	بزن باستای شرین آه آه
زنیم صد هزاران شوری کنیم	که شوریش به اندر فلک افکنیم
بیا ای مغنی به آواز رُود	دمادم حبیبانه می کن سرود
سروری می افزاید اندر دلم	به عرش برین پا زند غلغلم
۷۱۵.	
بیا ای مغنی به ضرب اصول	چنان باز آریم شود در قبول

^{۶۴۲} در متن: شهنامه + و

^{۶۴۳} در متن: نی + و

	به نَزْدِ حَبِیبَانِ صَدِ آفرین	بگویند هی هی فَنِعَمَ الْقَرِینِ
22b	بیا ای مغنی بزن ارغنون	به بازانه اسرارِ کنزِ جنون
	می آریم به تقریر شیرین شرین	فشانیم ز آن گنج درِ ثَمین
	بیا ای مغنی به نالهٔ دف	فرح می فزاید، ^{۶۴۴} شود غم تلف
۷۲۰	پس آن به به نالهٔ دف می زنیم	شویم شاد و شادانه هی هی زنیم
	بیا ای مغنی بزن تار تار	که با صوتِ او غم شود تارمار
	زنیم با صدایش شرابِ سرور	در آن حال آریم ندای غفور
	در آن دم ندای می آید چنین	بنوش ای گدا با تو عفوم قرین
	بیا ای مغنی به آوازِ ساز	شویم مست بی پرده گویم راز
۷۲۵	هر آن کس که با ساز میخوار شد	بشد مست کشفِ اسرار شد
	بیا ای مغنی به آهنگ زن	به گلبانگ آهنگ در سنگ زن
	صدایی که زان می شود تارمار	ز بهرِ جنونی می آریم دمار
	بیا ای مغنی ربابی بیار	که با صوتِ او می شود خوشگوار
	به گلبانگِ او می زنیم دم به دم	که آلامِ عالم شود در عدم
۷۳۰	بیا ای مغنی شرابی زنیم	به آوازِ بریط سرور افکنیم
	به بزمِ حَبِیبَانِ می آریم فرح	زنیم می گلگون به زرین قلدح
	بیا ای مغنی به نالهٔ نی	زنیم خوب تر می شود چون که می
	هر آنجا که با نی شود بزمساز	نماند در آنجا به جز عشقباز
23a	سببِ عشقبازی است در دو سرا	به دیدارِ دلدار نازش نما
	بیا ای مغنی زنیم مجلسی	به شرطی که جز ما نماند کسی
۷۳۵	طربساز تو و من زنیم جامِ جم	فرحناک بی غم شویم دم به دم

^{۶۴۴} در متن: فزاید+ و

بیا ای مغنی شویم در سرود
 زنیم آتش اندر فلک افکنیم
 بیا ای مغنی به طنبور گو
 چنان هو زنیم در هواست مست
 بیا ای مغنی سرودی بساز
 نیازی بر آریم اندر خروش
 الهی به این ژمره عشقباز
 مقامی گرفتند نزدیک‌تر
 نیازی به من روزی کن ای خدا
 بیار ای مغنی دو تاس به آه
 زنیم پنجگانه قدح نه فلک
 بیا ای مغنی به مضمار زن
 نوایی که می باشد اندر سرور
 بیا ای مغنی بشو جلوه‌ساز
 به شاهانه آور نواهای خوب
 بیا ای مغنی بیا در طرب
 ز آن وجد و حالی به جان افکنیم
 بیا ای مغنی بگو مثنوی
 به میدان معنا شویم پایدار
 ز اسرار معنی نداری خبر
 بیا ای مغنی بشو همنشین

.۷۴۰

.۷۴۵

.۷۵۰

.۷۵۵

زنیم می گلگون به گلبانگِ عود
 به گلبانگ آهنگ جامی زنیم
 به اشعار من می زنیم های و هو
 می آریم خبر تا ز روز الست
 به سازی که می باشم اندر نیاز
 به درگاه طناز گوید سروش
 به درگاه طناز تو با نیاز
 ز آن به نباشد مقامی دیگر
 نیازانه می باشم اندر فدا
 بزن نای او با هوای سگاه
 حسد آورد،^{۶۴۵} رشک آرد ملک
 نوا لطفانه در دل فکن
 سروری که می باشد اندر حضور
 بسازی به بازانه از شاهناز
 شویم مست وجد شویم پایکوب
 که زان وجد می آید اندر عجب
 همان خرقه را پاره پاره کنیم
 که می چینم از آن گل معنوی
 بگویم که ای واعظِ خرسوار
 ز تو بهتر است به زیر تو خر
 بما تا بگوی فَنِعَمَ الْقَرین

23b

^{۶۴۵} در متن: آورد+ و

۷۶۰	که ما اهلِ تجریدیم از سیم و رز ولی عشقبازیم اندر صفا بیا ای مغنی غنای بکن ز آن راه راهِ حقیقت شود بیا ای مغنی به رقصانه گو نیازانه اشعارِ تر خوش بود پس آن به که جامی به سر می زنیم بیا ای مغنی الم شد فزون به گلبانگِ آهنگِ آهی زنیم بیا ای مغنی ولکن رباب شرابی بنوشیم ربابی زنیم بیا ای مغنی ربابی بزن چنان وجد ناید به زیرِ حساب بیا ای مغنی ندارم کسی که آلامِ فرقت نیاید به سر ولکن شرابدار در میکده کند التفاتی به نیم‌نگاه ز آن حالِ حالِ شود خوب‌تر به آن حالِ خوش می زنم تار تار به اوصافِ عشقش شوم کلک زن	مجرد ز عالم نداریم خبر صفا دارد آنکه بباشد بی‌ما غنای که زان رهنمای بکن نمونه گلزارِ وحدت شود که رقصانه خوش می شود های هو خصوصاً که سازنده سرخوش بود به گلبانگِ آهنگِ شور افکنیم منم همچو فرهاد او بیستون که بنیادِ او را ز جا برکنیم بیاور بیا ساقی با می ناب به خانه غم ولوله افکنیم به دل‌های عشاقِ وجدی فکن نه ادراک ماند و نه آبِ حجاب به اشعار از درد گویم بسی بگیر ساز زن پرده خوب‌تر به دستش صراحی به این غمزده تو می خوانی از پرده‌های دوگاه بگیرم ز آن حالِ حالِ دگر بگویم دمام به عشقِ نگار شوم عنبرافشان به روی سمن
۷۶۵		24a
۷۷۰		
۷۷۵		

هفتم از هشت بهشت‌نامه عشقنامه

بیا ای نگاری دلم شد کباب دگر طور می باید اکنون شراب

	نگاری که می شد ز علت برون	ز عشقِ نگاری بگویم کنون	
	شویم مست سودا زنیم تازه مشق	ز الطافِ مولا زنیم جامِ عشق	.۷۸۰
	قلم باز باشیم اندر هوس	بگیرم ز پیرِ مغان یک نفس	
	ز آن گفت و گو می شود مشکبو	بر آریم اندر قلم گفت گو	
	می آید ز آن بوی پیغمبری	بیاریم از عشق یک دفتری	
24b	ز درگاهِ دلدار عالی مقام	که عشق است رهبر می آرد پیام	
	بگویم ز اوصافِ عشقِ نگار	زنیم جامِ تازه شویم مستِ یار	.۷۸۵
	ولکن باشد به طورِ غزل	به تحریرِ آریم شرین بی بدل	
	به بازارِ سودا ندایی زنیم	به گلبانگِ آهنگ‌هایی زنیم	
	چنین در ندا ساز بازی کنیم	ندایی زنیم عشقبازی کنیم	
	مهیاست لؤلؤ اسرارِ عشق	بیا ای خریدارِ بازارِ عشق	
	ز اسرارِ لؤلؤ شهوارِ عشق	بگویم به تو یک به یک گوش کن	.۷۹۰
	کنم وصف باشد سزاوارِ عشق	اگر لطفِ مولا شود دستگیر	
	بشد حسن و اندر طلبکارِ عشق	دویی نی تجلیِ واحدِ بیار	
	به وقتِ ضرورت هنردارِ عشق	به فریادِ اربابِ دل می رسد	
	هوادار باشد هوادارِ عشق	شود دستگیرش ز بهرِ اله	
	رسول است احسن کرمکارِ عشق	پیای خبر از حُسن آورد	.۷۹۵
	جنانی که می گشت بیدارِ عشق	به خواب آید از چشم ناید به خواب	
	کسانی که می گشت میخوارِ عشق	به وقتِ قیامت می آید به هوش	
	گروهی روان داد در غارِ عشق	گروهی بیابان نشین گشت زو	
	گروهی فدا گشت بردارِ عشق	گروهی بسوختند اندر شیاق	
	چه غم دارد از نارِ احرارِ عشق	بگشت ست آزاده احتراق	.۸۰۰
25a	شهید است زیرا فداکارِ عشق	فدایش بشو کارِ بی تا بکن	

نمی آرد اصلاً به کارِ دگر
 بگو ای مغنی ز بحرِ طویل
 ز بهرِ الهی بزن تار تار
 ندارم تسلی،^{۶۴۶} ندارم قرار
 شود ساکنِ دشت با زد به خاک
 زند سرزنش‌ها به رهبانان
 نمی دارد ایمان اندر جنان
 حقیقانه ایمان اندر درون
 نبیند زوالی،^{۶۴۷} نباشد خراب
 حقیقت نمی باشد اندر فنا
 بیا ساقی می ده که زور آورم
 بگویم ز آن عارضِ تابدار
 اگر عشق عشق بگویم روان
 اگر نوح باشم نیاید فتور
 خوش است خوش است شرابِ حسن
 بیا ای مغنی بزن ارغنون
 بگویم ز اوصافِ لعلِ شرین
 تمام است عیارش ندارد غرور
 تهتمن نیاید به میدانِ او
 گمانی نباشد گواه آوریم
 نمی پرسد از واعظِ بی‌خبر

به خاطر که می گشت در کارِ عشق
 طویل است طرّه طرّارِ عشق
 بگویم حبیانه از تارِ عشق
 که تا هست اندر دلم نارِ عشق
 طلبکارِ دلدار و بی‌عارِ عشق
 هر آن کس که می بست زَنارِ عشق
 هر آن کس که می شد در انکارِ عشق
 شود با کسی شد در اقرارِ عشق
 بنایی که می کرد معمارِ عشق
 هر آنچه که می شد به کردارِ عشق
 که زور است زور است گرانبارِ عشق
 شویم مست کاسه سرشارِ عشق
 فزاید فزاید ز تکرارِ عشق
 بگویم دمادم ز اذکارِ عشق
 شرین است شرین است گفتارِ عشق
 کشیم ارغوانی به اشعارِ عشق
 زنیم تیشه تیز به کهسارِ عشق
 غروری نیاید ز عیارِ عشق
 که می گشت از جان کمندارِ عشق
 که آید به میدانِ کرّارِ عشق
 کسی از رموزاتِ دشوارِ عشق

25b

^{۶۴۶} در متن: تسلی + و

^{۶۴۷} در متن: زوالی + و

که آن جاهل بی‌خبر از هنر
 نشیب و فرازش بپرس ای رهی
 ۸۲۵. بیا بر دربار پیر مغان
 شراب نبات آید از مشربم
 به نامم کشیدست کلک ازل
 به پایه عالی زدم پا که تا
 چه می رانی رخست بگفت حیرتم
 ۸۳۰. بکن ختم زیرا نیاید به سر
 نباشد اگر ساکن عرش و فرش
 چه می چینی از دانه‌هایش چنین
 که دارد خبر از سر کوه قاف
 بگفتم که تا هست جان می شود
 ۸۳۵. ولکن به طومار وصفش کنون
 خدا با محمد دمامد صلات
 ازین وصف می شد جگر در کباب
 شرابی که باشد ز حسن به کار
 دلم در تضرع،^{۶۴۸} قلم در نیاز
 ۸۴۰. بگو از سخن‌های حسن شیرین
 ز حسنی که مجنون صحراگزین

نمی داند اصلاً ز اطوار عشق
 ز آن کس که می شد خبردار عشق
 که آنجاست کشاف اسرار عشق
 دلم تا که می شد شکرخوار عشق
 ز آنست گشتم شرابدار عشق
 شدم از گدایان سردار عشق
 که غایت نمی دارد افکار عشق
 اگر خضر باشی تو اسرار عشق
 کشد گم ز دریای ز خار عشق
 نهایت نمی دارد انبار عشق
 که می دید عنقای کهسار عشق
 به شهداب وصف شیرین کار عشق
 26a کنیم طی با نام مختار عشق
 کرم کن که آنست سالار عشق
 بده ای شرابدار گلگون شراب
 بگویم ز اوصاف آن نامدار
 چنین گفت ای ناظم حسن‌باز
 می آریم به تحریر او بی‌قرین
 ز آن است و فرهاد کوه‌نشین

^{۶۴۸} در متن: در تضرع+ و

هشتیم از هشت بهشت‌نامهٔ حسننامه

۸۴۵	بیا ای نگاری شویم در خطاب می آریم ز آن کیف یابیم قرار نگاری که از وی جهان‌تاب ناب جهان در جهان هر چه هست ز اوست	به گفتارِ احسن بنوشیم شراب بگویم ز اوصافِ حسنِ نگار می آرد پس از آن شود آفتاب به جز او فنا هست و نیست ز اوست
۸۵۰	به خانهٔ پیرِ مغان می رویم ببوسیم ایغش شویم سرزنان به اوصافِ حسن شویم کلک‌باز بیازیم به پرکارِ عنبرنثار ز اوصافِ حسن شود خوب‌تر بگوید ز اوصافِ آن بی‌قرین	ز اخلاصِ خاصِ ارمغانی بریم به دربارِ همّت بخوایم ز آن به روی سمن می شویم جلوه‌ساز به رخسارِ نسرین شویم مشکبار می آرد ز آن طبعِ شیرین هنر به طورِ غزل باشد امّا شرین
۸۵۵	به گلبانگِ آهنگ شیرین شرین بگو ای مغنی ز گفتارِ حسن حبیبانه می گو به گلبانگِ چنگ نمی داند احوالِ اربابِ دل به صحرای سودای خود می کشد اگر لطف یارم شود می زنم ز صبحِ ازل جلوه‌ای بر سرم تجلیِ واحد به دل عشق شد ز عاشق شود رونقِ دلربا شراب‌های آنش بشد بی‌قرین هر آن کس که می داد در غارِ عشق	هوسناک باشیم بگویم چنین بیاشیم از آن شکرخوارِ حسن که می شد روانم قدح‌خوارِ حسن کسی که نمی گشت میخوارِ حسن چنان است و آن است کردارِ حسن دم از وصف باشد سزاوارِ حسن بزد مهر گشتم طلبکارِ حسن بشد بی‌تعدد به دلدارِ حسن ز عشق است افزون بازارِ حسن که می گشت عالم خریدارِ حسن روان آفرین شد شرین‌کارِ حسن

26b

روانم به آنست تا در دلم
 نظربازِ دیدار دارد خبر
 به بزمِ نگران لایق شود
 به نامِ نگارم به صحرای دل
 به لوحهٔ جان است می زد که تا
 همه شور و شیدا در آنجا بود
 به صحرای سودا ز خود بی خبر
 می افراید اربابِ دل دم به دم
 نه تنهاست حلاج می گویمت
 به گلزارِ سودا نواساز شد
 دلم طوطی آسا بگوید شرین
 به کاسهٔ طبعم به مینای مهر
 ز اسبابِ عشرت ندارد خبر
 به امیدِ آنم که آید بشیر
 بیا ساقی گشتم حریقِ شیاق
 هوسناک باشیم بگویم لذیذ
 به رتبهٔ عالی قدم می زند
 شهیر است نامش آفاق گیر
 ز قیدِ دو عالم شد اندر خلاص
 ز اسرارِ لاهوت خبر می دهد
 سحر و شام باشند از نی زنان
 ز آن هر چه می آید ای دل خوش است
 بدی از صفت‌های سلبیه است

۸۶۵
۸۷۰
۸۷۵
۸۸۰
۸۸۵

نشسته است مهرِ هوادارِ حُسن
 ز اطوارِ عشق و ز اسرارِ حُسن
 هر آن کس که می شد فداکارِ حُسن
 نگارید نقش قلمکارِ حُسن
 ز عشقِ جگرخوار مسمارِ حُسن
 چه صحراست صحرای گلزارِ حُسن
 بگشتند میخوار بسیارِ حُسن
 که خالی نباشد چمنزارِ حُسن
 کشیدست بسیار بردارِ حُسن
 همه شور داران از هارِ حُسن
 سخن تا که می شد شکرخوارِ حُسن
 بریزد شراب‌های اشعارِ حُسن
 روانم که تا می زند تارِ حُسن
 به لطفِ الهی ز چاپارِ حُسن
 کرم کن بده جامِ سرشارِ حُسن
 ز اسرارِ عشق و ز اطوارِ حُسن
 که می شد ملازم سردارِ حُسن
 به سودا که می شد علمدارِ حُسن
 هر آن کس که می شد گرفتارِ حُسن
 کسانی که می بست زَنارِ حُسن
 شرابخوار نشئه دیدارِ حُسن
 که خوب است خوب است هر کارِ حُسن
 نمی گشت ز آنست بدکارِ حُسن

27a
28a

اگر کویم ای دل چه باشد چنین
 بیا ای مغنی نواساز باش
 می آرد نوا جوش جوش آوریم
 شویم غرق دریای اسرارِ عشق
 ۸۹۰. قمرتاب در شب و سحر آفتاب
 جمالی که بر عارضِ یوسف است
 چه خوبی که دارد رخِ دلبران
 نمی باشد از کیف و گم گم اگر
 چه می رانی زورقِ جنونی مگر
 ۸۹۵. چه می گوی ای واصفِ بی خبر
 اگر گوی بی پا شود ناتمام
 ز مقدارِ سودا ندارد خبر
 پس آن به که پندم چو جانت بگیر
 بگفتم که ای هاتقم گوش دار
 ۹۰۰. که تکرار تکرار جان آورم
 نگردانم عارض ز گفتارِ خوب
 نمی دارم از وصفِ زیبا قلم
 کنم طی طغرای زیبا ولی
 نگارا و دلارا بشو دم به دم
 ۹۰۵. چه غم داریم ای دل به لطفِ خدا

که عشق است احمد کرمکارِ حُسن
 که گشت ست جانم نوادارِ حُسن
 ز نیم جوش در جوش مضمارِ حُسن
 بگویم ز عمّان زخّارِ حُسن
 بگیرند از عکسِ انوارِ حُسن
 نمونه خالی است ز رخسارِ حُسن
 شود نیم دانه ز انبارِ حُسن
 دمامد کند جرّ جرّارِ حُسن
 بگفت هاتفی ای شرابخوارِ حُسن
 ز اسرارِ بی پای افکارِ حُسن
 ابد از گهرهای شهوارِ حُسن
 کسی پس چه دارد ز مقدارِ حُسن
 تمامش بکن ای گهربارِ حُسن
 به تو گویم از فیضِ گفتارِ حُسن
 ز گفتارِ زیبا،^{۶۴۹} ز تکرارِ حُسن
 که شد یارِ سودا،^{۶۵۰} مددکارِ حُسن
 28b قلم باز بازو است در کارِ حُسن
 به نام نگار و به طومارِ حُسن
 به خورشید عارض و به انوارِ حُسن
 که می گشتیم اندر پیِ مصطفی

^{۶۴۹} در متن: زیبا+ و

^{۶۵۰} در متن: سودا+ و

شویم ساکنِ دشتِ هشت بهشت به غلمان و حورانِ عنبرسُرشْت
 به این روضهٔ هشت جَنّت نشان به هشت بهشت نام دادم به آن
 به اوصافِ حسن تمام است تا امیدم چنان است لطفِ خدا
 که با حسنِ عمرم کند در تمام شود تختگاهم به دارالسلام
 الهی کرم کن کرم کن به ما که تا حشر باشیم به آلِ عبا
 پس از الف مأتین هشتاد هشت بشد طیّ گفتارِ هشت بهشت

الحمد لله تمام

اولدی

SONUÇ

Bu çalışmamızda Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Heşt Bihişt-nâme adlı eseri (İnceleme-Metin-Çeviri) başlığı adı altında ilk olarak XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin ve Azerbaycan'ın siyasi ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Seyyid Mir Hamza Nigârî, hem Osmanlı hem de Azerbaycan topraklarında yaşamış şairlerden biri olması sebebiyle sadece Osmanlı dönemindeki edebi durum değil Azerbaycan dönemindeki edebi durum da ayrıntılı bir şekilde açıklanarak, o dönemde yaşamış olan önemli şair ve âlimler de anlatılmıştır. Şairin hayatı hakkında mevcut kaynaklara dayanılarak geniş bir bilgi verilmiştir. Şairin, üzerinde çalışma yapılan eserleri hakkında elde edilen bilgiler de çalışmamıza eklenmiştir. Heşt Bihişt-nâme adlı yazma eser detaylı bir şekilde incelenmiştir. Eserde bulunan edebi sanatlar, yazarın üslubu, eserin dil ve imlâ özellikleri ayrıntılı olarak ele alınıp, beyitlerin tercümesi ile birlikte metin hazırlanıp, incelenerek çalışma içerisine eklenmiştir.

İnceleme konumuz olan Heşt Bihişt-nâme adlı eser, edebiyatımızda Şahnâme vezni olarak da bilinen feûlûn feûlûn feûlûn feûl vezniyle yazılmıştır. Şekil ve konu açısından ise diğer tasavvufi mesnevilerle benzerlik göstermektedir. 8 bölümden oluşan Heşt Bihişt-nâme, 911 beyitten ibarettir. Eserin içinde yer alan bölümlerden biri olan Şahnâme bölümü daha iyi anlaşılsın diye Şahnâme karakterleri hakkında bilgiler verilmiştir. Eserin matbusu bulunmasına rağmen içinde bulunan hataların fazlalığı nedeniyle ayrı bir başlık açılarak ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

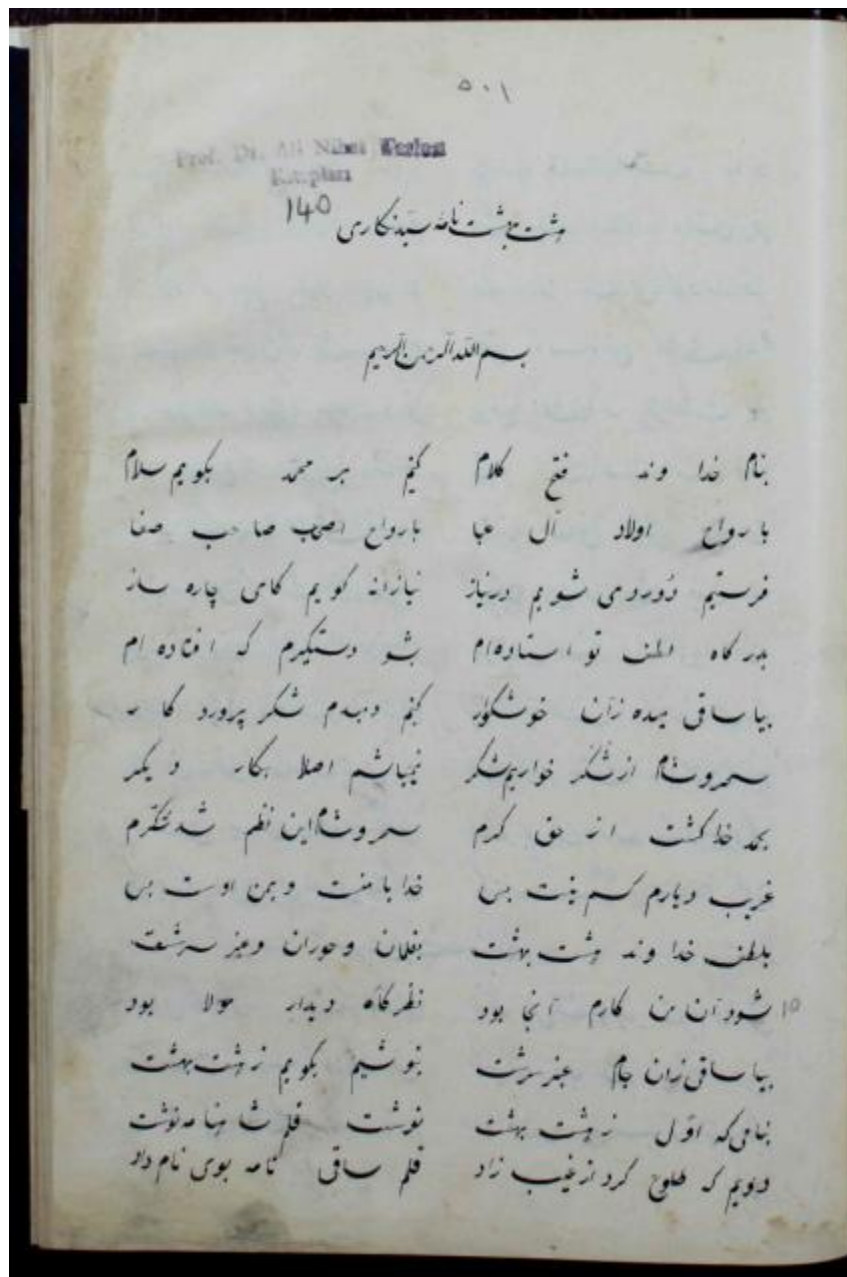
Seyyid Mir Hamza Nigârî eserinde, giriş bölümü ve sebeb-i te'lif adlı bölümlere yer vermiş, ardından şahnâme, sakinâme, camnâme, şarâpnâme, bahâr-nâme, mugannînâme, aşknâme ve hüsnâme adlarıyla mesnevisini sekiz bölüme ayırarak devam etmiş, bitiş bölümü ile eserini bitirmiştir.

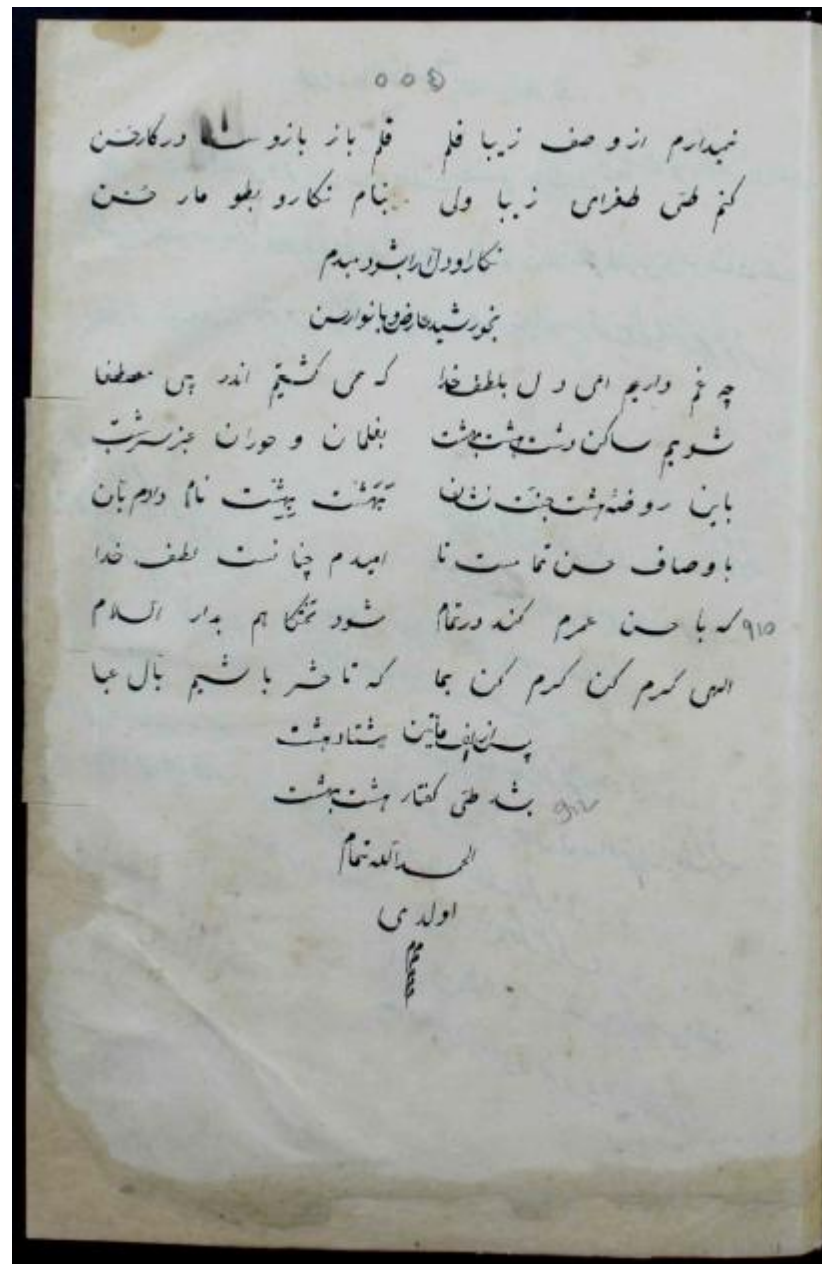
Yapmış olduğumuz bu çalışma ile Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin ilk defa Farsça olarak yazılmış bir eseri tercümesi ile birlikte bilim dñnyasına tanıtılmıştır. Dil ve üslup özellikleri açısından ele alınarak dönemin tasavvuf anlayışı da gözler önüne serilmiştir.

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Farsça divanının arkasında bulunan bu kıymetli Farsça mesnevisinin bu alanda çalışanlara katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

EKLER

(Eserin Yazma Nüshasının 1^a sayfası)

KAYNAKÇA

- ACLÜNİ, İsmâîl Muhammed b.: **Keşfu'l-hafâ' ve muzîlu'l-ilbâs amme's-tehere mine'l-ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs**, I-II, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1408/1988.
- Agâh Sırrı Levend : **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- AYVERDİ, Sâmiha : **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, C. 3, İstanbul, Damla Yayınevi, 1981.
- AKAR, Metin-DENİZ, Sebahat-BİLECİK, Fahrünnisa : **Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı**, İstanbul, Yesevî Yayıncılık, 1994.
- AKKUŞ, Muzaffer : “Seyyid Nigârî'nin Divanı ve Dil Hususiyetleri”, **3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1999, s. 77-96.
- AKPINAR, Yavuz : **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1994.
- AKÜN, Ömer Faruk : “Ahmed Vefik Paşa”, **DİA**, C. 2, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1989, s. 143-157.
- AKÜN, Ömer Faruk : “Fatîn Efendi”, **DİA**, C. 12, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1995, s. 256-260.
- AKÜN, Ömer Faruk : “Nâmık Kemal”, **DİA**, C. 32, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2006, s. 361-378.
- AKYILDIZ, Ali : “Sâdık Rıfat Paşa”, **DİA**, C. 35, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2008, s. 400-401.
- AKYILDIZ, Ali : “Sâdullah Paşa”, **DİA**, C. 35, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2008, s. 432-433.

- AKYÜZ, Kenan : **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923) I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1979.
- ALBAYRAK, Nurettin : “Dadaloğlu”, **DİA**, C. 8, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1993, s. 397-398.
- ALBAYRAK, Nurettin : “Erzurumlu Emrah”, **DİA**, C. 11, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1995, s. 337-338.
- ALBAYRAK, Nurettin : “Ruhsatî”, **DİA**, C. 35, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2008, s. 211.
- ALBAYRAK, Nurettin : “Seyrânî”, **DİA**, C. 37, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2009, s. 37-38.
- ALBAYRAK, Nurettin : “Sümmânî”, **DİA**, C. 38, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2010, s. 135.
- ALTUNBAŞ, Kurtuluş : **Dîvân-ı Seyyid Nigârî, Bezbân-ı Türkî**, C. I, Samsun, Cem Ofset, 2004.
- ARSLAN, Mehmet : “Karabağlı Nigârî ve “Çaynâme” Mesnevisindeki Karabağ Tasviri”, **Kızılırmak**, Sivas, Yıl: 1, Sayı: 4, Nisan 1992.
- ARTUN, Erman : **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009.
- BANARLI, Nihad Sâmî : **Resimli Türk Edebiyatı Târîhi**, C. II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 1, 2, 3: Azerbaycan Türk Edebiyatı I, II, III**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

- BAYRAM, Parvana : “Azerbaycan ve Türkiye’de Yayımlanan Seyyid Nigârî Divanları Hakkında”, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/1, Winter 2012, s. 193-206.
- BAYRAM, Pərvanə : “Seyyid Mir Hamza Nigârî’nin Anadolu ve Azərbaycan’daki Devamçıları”, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_seyyid_nigari_devamcilari.pdf, 17 Ocak 2012.
- BAYRAM, Pərvanə : “Seyid Nigarinin Çayname Mesnevisi”, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_nigari_mesnevi.pdf, 17 Ocak 2012.
- BAYRAM, Pervane : “Seyyid Nigârî’nin Divan Tertibi Sistemine Getirdiği Yenilikler”, **Selçuk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Konya, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Sayı: 20, 2008.
- BAYRAM, Pərvanə : “Seyid Nigarinin Həyatı və Yaradıcılığı”, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_nigari_hayati.pdf, 23 Ocak 2012.
- BAYRAM, Pervane : “Seyyid Nigârî’de İbnü’l-i Arabî Tesiri ve Vahdet-i Vücut”, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_seyyid_nigari.pdf, 16 Ocak 2012.
- BAYRAM, Pərvanə : “Seyyid Nigarinin Şairlik və Şeir-Sənət Haqqındaki Görüşləri”, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/pervane_bayram_nigari_sairlik_gorusleri.pdf, 15 Şubat 2012.

- BAYRAM, Pərvanə : **“Seyid Nigarinin Şeirlərində əksini Tapan Enənəvi Dini- Təsəvvüfi Məzmunlar”**, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_nigari_mazmunlar.pdf, 23 Ocak 2012.
- BAYRAM, Pərvanə : **“Seyid Nigari Yaradıcılığında Eşq Mövzusu”**, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_seyyid_nigari_esk.pdf, 16 Ocak 2012.
- BAYRAM, Pərvanə : **“Seyid Nigari Yaradıcılığında Şərq Edəbi- Nəzəri Nümunələrinin Təcəssümü”**, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/pervane_bayram_seyyid_nigari_yaraticiligi_sark.pdf, 15 Şubat 2012.
- BAYRAM, Pərvanə : **“Nectî Beğ’in “Gayrı” Redifli Gazeline XVI. Asırda Fuzûlî’nin ve XIX. Asırda Seyyid Nigârî’nin Nazireleri”**, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/pervane_bayram_necati_beg_nigari.pdf, 16 Ocak 2012.
- BEYDİLLİ, Kemal : **“Selim III”, DİA, C. 36, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2009, s. 420-425.**
- BEYDİLLİ, Kemal : **“Mahmud II”, DİA, C. 27, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2003, s. 352-357.**
- BEYOĞLU, Süleyman : **“Kâmil Paşa, Yûsuf”, DİA, C. 24, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2001, s. 283-284.**
- BİLGİN, A. Azmi : **“Nigârî”, DİA, C. 33, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2007, s. 85-87.**
- Bin Yılın Yüz Şairi: Azerbaycan Şiiri Antolojisi**, Haz. Anar- Yavuz Akpınar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

- BİRİNCİ, Necat : “Azerî Edebiyatı”, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, Şahıslar, Akımlar, Türler, Şekiller, Terimler**, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1985.
- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi : **Osmanlı Müellifleri**, Haz. A. Fikri Yavuz- İsmail Özen, C. I, İstanbul, Meral Yayınevi, 1972.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 3, 17, İstanbul, Milliyet Yayıncılık, 1986.
- CAFEROĞLU, Ahmet : “Azerbaycan Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1976.
- CENGİZ, Halil Erdoğan : **Divan Şiiri Antolojisi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1983.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis : **Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Yayınları, 2013.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis : **Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî**, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2006.
- DEVLET, Nadir : **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi Ek Cilt**, İstanbul, Çağ Yayınları, 1993.
- EBÜZZİYA, Ziyad : “Ebüzziyâ Mehmed Tevfik”, **DİA**, C. 10, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1994, s. 374-378.
- ELÇİN, Şükrü : **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- ENGİNUN, İnci : “Abdülhak Hâmid Tarhan”, **DİA**, C.1, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1988, s. 207-210.
- ERVERDİ, Ezel-KUTLU, Mustafa-KARA, İsmail : “Nigârî Mir Hamza”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, İsimler, Eserler, Terimler**, C. 7, İstanbul, Dergah Yayınları, 1990.

- FAYDA, Mustafa : “Ömer”, **DİA**, C. 34, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2007, s. 44-51.
- Firdevsî : **Şahnâme**, Çev. Necati Lugal, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2009.
- Firdevsî : **Şahnâme II**, Çev. Nimet Yıldırım, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2016.
- Feridun Bey Köçerli : **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, C. II, Bakü, Azer Neşr, 1926.
- Genç Larousse Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul, Meydan Yayıncılık, 1993.
- GÖÇGÜN, Önder : **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C.VII, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006.
- GÜNGÖR, Erol : **Tarihte Türkler**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1986.
- Hamza Nigari Panel Konuşması:**
Mir Hamza Nigarî’nin Edebi Yönü,
(Çevrimiçi),
<http://molekuleredebiyat.com/hakverdioglu/wp-content/uploads/2012/10/M%C4%B0R-HAMZA-N%C4%B0GAR%C4%B0-PANEL-KONU%C5%9EMASI.docx>,
26 Mayıs 2013.
- İNALCIK, Halil-QUATAERT, Donald : **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 2, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2004.
- İNAL, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal : **Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlû’ş-Şuarâ)**, C. III, Haz. Hidayet Özcan, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- İPEKTEN, Haluk : **Eski Türk Edebiyatı Edebi Bilgiler: Aruz Ölçüsü**, Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1989.

- İPEKTEN, Haluk : **Eski Türk Edebiyatı Edebi Bilgiler: Nazım Şekilleri**, Birlik Yayın, Ankara, 1985.
- İPŞİRLİ, Mehmet : “Âsım Efendi, Mekkîzâde”, **DİA**, C. 3, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1991, s. 478.
- KABAKLI, Ahmet : **Türk Edebiyatı**, C. 2, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1966.
- KAÇALIN, Mustafa S. : “Mütercim Âsım Efendi”, **DİA**, C. 32, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2006, s. 200-202.
- KAFESOĞLU, İbrahim : **Türk Mîlli Kültürü**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2010.
- KAHRAMAN, Âlim : “Şinâsi”, **DİA**, C. 39, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2010, s. 166-169.
- KARA, Mustafa : “Harput’ta Karabağlı Bir Derviş Şair: Nigârî, **Dünü ve Bugünüyle Harput II**, Elazığ, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, 1999, s. 179-198.
- Karabağlı Müctehidzâde : **Tezkiretü’ş-şuara: Riyazu’l-Âşikîn**, Haz. M. Sadî Çögenli- Recep Toparlı, Erzurum, Fen- Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri, 1992.
- KARACA, Alâattin : “İsmâil Safâ”, **DİA**, C. 23, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2001, s. 121-122.
- KERMAN, Zeynep : “Sâmi Paşazâde Sezâî”, **DİA**, C. 36, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2009, s. 77-78.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir : **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1970.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir : **Tekke Şiiri Antolojisi**, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1968.

- KOLCU, Ali İhsan : **Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı**, Ankara, Salkımsöğüt Yayıncılık, 2004.
- KOLİZÂDE, Hüsrev : **Ferheng-i Esâtir-i İrânî (ber pâye-i mutûn-i Pehlevî)**, Tahran, Kitâb-ı Pârse, 1387/2008.
- KONUKÇU, Enver : “Behrâm-ı Gûr”, **DİA**, C. 5, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1992, s. 356.
- KÖPRÜLÜ, Fuad : **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad : **Edebiyat Araştırmaları 2**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1989.
- KÖSOĞLU, Nevzad : “Ondokuzun Yüzyılda Türk Dünyası”, **Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri: Tarih-Antoloji- Ansiklopedi**, C. 8, İstanbul, Ötüken Neşriyat- Söğüt Yayıncılık, 1988.
- KÜÇÜK, Cevdet : “Abdülhamid II”, **DİA**, C. 1, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1988, s. 216-224.
- Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Haz. Hayrettin Karaman- vd., Ankara, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- LEWIS, Bernard : **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev. Metin Kırıatlı, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- LEWIS, Bernard : **Ortadoğu**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Yeni Binyıl Yayınları, 1996.
- MERÇİL, Erdoğan : “Mahmûd-ı Gaznevî”, **DİA**, C. 27, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2003, s. 362-365.

Meydan Larousse: Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, C. 9, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1969.

- MORAN, Berna : **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- NASKALİ, Esko : “İran”, **DİA**, C. 22, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2000, s. 394-395.
- NASKALİ, Esko : “Şâpûr”, **DİA**, C. 38, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2010, s. 346.
- NİGÂRÎ : **Divan-ı Seyyid Nigârî**, Haz. A. Azmi Bilgin, İstanbul, Kule İletişim Hizmetleri Yayınları, 2003.
- OĞUZKAN, A. Ferhan : **Türk Edebiyatı Tarihi (Tanzimat’a Kadar)**, İstanbul, Şaka Matbaası, 1949.
- OKAY, M. Orhan : “Ahmed Midhat Efendi”, **DİA**, C. 2, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1989, s. 100-103.
- OLCAY, Osman Fevzi : **Amasya Ünlüleri**, Çev. Turan Börekçi, Ankara, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2002.
- ONAY, Ahmet Talât : **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013.
- ÖZCAN, Nuri : “Azerbaycan”, **DİA**, C. 4, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1991, s. 317-322.
- PALA, İskender : **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2012.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet : “Nigari Seyyid Mir Hamza” , **Türk Ansiklopedisi**, C. XXV, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1977.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet : **Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu: İstanbul Süleymaniye Yazmalar Merkezi Ali Nihat Tarlan Derlemesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.

- SARAÇ, M. A. Yekta : **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2010.
- SARAY, Mehmet : **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- SHAW, Stanford J.-SHAW, Ezel Kural : **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 2, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, E Yayınları, 1982.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi : **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- TANYU, Hikmet : **Türklerin Dinî Tarihçesi**, İstanbul, Türk Kültür Yayını, 1978.
- TAŞLIOVA, M. Mete : “Karabağlı Hamza Nigârî ve Nigar-nâme Mesnevîsi”, **Millî Folklor Üç Aylık Uluslararası Halkbilimi Dergisi**, Ankara, Cilt 6, Yıl: 11, Sayı: 44, Kış 1999, s. 115-120.
- TAŞLIOVA, M. Mete : “**Mir Hamza Nigârî’nin Nigar-nâme Mesnevisi (İnceleme-Metin)**”, Çanakkale, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- TAŞLIOVA, M. Mete : **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**, C. VI, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2006.
- TECRÜBEKÂR, Bânu Nusret : **İran Edebiyatında Şiir: Kaçarlar Dönemi**, Çev. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- TURAN, Osman : **Türk Cihân Hâkimiyeti mefkûresi tarihi: Türk Dünya Nizâmının Millî İslâmî ve İnsânî Esasları**, C. I, İstanbul, Nakışlar Yayınevi, 1978.
- TÜLÜCÜ, Süleyman : “Hâtim et-Tâî”, **DİA**, C. 16, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1997, s. 472-473.

Türk Dünyası El Kitabı Edebiyat,
C. 3, Ankara, Türk Kültürünü
Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992.

- UÇMAN, Abdullah : “Äkif Paşa”, **DİA**, C. 2, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1989, s. 261-262.
- UÇMAN, Abdullah : “Ali Suâvi”, **DİA**, C. 2, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1989, s. 445-448.
- UÇMAN, Abdullah : “Bayburtlu Zihnî”, **DİA**, C. 5, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1992, s. 229-230.
- UÇMAN, Abdullah : “Muallim Nâci”, **DİA**, C. 30, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2005, s. 315-317.
- UÇMAN, Abdullah : “Nâbizâde Nâzım”, **DİA**, C. 32, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2006, s. 264-265.
- UÇMAN, Abdullah : “Recâizâde Mahmud Ekrem”, **DİA**, C. 34, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2007, s. 503-504.
- UÇMAN, Abdullah : “Şemseddin Sâmi”, **DİA**, C. 38, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2010, s. 519-523.
- UÇMAN, Abdullah : “Ziyâ Paşa”, **DİA**, C. 44, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2013, s. 475-479.
- ULUDAĞ, Süleyman – KÖKSAL, Asım Mustafa : “Kuddûsî Ahmed Efendi”, **DİA**, C. 26, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2002, s. 315-316.
- YÂHÂKKÎ, Muhammed : **Ferheng-i Esâtir ve Dâstânvârehâ der Edebiyât-ı Fârsi**, Tahran, Ferheng-i Mu’âsır, 1391/2012.
- YAŞAR, Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin : **Amasya Tarihi**, C. I, Haz. Mesut Aydın- Güler Aydın, Amasya, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007.

- YILDIRIM, Nimet : **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2008.
- YILDIZ, Hakkı Dursun : **İslâmiyet ve Türkler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976.
- YİĞİT, İsmail : “Osman”, **DİA**, C. 33, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2007, s. 438-443.
- YOLCU, Muhsin : “Aşk Şairi Seyyid Nigârî”, **Yağmur Dil Kültür ve Edebiyat Dergisi**, İstanbul, Sayı: 52, Ocak-Şubat 2011.
- YÜCE, Nuri : “Dertli”, **DİA**, C. 9, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 1994, s. 186-187.
- YÜCEL, Bilâl : “Karabağ Şairleri Tezkiresi ‘Riyâzu’l-Âşıkîn’ Üzerine”, **Kızılırmak**, Sivas, Yıl:1, Sayı 7, Temmuz 1992.